

КЊИГА 1.

Свако нека верује како му срце хоће

Конференција

НЕПРОЛАЗНА ВРЕДНОСТ И ТРАЈНА АКТУЕЛНОСТ МИЛАНСКОГ ЕДИКТА

У сусрет великом јубилеју 2013. године

Ниш, Србија, 24-26. фебруар 2011. године

Peace and Crises
Management Foundation

Конференција

НЕПРОЛАЗНА ВРЕДНОСТ И ТРАЈНА
АКТУЕЛНОСТ МИЛАНСКОГ ЕДИКТА

У сусрет великом јубилеју 2013. године

Књига 1.

Свако нека верује како му срце хоће

НЕПРОЛАЗНА ВРЕДНОСТ И ТРАЈНА АКТУЕЛНОСТ
МИЛАНСКОГ ЕДИКТА – У СУСРЕТ ВЕЛИКОМ ЈУБИЛЕЈУ 2013.
КЊИГА 1. - СВАКО НЕКА ВЕРУЈЕ КАКО МУ СРЦЕ ХОЋЕ

Издавач

Асоцијација невладиних организација југоисточне Европе – CIVIS
Доситејева 4/IV, 11000 Београд, Србија
Тел: 011 26 21 723, Факс: 011 26 26 332
www.civis-see.org

За издавача

Мирјана ПРЉЕВИЋ

Главна уредница

Мирјана ПРЉЕВИЋ

Извршна уредница

Бојана ПОПОВИЋ

Лектура

Марина ЂОРЂЕВИЋ

Преводиоци

Марина ЂОРЂЕВИЋ
Бојана ПОПОВИЋ

Превилац текста

“Милански едикт“ Небојше Озмића
Ивана ФИЛИПОВИЋ

Редактура превода и коректура

Епископ бачки др Иринеј

Дизајн и припрема за штампу

Марко Заковски

Штампа

Graphic, Нови Сад

Тираж: 500 komada

ISBN 978-86-908103-2-1

Издавање ове књиге помогла је:

Немачка католичка фондација Renovabis

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

322(37)“313”(082)

321.18:929 Константин I Велики, римски цар(082)

КОНФЕРЕНЦИЈА Непролазна вредност и трајна актуелност Миланског едикта - у сусрет великом јубилеју 2013. године (2011 ; Ниш)
Конференција Непролазна вредност и трајна актуелност Миланског едикта - у сусрет великом јубилеју 2013. године, [Ниш, Србија, 24-26. фебруар 2011. године]. #Књ. #1, Свако нека верује како му срце хоће / [главна уредница Мирјана Прљевић ; преводиоци Марина Ђорђевић, Бојана Поповић, Ивана Филиповић]. - Београд : Удружење грађана ЦИВИС, 2011 (Нови Сад : Graphic). - 117, 117 стр. : фотогр. ; 24 cm

Насл. стр. приштампаног превода: Conference Everlasting Value and Permanent Actuality of the Edict of Milan - On the Way to the Great Jubilee in 2013, [Niš, Serbia, 24-26. February 2011]. Book 1, Everyone Should Believe as His Heart Wishes. - Оба рада штампана у међусобно обрнутим смеровима. - Тираж 500. - Стр. 5: Увод / Борис Вукобрат. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 108-109. - Садржи и: Милански едикт : дар историчара Небојше Озмића.

ISBN 978-86-908103-2-1

а) Константин I Велики, римски цар (око 280-337) - Зборници

б) Милански едикт - 313 - Зборници

COBISS.SR-ID 187070220

Садржај

5 УВОД

6 ЗАКЉУЧЦИ СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

ПОЗДРАВНИ ГОВОРИ

- 7 Њ. Пр. Епископ бачки др Иринеј
- 9 Милош Симоновић
- 9 Протојереј Виталиј Тарасјев
- 10 Њ. Е. Монс. Орландо Антонини
- 11 Др Јохан Марте
- 12 Мирјана Прљевић
- 13 Божидар Ђелић

15 I СЕСИЈА

- 17 Др Кристијан Гастгебер
Константин Велики и његов библијски “декрет”
- 20 Мр Ерика Јухаџ
Константин Велики и његов значај: виђен историографијом VII века (Пасквалова хроника)
- 25 Др Себастијано Пантегини
Константин Велики и обнова његовог лика (XIV век, Црквена историја Никифора Ксантопула)
- 30 Проф. Милутин Тимотијевић
Ореол цара Константина
- 37 Проф. др Дарко Танасковић
Хришћанство у дијалектици слободе и принуде
- 41 Проф. др Радивој Радић
Константин Велики у српским средњовековним житијима

47 II СЕСИЈА

ТЕМА: СВАКО НЕКА ВЕРУЈЕ КАКО МУ СРЦЕ ХОЋЕ

(ut daremus et Christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset)
Флавије Валерије Константин

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

- 49 Њ. Пр. Епископ бачки др Иринеј
Милански едикт као духовни путоказ данашњој Европи
- 57 Њ. Е. др Ладислав Немет
“Свако нека верује како му срце хоће” Теолошко-историјске мисли о верској слободи

ИЗЛАГАЊА УЧЕСНИКА

- 61 Њ. Е. Станислав Хочевар
- 63 Мухамед еф. Јусуфспахић
- 65 Проф. др Радован Биговић
- 67 Александар Нећак
- 69 Др Андрија Копиловић
- 71 Протојереј Виталиј Тарасјев

73 ДОДАТАК

- 75 Писма подршке
- 83 eDIALOGmultilingual
- 85 Организатори
- 87 Листа учесника
- 89 Програм рада конференције
- 91 Небојша Озимић-МИЛАНСКИ ЕДИКТ
- 111 Фотографије

ОДРЖАВАЊЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ И ОБЈАВЉИВАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОМОГЛИ СУ:

АМБАСАДА ШВАЈЦАРСКЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

ФИРМА АЛПИНА, АУСТРИЈА – ПРЕДСТАВНИШТВО У БЕОГРАДУ

ФИРМА SWIETELSKY ЛИНЦ, АУСТРИЈА – ПРЕДСТАВНИШТВО У БЕОГРАДУ

ФИРМА ПОРР, АУСТРИЈА – ПРЕДСТАВНИШТВО У БЕОГРАДУ

КОНРАД АДЕНАУЕР ФОНДАЦИЈА

РЕНОВАБИС ФОНДАЦИЈА

ГРАД НИШ

ПРОДУКЦИЈА БЕСЕДА, РТВ ПРАВОСЛАВНЕ ЕПАРХИЈЕ БАЧКЕ

ОДБОР ЗА ИЗГРАДЊУ КОМПЛЕКСА ЦАР КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ, НИШ

ОРГАНИЗАТОРИ ЖЕЛЕ ДА ПОСЕБНО ЗАХВАЛЕ:

АМБАСАДОРУ АУСТРИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ, Њ. Е. ГОСПОДИНУ
КЛЕМЕНСУ КОЈИ

НАДБИСКУПУ БЕОГРАДСКОМ И МЕТРОПОЛИТУ, Њ.Е. СТАНИСЛАВУ
ХОЧЕВАРУ

ИСТОРИЧАРУ НЕБОЈШИ ОЗИМИЋУ

ПРАВОСЛАВНОЈ ЕПАРХИЈИ НИШКОЈ

УВОД

Захваљујем се свима вама који сте данас са нама, посебно присутним Екселенцијама, Владици бачком господину Иринеју, нашем данашњем домаћину овде у Нишу, господину Надбискупу Хочевару, др Мартеу и свим представницима Фондације PRO ORIENTE, Асоцијације CIVIS, свих Цркава и верских заједница присутних у Србији и гостима из Ниша. Хвала вам што смо данас заједно. Посматрајући период још од прве иницијативе за организацију једне овако, слободно можемо рећи, неуобичајене трогодишње конференције, која у низу од по годину дана почевши од 2011. године треба својим закључцима и препорукама да доведе до крунског тренутка 2013. године, и правилног обележавања 1700-годишњице *Миланског едикта*, тог великог јубилеја свих хришћана у свету, мене је највише обрадовала синергија свих страна које смо контактирали како би до конференције уопште и дошло. И управо је ова данашња конференција, прва у низу, можда најинспиративнија, јер на њој треба да поставимо смернице за друге теме које нас данас животни притискају: питања поштовања права самог грађанина на верско опредељење и суживот у заједници, као и тежину коју такав избор носи са собом, питања квалитета односа Цркве, државе и самог грађанина, питања верских слобода и медијске пажње истом, и још много тога што једно савремено друштво пружа грађанима.

Посебно ме је обрадовала показана енергија и жеља свих нас да данас доживимо један дан, дан мало другачији од других. Другачији, јер само чути на једном месту толико квалитетних размишљања и историјских чињеница на тему живота, рада и наслеђа цара Константина вредно је сваке пажње. И сам замишљен над речима које су на мене оставиле дубок утисак, а које су узете као мото ове конференције, сигуран сам да оне крију слојевитост поруке коју је један цар, сасвим сигурно, прави државник свог, али и нашег времена (чија се дела и данас изучавају, преиспитују и анализирају) желео да нам поручи: “Нека свако верује како му срце жели!” Колико се само мудрости крије у овим речима, у поруци да сте слободни да верујете у шта желите а да вас та слобода не ограничава у свакодневном животу, да имате пуну снагу своје слободне воље да живот водите по сопственом избору, али да сте истовремено упућени и на одговорност тог избора, на моћ сваког вашег корака на том путу.

Речи којих се ми у Фондацији за мир и решавање криза држимо јесу: Не постоји пут ка миру, мир је пут! И ја бих такође желео да нагласим данас да сваки избор појединца да верује, да се нада и да ради сходно свом личном, а не наметнутом избору, може бити исправно једино у слободном и мирном друштву. Друштву које није свакодневно изложено ратно-хушкачким позивима да се нешто реши ратом (јер је то једна велика заблуда), већ да просперитет једног појединца, а самим тим и целог друштва, може бити постигнут кроз, уз и само с миром. С миром у души, у друштву, у политици, у економији, јер једино грађанин који верује, а носи своју веру с миром у души, неће исту користити ради обрачуна са другима.

Зато ове речи цара Константина на мене делују дубоко смишљено и са јасном поруком, и искрено верујем да ће сви данашњи учесници у својим излагањима осветлити бар по један слој ове мудре истине. У то име желим свако добро данашњим учесницима са жељом да закључке конференције чује што више људи у свету.

Борис Вукобрат
Фондација за мир и решавање криза

ЗАКЉУЧЦИ СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ, НИШ 2011

Међународна конференција Непролазна вредност и трајна актуелност Миланског едикта – у сусрет великом јубилеју 2013. одржана је у Нишу, од 24. до 26. фебруара 2011. године. Конференција је, као прва манифестација такве врсте, организована у Нишу, родном месту цара Константина Великог, а у сусрет 1700-годишњици *Миланског едикта*.

На Конференцији су размотрени различити аспекти епохалног и трајног историјског и цивилизацијског значаја акта којим је први пут афирмисано начело пуне верске слободе људи и равноправности свих верских уверења и стваралачког дијалога хришћанства са грчко-римском културом.

На трагу слова и духа *Миланског едикта*, учесници Конференције су посебну пажњу посветили уочавању и истицању непролазне актуелности овог документа у светлу изазова са којима се суочава савремени свет. Јединствено је закључено да правилно разумевање идеја садржаних у *Миланском едикту* може битно допринети решавању неких од најсложенијих проблема данашњег човека, као што су:

- » Непостојање ничим ограниченог права на верску слободу;
- » Угрожавање или непотпуна заштита људских права;
- » Недостатак социјалне правде;
- » Перманентно нарушавање мира у свету.

Имајући у виду значај и домаћај покренутих питања, учесници Конференције позивају да на њима у интегралном дијалогу убудуће одговорно раде сви субјекти друштвеног живота: државне институције, Цркве и верске заједнице, као и организације цивилног друштва. За припаднике хришћанских Цркава нарочито надахнуће у напору препознавања изворног јединства Цркве представља околност да је *Миланским едиктом* отворен пут сазивању Првог васељенског сабора у Никеји.

У том духу, учесници Конференције, који у предстојећем великом јубилеју хришћанства виде јединствену прилику за унапређење међухришћанског и међурелигијског дијалога као и дијалога са савременим светом, позивају да се учини све како би ова велика могућност била оживотворена на најбољи начин и у општем интересу.

Учесници конференције

Ниш, 25.02.2011. године

Њ. Пр. Епископ бачки др Иринеј Српска Православна Црква

Поздравни говор на конференцији

Преузвишена господо, господине Надбискупе београдски, господине Нунције, господине Бискупе зрењанински, драга часна браћо свештеници, уважени господине Муфтија, уважени господине градоначелнице и господине председнице Скупштине града Ниша, уважена господо амбасадори, господо министри, Ваше Екселенције, уважени представници других важних институција, као и медија, овде присутних, госпође и господо, браћо и сестре, велика ми је част и радост, а у исто време и веома пријатна дужност, да вас све поздравим у овом граду и на овом часном месту, у Црквеном дому православне Епархије нишке, и да вам свима зажелим срдачну добродошлицу и пријатан боравак у овом граду и у Србији уопште, као и плодан рад ове наше Конференције, посвећене великом и значајном датуму црквене хришћанске историје, европске историје и светске духовне и културне историје, 1700-годишњици *Миланског едикта*, издатог од стране цара Константина Великог, који се у Православној Цркви поштује као свети и који је свакако био вододелница или камен међаш у дотадашњој историји Европе – а и шире, како рекох.

Посебно се радујем што вас овде поздрављам и желим вам добродошлицу у име Његове Светости Архиепископа пећког, Митрополита београдско-карловачког и Патријарха српског господина Иринеја, и то у два контекста, у два његова својства - с једне стране као Епископа администратора или мјестобљуститеља (*topotiritis, locum tenens*) ове Епархије (пошто локални епископ увек има духовно првенство у својој месној Цркви), дакле у његово име као Епископа града Ниша, али и у његово име као Поглавара наше помесне Православне Цркве као целине.

У исто време, част ми је да вас све поздравим у име Светог Архиепископског Синода Српске Православне Цркве, чији сам члан и од којег сам, уз благослов Његове Светости Патријарха, непосредно задужен да учествујем у припреми ове Конференције и у њеном раду. Наравно, у том истом контексту, поздрављам вас и у име непосредног партнера из Српске Православне Цркве са осталим организаторима ове Конференције, а то је Одбор Светог Архиепископског Сабора Српске Православне Цркве, специјално формиран да припрема свечано обележавање 1700-годишњице *Миланског едикта*, којег Одбора сам такође члан. И најзад, дозволите да у своје лично име изразим радост и задовољство што смо овде сви сабрани из различитих земаља и из разних хришћанских Цркава и конфесија, али и уз присуство наших пријатеља муслимана у лицу србијанског Муфтије.

Такође се радујем што важне институције и угледне личности учествују у овој Конференцији, чији значај се не састоји у томе што би се могла назвати првом – у Нишу је и раније било конференција на ову тему; биће их и убудуће, како у нашој Цркви тако и другде, на разним нивоима, локалном и регионалном, па и међународном – него се значај ове Конференције састоји, рекао бих, управо у томе што је она прва конференција међународног карактера која се организује у родном граду цара Константина и што она већ самим својим сазивањем, саставом и начином рада указује на општехришћански и

општеевропски карактер обележавања овог јубилеја. Ми смо могли да прву значајнију конференцију организујемо и на друкчији начин, али смо се сви, сви партнери у организацији ове Конференције, свесно определили за то да она буде управо оваква, да буде место сусрета, дијалога, блискости и разумевања и да наше памћење врати на основне духовне вредности оне Европе која је настала у резултату историјског догађаја који нас овде сабира, а то је *Милански едикт*.

Историја Цркве до тог датума и историја Цркве после тог датума су две веома различите реалности, али, самим тим, и историја Европе, као и историја читавог културног света, од тада иде новим током. Зато се радујем што је Конференција управо овако замишљена и што ће се, ако Бог да, у том духу остварити, те ћемо моћи да чујемо различита гледишта и различите историјске оцене јер ће сваки од учесника из свог оптичког угла осветлити неку од важних компоненти овога светски релевантног историјског догађаја.

Хтео бих још, пре него што дам реч другим партнерима, односно саорганизаторима Конференције, да изразим наду да ће и закључци и поруке са овог нашег сабрања значити суштински допринос у зближавању међу хришћанима, разумевању међу народима и ширењу оне идеје јединства која у себе укључује пуно поштовање идентитета и интегритета сваке Цркве, сваке заједнице, сваког народа и сваке културе, при том са јасном свешћу о томе да самоизолација значи неку врсту духовног самоубиства, а да заједништво и размена духовних добара у том заједништву значе истински живот и напредак и истински хришћански и европски пут. Хвала вам што сте по овом зимском времену сви одвојили време и уложили труд да дођете у овај град цара Константина како бисмо разговарали на овако значајне теме.

Хвала на пажњи.

Милош Симоновић, градоначелник Ниша

Уводни говор на конференцији

Господине потпредседниче, Ваше Преосвештенство, уважене Екселенције, дубоко сам захвалан свима вама који сте гости Града Ниша и што Град Ниш, због чињенице да је цар Константин рођен у Нишу, има привилегију да учествује у обележавању 1700 година *Миланског едикта*.

Пре свега, ја очекујем да овај скуп пошаље једну поруку толеранције, поруку о значају поштовања различитости међу нама. То је права толеранција коју треба схватати као предност и врлину целог друштва и појединца. Мислим да је толеранција велика снага једног друштва и да ће овај скуп показати да смо сви заједно спремни да поштујемо и прихватамо различитости међу нама.

Дакле, Град Ниш, још једном желим то да истакнем, је свима вама јако захвалан што сте данас овде и што имамо прилику да на неки начин будемо домаћини овог скупа. Оно што је такође ако важно је да је организатор овог скупа једна невладина организација уз подршку великих и јако утицајних невладиних организација из Аустрије и Швајцарске, и да је јако важно да се у обележавање 2013. године укључи и невладин сектор, цивилно друштво. То је практично још један добар знак да ћемо на прави начин обележити 2013. годину.

Још једном хвала свима што сте данас овде.

Протојереј Виталиј Тарасјев, старешина Подворја Московског Патријархата у Београду

Уводни говор на конференцији

Ваше Преосвештенство, уважени потпредседниче Владе Србије, уважени градоначелниче Ниша, Ваше Екселенције, Ваше Високо Преосвештенство, уважени господине Надбискупе, у име Руске Православне Цркве и у име Митрополита Волоколанског Илариона, председника Синодалног Одељења спољних црквених веза Московске Патријаршије, част ми је и задовољство поздравити овај високи скуп, и да пренесем жеље Његове Светости Патријарха московског и све Русије Кирила да ова научно-теолошка конференција о Миланском едикту, чији се јубилеј приближава, буде Богом надахнута и успешна.

Захваљујем на пажњи.

Њ. Е. Монс.Орландо Антонини, апостолски нунције у Републици Србији

Порука Кардинала Курта Коха,
председника Папског савета за
унапређење јединства хришћана,
упућена на међународној конференцији о
Миланском едикту у Нишу

Желим да изразим захвалност за упућени позив да учествујем на међународној конференцији *Непролазна вредност и трајна актуелност Миланског едикта – у сусрет великом јубилеју 2013*, која се одржава у граду у којем је рођен цар Константин. Нажалост, као што сам вас већ обавестио, нисам у могућности да учествујем али сам срећан што имам могућност да вас поздравим и упутим кратку поруку преко мог представника.

Овај јубилеј има много елемената који привлаче нашу пажњу. Не ниподаштавајући остале аспекте, ја бих желео да размотрим важност слободе, дароване хришћанским верницима и верницима других религија, да практикују своју веру, да је јавно изражавају и живе у свим њеним аспектима. Размишљајући о прогонима хришћана током прва три века, можемо разумети колико је ово био велики дар за хришћане тог доба. Али, ми знамо да се прогон хришћана – и верника других религија – наставио у каснијим вековима и, како откривамо, наставља се чак и у наше време уз велико насиље. У овом светлу, постаје јасно да данас дух Константиновог Едикта остаје још увек релевантан баш као што захтева даље разматрање.

Жалосно је што хришћани нису увек били верни Константиновој средишњој поруци која је ништа мање разоткривајућа од учења његовог Господара, Исуса Христа. Нажалост, морамо признати да су хришћани током векова, под утицајем многих спољних фактора, лишавали верске слободе друге, чак друге хришћане. Ипак, у XX веку хришћанска проницљивост је зашла много дубље у основу овог важног идеала видевши га као битан елемент божанске слике, коју је Стваралац утиснуо у сваком мушкарцу и жени. Другим ватиканским сабором, прецизније Декретом о верској слободи (*Dignitatis Humanae*), Католичка Црква је поново афирмисала: “Ватикански сабор објављује да људско биће има право на верску слободу. Слобода ове врсте значи да сви људи треба да буду заштићени од принуде појединаца, друштвених група и сваке људске моћи тако да, у оквиру задатих ограничења, нико не може бити присиљен да дела против својих уверења нити ће ико бити спречен да делује у складу са својим верским уверењима приватно или у јавности, сам или удружен са другима.” (ДХ2)

Ваш скуп, који окупља представнике многих Цркава и хришћанских заједница, заједно са представницима различитих религија, је добра прилика да се размене различити погледи о овој теми, и да се заједнички размотри како можемо у XXI веку реализовати стварну намеру Константиновог Едикта, који и сада може инспирисати све људе добро воље.

Др Јохан Марте, председник Фондације PRO ORIENTE

Уводни говор на конференцији

Исусова порука је толико јака и отпорна на било који облик дискриминације па и на најгоре насиље, да то може бити убедљиво чак и тако моћном владару као што је био цар Константин Велики. “Слављење *Миланског едикта* не треба да буде ограничено на само сећање на овај важан датум у историји Цркве”, рекао је Његова Светост Патријарх Ириниј током званичне посете Аустрији прошле године. Додао је: “То значи да би требало да поново протумачимо питање верске слободе и једнаких људских права у савременом историјском контексту, дакле актуелизирањем *Миланског едикта*.” Дозволите нам да истакнемо Константинову храброст и одлуку јачајући заједништво хришћана и да удружимо снаге како бисмо нашу веру учинили видљивијом и како бисмо подигли кредибилитет.

Заиста, од великог је значаја то што је Српска Православна Црква посветила адекватну пажњу ближем упознавању са *Миланским едиктом*, ово је важан историјски догађај непролазне вредности и трајне актуелности како за црквену тако и за секуларну историју Истока и Запада.

Наша Фондација PRO ORIENTE са задовољством и радошћу је прихватила позив Српске Православне Цркве да учествује на конференцији У сусрет великом јубилеју 2013. заједно са CIVIS – Асоцијацијом невладиних организација Југоисточне Европе и Фондацијом за мир и решавање криза. Главна подршка PRO ORIENTE-а биће пружена учешћем стручњака Института за византијске студије који је део Аустријске академије наука.

Посебно се захваљујемо гђи Мирјани Прљевић, међународном генералном секретару Асоцијације CIVIS. Она је преузела главни терет у организовању не само ове конференције већ и за успешно прикупљање потребних средстава.

Екселенције, даме и господа,

Милански едикт није био само ослобађање од вековне дискриминације и прогона. То је у исто време био почетак приближавања црквене и секуларне моћи, прави изазов којем се Црква често предавала током историје, што, гледајући на дуже стазе, није било у њену корист! Приближавање државе и религије – које се по први пут десило у време цара Теодосија 391. године – фундаментално је контрадикторно хришћанском раздвајању државе и религије.

Из Светих Писама хришћанства не може се извести ни правни поредак ни политички систем. Заговарање потпуне симбиозе религије, државе и друштва страно је хришћанству. Баш из тог разлога то може довести до битних предуслова за либералну, демократску, плуралистичку уставну државу. И због тога, *Милански едикт* остаје стални изазов и поседује димензију која превазилази границе хришћанства. Нека нам сећање на цара Константина, једнако драгог Западу као и Истоку, да нови полет да самопоуздано наставимо наш рад на уједињењу и миру у Европи!

Желим нашој Конференцији све најбоље у припремању великог јубилеја 2013. године!

Мирјана Прљевић, међународни генерални секретар Асоцијације CIVIS

Уводни говор на конференцији

Уважене Екселенције, Преосвећени, потпредседнике Владе, градоначелнике, професори, уважени гости, “Срећа света зида се из сваке душе човечије”, рече наш нобеловац Иво Андрић. Мишљења сам да је успех раног хришћанства заснован управо на овим речима и том јединственом тренутку просветљења душе сваког појединца, грађанина. Такође, свесни смо чињенице

да данас, у време, када су брзина живљења, ширина опсега свакодневних информација које примамо, сложеност система у којима живимо, ми грађани имамо дужност да, како међусобно тако и удруженим снагама, указујемо на све оне вредности које наш живот могу учинити квалитетнијим и садржајнијим. Вредности на које нам указује сâм *Милански едикт* су, мишљења смо, права основа за то. Ми се данас захваљујемо нашим партнерима, Синоду Српске Православне Цркве и Одбору за обележавање великог јубилеја 2013. године, који је прихватио коорганизацију са аустријском фондацијом PRO ORIENTE и швајцарском Фондацијом за мир и решавање криза, што смо створили прилику да заједно, удруженим снагама, са свима вама, нашим донаторима, цењеним учесницима, али и медијима, укажемо на чињеницу да само мудар, стабилан и реалан грађанин чини једно друштво јаким и отпорним на све изазове и узроке нестабилности данашњице.

CIVIS – латински грађанин, име наше асоцијације, чија је мисија управо оснаживање позиције грађанина у друштву – у потпуности је задовољна одабраним темама и учесницима и верујемо да ће наши грађани, али и грађани широм Европе, чути наше поруке формулисане у закључцима са конференције.

Хвала вам свима што смо данас заједно и што делимо овако значајно историјско наслеђе које треба наш свакодневни живот да учини срећнијим, јер само срећан појединац чини срећно друштво.

Божидар Ђелић, потпредседник Владе Републике Србије

Уводни говор на конференцији

Ваше Преосвештенство, поштовани верски лидери, поштовани организатори, поштовани градоначелнице, Ваше Екселенције, даме и господо, У име Владе Републике Србије желим да вас поздравим и захвалим свим оним организацијама које су дошле до ове добре идеје. Ову конференцију видим као увертиру за битну 2013. годину, годину у којој обележавамо један од најважнијих датума за хришћанство, Европу и цео свет.

Пре скоро 1700 година, *Милански едикт* је отворио нову еру за хришћанство. Историја Европе дубоко је везана за ту веру, она је одиграла непроцењиву улогу у изградњи нашег континента, као што је Српска Православна Црква одиграла непроцењиву улогу у развоју Србије и очувању Српства, и у моменту када државе није било. Управо је важност вере један од оних разлога због којих је и Европа, приликом припреме сопственог Устава, подсећала на хришћанску природу тог континента. Како, међутим, у Србији и у Европи не живе само хришћани, њихова историја је истовремено била и историја одређених конфликта, у којима су врло често и религија и национални идентитет бивали злоупотребљавани. *Милански едикт* није био само крај прогона хришћана већ и својеврсни апел на толеранцију. Верујем да ће оно о чему ћемо данас говорити и оно што ће бити кључна тема 2013. године заправо бити тај дух толеранције који је увео *Милански едикт*. У овом свету, у коме религијски конфликти нису нестали, дебата око *Миланског едикта* и те како има велику важност, и то и политичку и геополитичку. Управо из тог разлога ће Влада Републике Србије дати пуну подршку граду Нишу, прво за изградњу комплекса *Цар Константин Први*, а друго за организацију различитих манифестација којима ће се обележити овај важан датум. Формираћемо и одговарајући организациони комитет, а сарађиваћемо и са другим верским лидерима у нашој земљи, као и са партнерима у Италији. Вероватно је да ће и град Милано на прави начин обележити ту годину и тај јубилеј, као и Трир, одакле је за већи део свог царства водио Римску Империју сâм Константин. У том троуглу сигуран сам да ће Ниш, а самим тим и Србија, одиграти битну улогу и да ћемо се и на тај начин као држава припремити за XXI век, не поричући притом сопствену веру и сопствени национални идентитет који желимо да уградимо у велику европску конструкцију. Вредноваћемо и истовремено унапређивати дух толеранције који је једини могући за овај век, за нашу земљу и за наш континент.

Захваљујем се на вашој пажњи.

I СЕСИЈА

МОДЕРАТОРИ

Хенри Жискар Боне

Хенри Жискар Боне је магистрирао политичке науке. Од 2002. до 2005. године радио је у ОЕБС-у (Организација за европску безбедност и сарадњу) као дугорочни посматрач изборног процеса у Украјини. Од 2002. до 2004. године радио је као први секретар политичког одељења Амбасаде Савезне Републике Немачке у Украјини. Од 2005. до 2007. године био је асистент за пројекте Конрад Аденауер Фондације у Москви. Године 2008. био је директор канцеларије исте фондације у Македонији, а од 2010. године је директор канцеларије у Београду.

Јелена Јабланов Максимовић

Јелена Јабланов Максимовић рођена је 1973. године у Бору, Србија. Завршила је Филолошки факултет у Београду, одсек германистика. Од 2001. године радила је као пројект-координатор у области међурелигијског дијалога у Фондацији Конрад Аденауер у Београду. Завршила је Специјалистичке студије хришћанства при Хришћанском културном центру у Београду од 2003. до 2005. године. Магистрирала је Религијске студије на Институту за православно хришћанство на Универзитету у Ерфурту. Од 2007. године наставила је да ради у Фондацији Конрад Аденауер у Београду као координатор пројеката у областима међуетничког и међурелигијског дијалога. Магистрирала је на Катедри за германску филологију Универзитета у Београду и докторанд је на Верским специјалистичким студијама на Институту за православно хришћанство Филозофског факултета на Универзитету у Ерфурту.

Др Кристијан Гастгебер Аустријска академија наука, Институт за византијске студије

Кристијан Гастгебер рођен је 1970. године у Бечу. Дипломирао је класичну филологију на Универзитету у Бечу, уз студије средњовековног и неолатинског, теологије и историје и социјалних наука. Постдипломске студије је завршио 2001. године на Институту за византијске и модерне грчке студије при Универзитету у Бечу. Био је сарадник Комисије за издавање Корпуса латинских светих Отаца при Аустријској академији наука од 1992. до 1994. године. Од 2001. Године је ангажован од стране Комисије за византијске студије при Аустријској академији наука у следећим областима: издавање текстова, дипломатија, палеографија и кодикологија. Године 2006. је постављен за заменика директора Института за византијске студије при Аустријској академији наука (Институт је заменио бившу Комисију за византијске студије и Tabula Imperii Byzantini). Од 2009. године је члан Управног президијума фондације PRO ORIENTE.

Константин Велики и његов библијски “декрет”

Живот и политика коју је водио Константин обележени су постепеним приближавањем хришћанству и хришћанској вери. То се дешавало у периоду од 310. до 312. године када је водио рат против свог ривала Максенција у Риму и када се стари поредак четири императора урушио услед врло људских амбиција кандидата.

Да би се ушло у детаље ове презентације, неопходно је да поменем неколико речи о положају хришћана и Константинову подршку њима, и тек онда се може јасније разумети проблематика производње Библије. У Константиново време бројност хришћана није била тако велика или преовлађајућа да једино и само ова религија треба да буде прихваћена и уздигнута на ниво званичне религије. У недавном истраживању претпоставља се да је око пет до десет процената тадашње популације било хришћанско. Ипак, позна антика је била период религијске кризе, традиционално веровање у богове је било уздрмано; други верски трендови су се појавили или су били увезени – али никада у потпуности. Традиционални олимпијски политеизам је замењен пантеистичким и монотеистичким тенденцијама. Укратко, препознајемо ситуацију сличну недавној прошлости - кризна ситуација узроковала је потрагу за новим идеолошким ауторитетима, изгледало је да традиционални више нису задовољавајући.

У том смислу, много питања се поставља, пре свега: како мала религијска група, која је од позиције друштвених и верских аутсајдера сада постала представник званичне и озаконене религије, може да управља царском верском организацијом и администрацијом? Хајде да се усредсредимо на основе религије - на њене писане текстове! У поређењу са паганским култовима, овде се суочавамо са новом врстом религијске традиције - “религија Књиге”, чији текстови су доступни за свакога и отворени за све, било преко тумача, проповедника или уколико је особа образована да их сама чита. Али сваки написани текст је био и још увек зависи од тачности главне копије – то је посебно наглашено овде јер треба имати у виду чињеницу да је ово време ручног преписивања текстова од стране писара који су правили грешке и често више водили рачуна о калиграфском дизајну него о тачној верзији

текста. Ако текстови нису поново упоређени са главном копијом и неприродне грешке се провуку, ове копије које постају главне копије, у следећем преписивању дуплирају грешке и, више-мање, оне мењају контекст. На овај начин ширење текстова преписивањем може лако довести до копија са различитим садржајем; довољно примера постојећих сведочанстава на папирусу и пергаменту показују различите садржаје или чак испуштање целих пасуса; што се више ови садржаји разликују, то је више угрожена садржина и сама догматска основа и отвара се широко поље за јерес или – из угла хришћанских противника – полемичка тумачења.

Проблем античких (и средњовековних) умножавања текстова је проблем којег, у модерно време, нисмо свесни када говоримо о “производњи књиге” у антици и средњем веку или о преживљавању текста из антике све до првих штампаних верзија; треба да схватимо колико је тешко било “издати” дело и умножити га од стране преписивача који понекад нису пажљиво преписивали текст и тако су га мењали својом непажњом. С тим у вези, текст је могао лако бити фалсификован. Такав пример се може наћи, на пример, у критичком издању Новог Завета који је био стваран у Минстеру. Контекст се разликује ако преписивач, на пример, изостави негацију или ако је питање представљено као афирмација, ако су имена помешана или су речи обрнуте. Дакле, све до сада није се проучавало да ли је на неке јеретичке тенденције у раном хришћанству утицала и нетачна верзија Библије.

С друге стране, религија Књиге захтева своју “материјалну потпору” - сâм текст. Таква религија склизне у егзистенцијалну кризу уколико је основа одстрањена, или упада у ризик да саопштава своје догме путем рекла-казала, што врло лако може да дође у везу са јеретичким тенденцијама уколико тумачи не узму у обзир цео систем и изаберу само део који су претерано тумачили.

За ову прилику треба нагласити чињеницу: прогон хришћана је био праћен уништавањем њихових места за састајање и – поред материјала – то је и идеолошки губитак књига, оне су спаљиване. Спаљивање свитака папируса или делова пергамената је губитак недеља или месеци рада.

Константин – одгојени Римљанин – је, изгледа, био свестан овог проблема; то се може закључити на основу “декрета” упућеног његовом епископу од поверења, Евсевију из Кесарије (пре 264/265 – 339/340), који пише о овоме у својој биографији Константина. Он прилаже писмо које му је цар Константин упутио и које датира из периода после инаугурације новог града Константинопоља, старе Византије, 330. године (поглавље 4.36).

Писмо каже следеће: “У Константинопољу постоји велика група посвећена хришћанској религији, због чега треба изградити нове цркве како бисмо испратили помаму за хришћанством.” Евсевије треба да организује подршку у материјалу како је описано испод - текстуална основа; треба припремити педесет примерака на најбољем пергаменту, на пример преписаних од стране калиграфâ; треба да су читљиви и лако преносиви. Евсевије треба да направи избор библијских књига – овај пасус изгледа чудно, али га треба схватити из угла неаутентичних радова, укључујући и неке библијске списе; Константин такође обавештава Евсевија да је написао писмо администратору епископије да припреми све што је Евсевију потребно да испуни наредбу, јер цар жели да ове књиге буду врло брзо у Константинопољу, због чега дозвољава транспорт званичном поштанском кочијом.

Евсевије онда додаје кратку напомену да је наредба била последично извршена, у овом веома оспораваном додатку о изгледу ових библијских књига, текст је, нажалост, оштећен и недостаје пасус у препису текста. Међутим, остатак реченице јасно показује да је поменутих

педесет библијских књига – Стари и Нови Завет – било припремљено у троделном и четвороделном издању, а остатак реченице се односи на луксузне корице књига.

У овом тренутку, то изгледа као просто наређење цара епископу са којим је у контакту да би веома брзо дошао у посед Библије за потребе нових цркава. Треба ли да верујемо да у новом граду Константинопољу или другим царским градовима није било писарница да ово спроведу? Декрет, изгледа, рефлектује горе поменути проблем пажљиво писаних копија. Кесарија у Палестини је била надалеко позната по активностима Оригена (око 185–253) и по његовим библијским студијама, као што је описано у Евсевијевој *Црквеној историји*. Други, и сâм Оригенов ученик, Памфил, велича Оригенов значај у умножавању текстова Ексапле, шестоделног издања Септуагинте са свим тадашњим преводима. Евсевије задржава ову традицију и добру репутацију своје метрополе; дакле, постаје очигледно да је цар наручио савршено исправљену верзију и да је то урадио у једном од својих центара, познатом по критичком тумачењу, Кесарији.

Писмо упућено Евсевију у први план ставља два додатна аспекта производње Библије: с једне стране њену форму; од самог успостављања традиције, хришћани су користили нову форму књиге, кодекс, и, углавном, пергамент (понекад и папир у листовима повезаним у кодекс, а не у свитак). Поред економских фактора, ово је, изгледа специфично хришћанско обележје да би се раздвојиле свете књиге од оних јеврејских, које су биле у свитку, манифестујући тиме симболично раздвајање.

На другој страни, писмо и напомена Евсевија говори о дивној декорацији кодекса – још једно побољшање, које можемо приметити у рукописима из IV века, кренуло је од тренутка када је хришћанство добило статус признате религије. Почиње се са спајањем целог текста Библије у огромне пергаментске кодексе, обухватајући све књиге Старог и Новог Завета; најранији примерци потичу управо из века када је живео Константин, а то су такозвани *Ватикански кодекс* и *Синајски кодекс*. Међутим, оба се по свом изгледу разликују од описа који је дао Евсевије тако да их не можемо поистоветити са књигама које је наручио цар.

Није лако стећи утисак у погледу припремања тако огромног рукописа који садржи око 400 пергаментских страница - кожа приближно 200 оваца је неопходна да би се добиле фолије за један рукопис који се онда мора припремити у врло тешком поступку, који је цар захтевао од Евсевија. Немамо сведочанство “комплетног издања” целе Библије из времена пре Константина, само делове. Сигурно, изгледа логично да у време прогона кабасти делови нису били лаки за преношење. Зато је имало смисла поседовати мање делове Библије како би се њима лакше располагало. Појава кабастих делова је знак да се могу безбедно чувати у цркви, на свом месту, без страха од сакривања на брзину због противника религије.

На крају, размотрили смо у овом тексту нову тенденцију у декорацији библијских књига; најзначајније књиге за хришћанство, основе вере, треба да се појаве у изванредном издању, у неким случајевима писане су чак златним мастилом на лила пергаментима, уметнички илустроване и снабдевене илуминацијама. Да закључим: Константинов “декрет” омогућава увид у цареву подршку новој религији и показује његову бригу у погледу чувања религијске основе у исправљању верзија текста у центру библијских студија.

Мр Ерика Јухаж, Универзитет Петер Пазмањи, Пилишчаба, Мађарска

Ерика Јухаж је рођена 1976. године у Мађарској. После завршених студија математике, дипломирала је историју и старогрчки језик и књижевност на Универзитету Еотвос Лоранд у Будимпешти. Од 2008. године је на докторским студијама на Католичком универзитету Петер Пазмањи у Пилишчаби, где такође држи предавања. Члан је Мађарске асоцијације за византијске студије од 2009. године и сарадник Истраживачког центра за античке студије при Мађарској академији наука од 2008. године.

Константин Велики и његов значај: виђен историографијом VII века (Пасквалова хроника)

Пасквалова хроника, такође позната као *Ускршња хроника*, јесте ремек-дело ране византијске историографије. Добило је наслов по свом предговору у којем непознати аутор придаје велику пажњу израчунавању тачног датума Ускрса. Идентитет аутора се не може извести на основу било којег дела текста. На основу његовог литургијског, теолошког и локалног знања некада се веровало да припада кругу Сергија, константинопољског патријарха од 610. до 638. године. Међутим, ову претпоставку је убедљиво оповргнуо Џејмс-Хауард Џонстон у својој књизи *Сведок светске кризе: Историчари и историје Блиског Истока у VII веку*, која је објављена 2010. године.

Ускршња хроника прати традицију историографије анализе. Она истражује историју света од стварања до ауторовог доба, наглашавајући најзначајније догађаје. Објективна је; субјективност аутора је сведена на његов избор релевантних догађаја. Њена велика вредност је њена могућност представљања мноштва података преузетих из различитих извора на једноставан начин.

На основу наслова до којег смо дошли преко једине постојеће хронике (у *Codex Vaticanus Graecus* бр. 1941) можемо претпоставити да је аутор разматрао догађаје до 630. године н.е. Текст на неоштећеној фолији се завршава догађајима из 627. до 628. године н.е., али оштећена фолија 290. при крају дела рукописа вероватно садржи одлучујуће моменте ове две недостајуће године. Аутор хронике се прилично намучио да забележи догађаје у распону од 6100 година светске историје што је прецизније могуће и да их повеже са одређеним периодима. Због ове чињенице, а и због темељности у израчунавању датума Ускрса, као и метода, хроника се сматра веома важним извором ране византијске историографије.

Упркос горе поменутој чињеници, текст Ускршње хронике се појавио сасвим случајно у Месини и још увек не постоји модерно критичко издање које одговара научним стандардима. Планови за ново издање хронике у оквиру серије *Vindobonensis* из *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* су направљени 1978. године када је Ото Мазал добио задатак да га изда. Мазал није успео да заврши издање читавих тридесет година и изненада је преминуо 2008. године. После његове смрти Мајкл Фидерстон је преузео задатак, али након што је примио материјал, повукао се. Главни и одговорни уредник серије

Волфрам Херанднер је поверио овај задатак мађарским истраживачима. Као припрему, ја проучавам, између осталог, изворе хронике и начин на који се аутор односи према њима. Уопштено говорећи, као његове изворе можемо узети у обзир радове Сикста Јулија Африканца и Евсевија Кесаријског (отац црквене историје); ту су затим *Fasti consulares*, источни списи Александрије и Антиохије, подаци о суђењима и смрти мученика и *Peri metron kai stathmon* од Епифанија из Саламине на Кипру. Неколико делова изгледа идентично пасусима из Хронике Малала. Он такође цитира Стари Завет и Нови Завет, посебно Јеванђеље по Луки. Текст је сачувао много докумената, на пример декрет о истинској вери цара Јустинијана на 25 страна.

Тakoђе, поседује листе, на пример листу дванаест градова који носе назив по Александру Великом или листу свештеница Сибилâ. Према традицији *Хронике*, можемо наћи описе бруталних погубљења, као и занимљивих епизода, а све то да би се додало мало свежег мяса сувом костуру хронолошких података. Ипак, његово интересовање за питања хронологије и календара превладава сва остала.

Хроника је заснована на хронолошком оквиру који почиње од стварања света, 21. марта 5509. године, што је близу датуму који је коришћен вековима касније у Византији, односно 1. септембар 5509. године. Хроника бележи сваку годину и покушава да је повеже са догађајима. Повремено не успева да повеже неки догађај са одређеном годином. Групише године користећи различите методе: у оквиру четворогодишњих Олимпијада прецизира, такође, место године у оквиру петнаестогодишњег периода индикта. Додаје која је то година у току владавине владоца и уз то даје имена конзула. У случају владалаца он не даје само трајање њихове владавине већ и њихово место у династији, а при давању датума вршења власти на трону он обично наводи годину у односу на стварање света.

Хроника се бави Константиновом владавином у великом обиму од седамнаест страница. Период пре његове владавине је покривен кратким резимеом. У вези са 304. годином, аутор покушава да сажме борбе тетрараха и претендента на трон. Ипак, он је повремено правио грешке. Није био добро обавештен у вези са компликованим борбама за власт и многи од његових података који се тичу Константина погрешни су: “И тако је постојало четири цара: Константин из Келтâ; Максентије из Рима, син Херкулија Максимијана; на Истоку Ликиније и Максимин, који је још увек био кесар. Али Константин је убио Максентија у битки и тако постао једини владалац Запада. А Максимин, након вођења кампање против Ликинија, склопио је мир са њим под условом да се Ликиније повуче из царства. И зато је Константин, да би постао једини владалац, основао Византију, примивши предсказање да ће Римско Царство пропасти, и постао хришћанин. Био је цар 31 годину и 10 месеци”.¹

После ових речи, он нам даје једну реченицу која сумира како су Константина наследили његови синови. На крају овог дела, око 304. године, он пише следећу напомену: “Најсветлији и највернији Константин Велики, син Констанција, био је 34. римски цар од осмог дана пре календа у августу (25. јула), владао је 31 годину и 10 месеци. Све заједно 5864.”

Цитирани текст садржи неколико нетачности. Тврди се да је Константин убио Максенција у битки, што је контрадикторно традиционалној историографији када се говори о Максенцијевој смрти. Могуће је да је његов извор био погрешан или је, можда, погрешно разумео текст. Касније, када разматра битку на Милвијском мосту на Тибру 311. године

¹ Превод Michael Witbi – Meri Witbi, *Chronicon Paschale*, Ливерпул, 1989, 284-628.

(која се у ствари десила 28. октобра 312. године н.е.), даје нам верзију прихваћену од стране историчара модерног доба, односно да се Максенције удавио у реци. Чак и овај кратки пример може илустровати метод Хронике: не упоређује увек делове информације које је добио из различитих извора или, чак и уколико то чини, не даје предност једној верзији. Штавише, он често дословно цитира свој извор. У представљеном случају, пратећи опширну дискусију, он очигледно користи радове Евсевија Кесаријскога, који је припадао Константиновим круговима, више пута. Можемо наћи паралеле углавном са *Црквеном историјом* и делом *Константинов живот*.

Још једно проблематично место кратког цитата је предсказање које претходи оснивању Константинопоља. Други извори објашњавају потрагу за новим седиштем тотално другачијим разлозима, пропашћу римске *vicennalia* и у сећање на породичне трагедије. Ипак, ова верзија оставља горе поменуте догађаје неоткривеним и покушава да покаже и тако превише хваљеног цара у још позитивнијем светлу.

Трећи проблем у цитату је датум Константинове инаугурације. Енглески преводиоци објашњавају узимање 304. године уместо 306. чињеницом да аутор касније испушта конзуларну годину и заменом два друга датума који, када се рачунају уназад, воде до његове грешке. По мом мишљењу, то није ништа друго до понављање карактеристично за аутора. Раније, у свом сажетку, написао је: “Констанције је умро након што је био келтски цар тринаест година, а његов син Константин, копиле које је добио са Јеленом, наследио га је јер су наследници које је добио са Теодором још увек били деца”. Касније, код 306. године, он пише: “Констанције, отац Константина, великог императора, умро је након што је тринаест година био цар”. Ове две кратке напомене показују да је аутор знао да је Константин постао владалац (тачније *август*) 306. године. Био је такође тачан код броја година његове владавине. Датум његове смрти такође је прецизан. Због тога, код 304. године он помиње његов успон ка власти само да би нагласио чињеницу да је он победио у борби.

Још је занимљивија чињеница да је, према *Ускршњој хроници*, Диоклецијана, који се успео на трон као тридесет трећи римски цар, наследио Константин као тридесет четврти. Аутор уопште не узима у обзир друге августе или цезаре.

Ови пасуси су праћени расправом о раним борбама Константинове владавине и у периоду од 307. до 311. године примећујемо конфузију у следу догађаја. Монументални пројекат Роцера С. Багнала, Алана Камерона, Сета Р. Шварца и Класа А. Ворпа о успостављању редоследа конзула позног Римског Царства показује да због великог броја извора, који су контрадикторни међусобно, није лако навести тачан редослед. Аутор *Ускршње хронике* је приложио своје грешке овом проблему.

Грешке о којима се ради су делимично и узрок пермутовања догађаја. Због тога аутор не помиње прогоне хришћана у оквиру исправне године једино због помињања конзула Галерија, иако су мученици које је поменуо задобили венац мучеништва под влашћу Диоклецијана или касније, током прогона под Максимином Дајом. Даље, догађаји су груписани према конзуларним годинама Константина Великог. Знак виђен пре борбе са Максенцијем је посебно занимљив. Од две традиције (различито рачунање Лактанција и Евсевија), једна је ближа *Константиновом животу* Евсевија. Запис о крсту који сија на небу дао је Евсевије као *touto nika* (односно “победи у овоме”), док аутор *Хронике* такође напомиње да се натпис *en touto nika* појавио написан латинским словима.

После битке код Милвијског моста, Константин је умарширао у Рим, где су га поздравили хришћани као свога спасиоца. У сећање на победу, имао је своју сопствену статуу која држи знак спасиоца, усправљеног на најпосећенијем месту у Риму. Иако *Хроника* ретко даје записе, цитира се цео Евсевијев текст, већ преведен на грчки: “Овим знаком спасења, доказом храбрости, ја сам ослободио ваш град који је сачуван од јарма робовања узурпатору Максентију. И још, после ослобађања Сената и римског народа, ја сам им вратио древни углед и сјај”.

Само је једном променио текст: у вези са “тиранијским робовањем” код Евсевија је желео да разјасни да се то односи на тиранију Максенција.

Година 312. је кључна за хроничара јер “одавде почињу Константинови записи”. Поред Олимпијада и каталога конзула ово је тај петнаестогодишњи период који чини три стална елемента хронолошког оквира позне римске историје. Слично другим изворима, број записа није обележен. *Хроника* је, ипак, користила врсту записа – рачунање засновано чак пре Константина. Користећи каснију праксу на потпуно измишљен начин, оно рачуна у записима још од времена Јулија Цезара. Узео је, мада нетачно, Цезара за првог римског цара и, почевши од њега, одредио је године користећи горе поменути систем.

Од 312. до 325. године не можемо читати о било којем историјски значајном догађају. Иако помиње пораз Лицинија, он то чини не пружајући детаље и на тешко разумљив начин. Ипак, 325. година је од пресудне важности у Константиновом животу и владавини из више разлога. Рачунање почиње Првим васељенским сабором у Никеји:

“Године 295. од Вазнесења на небо Господа Бога и 20. године владавине Константина побожног, исти слављени император, у потпуности оверен од Бога побожношћу, у 20. години своје владавине, 19. дана месеца *Daisius* (јуна), припремљен за Сабор светих Отаца у Никеји и као символ безгрешне вере која ће бити дефинисана. Због тога, Бог, Господар свемира, учинио га је победником над свима, молитвама светих и благословених Отаца који су били сабрани на истом Сабору. За Арија, са исквареним умом, није се десило да разликује неизрециво и недељиво јединство Бога Оца и Сина.”

Он више не помиње Сабор, што још више изненађује јер је у Никеји датум Ускрса био међу питањима која је требало решити, што је било веома важно аутору *Ускршње хронике*. Иако је раније у свом раду описима патње и васкрсења Господа додао неколико хронолошких напомена које се тичу слављења Ускрса, он се није позвао на Сабор у Никеји. Није чак поменуо ни декрете Сабора. У ствари, опис Сабора није, изгледа, био ништа друго до још један увод за величање Константина.

Аутор *Ускршње хронике* још више нагомилава застареле догађаје у остатак године, што је праћено хронолошким сажетком у којем он представља ере којима је човечанство достигло 5833. годину.

Аутор не пропушта да саопшти чињеницу да је Константин дао име Хеленополис граду Дрепанон у спомен својој мајци Јелени, али у својој дискусији о императоровој владавини он придаје највећи значај новом царском седишту. Ово је место где је ауторово локално познавање најочигледније, што нас може навести на то да претпоставимо да је провео много времена у Константинопољу. Он до детаља описује грађевинске радове, споменике и статуе које величају Константина. Даје нам опширан опис церемонија инаугурације у граду. Док су му подаци који се тичу изградње обично подржани другим изворима, у вези са церемонијама даје неколико нетачних података.

“...После изградње веома великог, слављеног и благословеног Града, у част Сенату назвао га је Константинопољ, а петог дана пре мајских Ида, другог дана недеље, у *трећем индикту*, прогласио је Град, претходно назван Византион, другим Римом.” Цитирам текст у преводу Мери и Мајкла Витбија, где је термин у *трећем индикту* погрешан. На основу грчког текста, као и према логици, тачан превод би требало да буде у *трећој години индикта*.

Он је изненађујуће подробан када пише о литији Константинове предивно позлаћене статуе. Он чак описује униформе војника који носе статуу и церемонију коју је требало да и цареви каснијих времена примене приликом указивања поштовања статуи.

После кратке напомене о слављењу откривања истинског Крста, дељењу хлеба и *tricennialia*, он долази до 337. године, када је Константин ушао у рат против Персијанаца. Када је стигао у Никомидију, “славно и побожно је окончао живот у предграђу града, 11. дана месеца артемисија (маја), удостојен крштења од Евсевија, епископа константинопољског, после владавине од тридесет једне године и десет месеци.” Константина је у ствари крстио Евсевије, аријански епископ Никомидије, а ова чињеница је била потиснута од стране многих извора, који су изоставили име епископа.

Аутор Ускршње хронике је изабрао компромис - ставио је седиште епископа који је извршио крштење у Константинопољ, где је царско тело послато после његове смрти. Сахрањен је у цркви Светих Апостола, куда је био однет у великој церемонији, јер, како непознати аутор *Ускршње хронике* пише, „сви су били у тако великој жалости да се никада пре њега није десило да је неко толико слављен за живота и после смрти”.

Др Себастијано Пантегини Аустријска академија наука, Институт за византијске студије

Др Себастијано Пантегини је рођен 1973. у Брену, у Италији. Дипломирао је класичну филологију на Католичком универзитету у Бреши и Милану 1998. године. Докторирао је на Универзитету у Бечу. Написао је тезу о хипотезама у грчким трагедијама. Од 2009. године је млађи сарадник на Институту за византијске студије при Аустријској академији наука. Његова главна интересовања су: грчка трагедија, перипатетичка и александријска филологија, античка и византијска интерпункција, грчка средњовековна историја и рана грчка штампарска делатност.

Константин Велики и обнова његовог лика (XIV век, Црквена историја Никифора Ксантопула)

Ово излагање се бави ликом цара Константина у касном византијском периоду, с почетка XIV века, хиљаду година након његовог времена. Један од најинтересантнијих примера обнављања Константиновог лика у то време може се наћи у раду Никифора Ксантопула, плодног писца посвећеног религијским темама који је тада живео у Константинопољу. Данас га највише памте по његовој *Црквеној историји*, што представља последњи рад грчког Истока који се искључиво бавио црквеном историјом.²

Тачни датуми рођења и смрти Никифора нису познати. Ипак, са сигурношћу се зна да се велики део његовог живота подудара са владавином Андроника II Палеолога, који је владао између 1282. и 1328. године. Као што ће постати очигледно, последњи од ових датума је играо одлучујућу улогу у историјској перспективи коју је усвојио Никифор. Знамо врло мало о њему, а оне чињенице које се могу пронаћи да би се реконструисао његов живот проистичу из његовог главног рада у *Црквеној историји*.³

У предговору он каже: “Ми смо сакупили грађу за ову историју, са много потешкоћа, у Великој Цркви свете Мудрости, Бога Логоса, којој сам се, док сам био млад, стално враћао и из чијих књига сам прикупио највише. Како бих могао захвалити Цркви...?”⁴

Никифор је био веома образован свештеник и као клирик Патријаршије имао је приступ вредном благу библиотеке Аја Софије. Али најбитније, за састављање његове Црквене историје, имао је приступ изворима које ми никада нисмо имали у било којој форми.

² Овај рад је доступан у Nicephori Callisti Xanthopuli Ecclesiasticæ historiæ libri XVIII ... Accurante et denuo

³ За општи приказ Ксантопуловог живота и Еклесијастичке историје види Die Kirchengeschichte des Nikephoros Kallistos Xanthopoulos, Ostkirchliche Studien 581 (2009), 248–266 (са библиографијом); за историју прихватања овог дела види C. Gastgeber, Die Kirchengeschichte des Nikephoros Kallistos Xanthopoulos. Ihre Entdeckung und Verwendung in der Zeit der Reformation, ibid. 237–247. Детаљнији опис Ксантопуловог приступа свом раду се може добити из монографије Die Kirchengeschichte des Nicephorus Callistus Xanthopulus und ihre Quellen. Nachgelassene Untersuchungen von G. Gentz †, überarbeitet und erweitert von F. Winkelmann (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der althristlichen Literatur, Bd. 98), Berlin, 1966.

⁴ Hist. eccl. I 1 (PG 145, 609 B15–C14)

Мора се поставити питање зашто је Никифор писао *Црквену историју* и која је била његова намера, с обзиром на то да је форма стриктне црквене историје била у суштини мртва већ седам стотина година. Последњи битан писац у овој области је био историчар из VI века Евагрије Схоластик (Evagrius Scholastikos). Зато, на први поглед, Никифоров рад се може учинити вештачким.

Верујем да ће анализа мотива за његов рад показати да то није случај. Он наводи своје мотиве јасно у уводу у своју *Историју*.⁵ Ипак, дубља анализа начина на који он представља Константинов лик открива дубље и далекосежније намере. Разлог зашто се укључио у овај неочекивани повратак црквене историје као жанра може се наћи у његовом односу према овом лику.

Никифор је можда у почетку био вођен и практичним разлозима. Он коментарише у свом уводу да студенти који траже информације у *Црквеној историји* морају да консултују више различитих извора. Он такође наглашава да, чак и кад постоје различите књиге, тешкоће се настављају јер су црквени догађаји повезани са многим ауторима и кроз више различитих стилова.

Зато Никифор одлучује да се упусти у састављање збирке радова древних црквених историчара. Сваки је покрио одређени период од утемељивања хришћанства до краја 12. века, а његова намера је била да обезбеди причу у континуитету и да усагласи различите стилове који су се користили да би постигао јединствен глас.

Ксантипуло је био мотивисан још једним разлогом. Погледи неких древних црквених историчара нису били у сагласности са учењем универзалне Цркве или су били сматрани сумњивим. На пример, Евсевије Кесаријски, најпознатији Константинов биограф и отац црквене историје као гране историје, можда је прихватио никејску доктрину на Сабору који ју је усвојио, али, каже Никифор у свом раду, “грех његове јереси (мисли се на Аријеву јерес) исијава из њега”.

Да се вратим садржини Никифорове *Историје* - његових осамнаест књига покрива период од рођења Исуса Христа до 610. године. Постоји још само један сачувани примерак овог рукописа, који се чува у Аустријској националној библиотеци и за који се претпоставља да је копија намењена цару Андронику II.⁶

Појављујући се у средини ове монументалне хронике, осма књига се бави искључиво Константином Великим и догађајима за време његове владавине. Ниједној другој особи, било да се ради о цару или светоме, није посвећено толико простора. Околности у вези са његовим рођењем и његови успеси који су претходили његовом постављењу за јединог цара већ су покривени у другом делу седме књиге. Због тога, Никифор коментарише на почетку осме књиге: “Пошто сматрам апсурдним да дозволим овом изванредном Царству, које неко може описати као основу и круну побожности, да се појави на листи веома грешних тирана, – што се можда десило под притиском одређених околности, – ја нећу пропустити да не третирам што је прецизније могуће и да то укључим у посебној књизи, у циљу признавања његових бриљантних и изванредних достигнућа”⁷

⁵ Hist. eccl. I 1 (PG 145, 604 A–620 C10)

⁶ Cod. Vind. Hist. gr. 8, у којем Katalog der Griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Teil 1. Codices Historici, Codices Philosophici et Philologici. Von H. Hunger (Museion, Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek. N. F. IV 1, 1), Wien, 1961, 14; видети даље Gentz-Winkelmann, Die Kirchengeschichte des Nicephorus Callistus Xanthopoulos (as at n. 2), 1–3, 196–206.

⁷ Hist. eccl. VIII 1 (PG 146, 9 A 8–15)

Никифорова је намера да раздвоји повест о Константиновом напредовању и усвајању хришћанства од књиге у којој се бави прогонима Диоклецијана, борбама са Максенцијем, Максимијаном и Лицинијем и његовим антихришћанским активностима.

Једина слика у целом рукопису је портрет Константина Великог који се појављује на врху странице у пасусу који је горе цитиран. Наслов испод слике гласи “Свети Константин”.⁸

Треба напоменути да у очима побожног византијског човека, какав је био Никифор, Константин није био само први хришћански цар већ и први бранилац истинске вере, Православља. Ово је кључни моменат у разумевању разлога због којих је Никифор гајио идеју поновног оживљавања књижевног рода *црквена историја*.

Прво се мора узети у обзир религијска и политичка позадина. Скоро шездесет година – од 1204. до 1261. године – Константинопољ је био под страном доминацијом, под влашћу крсташа. Они су се мешали у слободу Православне Цркве. Овај период је окончао Михаило VIII – отац Никифоровог савременика Андроника II – који је успео да опорави Константинопољ. Међутим, после поновне изградње Византијског Царства, са својим центром у Константинопољу, нови проблеми су се појавили у оквиру саме Православне Цркве. Западноевропске силе и њихове амбиције да поново успоставе латинску доминацију и даље су биле претња Византијском Царству. Михаило VIII је гледао на унију латинских и грчких Цркава као на једини дипломатски ефективан начин да се реши проблем, имајући у виду да је једино папа имао довољно утицаја да одврати западне силе од њихових планова да поново освајају. Ипак, још од времена крсташа, удаљеност католичког и православног света је била непремостива: свако је гледао на оног другог као на шизматика. После продужених преговора унија Цркава је коначно усвојена за време папе Григорија X. Али одлуке које су донете на Сабору у Лиону (1274) биле су катастрофалне за Цркву на Истоку и поделиле су православни свет на завађене стране. Након смрти Михаила VIII (1282) прво што је урадио његов син Андроник било је одбијање уније Цркава. Ово је обележило нови почетак православне вере, а Андроник II је за своја дела био слављен као херој.⁹

Ове историјске догађаје - страна доминација, опоравак Константинопоља и обнова Православне Цркве - на које Никифор упућује, он износи као представник групе у оквиру Православља која је одбила унију Цркава, у посвети која претходи почетку *Црквене историје*. Ова проширена беседа је посвећена цару Андронику, чија је владавина добила тако гласну похвалу да неко може закључити да је чак и византијски читалац може сматрати преувеличаном: пример ће бити дат касније. Али главни мотив, на којем почива целокупна структура говора, јесте побожност Андроника¹⁰ и с тим у вези побожност Константина у смислу његове посвећености истинској вери, као што је објашњено у осмој књизи, при опису његове религијске активности.

У најзначајнијем моменту целог пасуса, Никифор наводи да у погледу побожности, државништва и моралних квалитета он не познаје ниједног владара, осим Константина Великог, са којим се може поредити Андроник.¹¹ Што се тиче побожности, паралеле

⁸ Fol. 158r.

⁹ Видети G. Ostrogorsky Geschichte des Byzantinischen Staates. Dritte, durchgearbeitete Auflage (HdA XII 1/2 Byz. Handbuch I 2). München 1963, 382 (et passim); H.-G. Beck, Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich (Die Kirche in ihrer Geschichte. Bd. 1, Lieferung D 1). Göttingen, 1980, D183–D207.

¹⁰ Видети Die Kirchengeschichte des Nikephoros Kallistos Xanthopoulos (as at note 2), 260, n. 43.

¹¹ Allocutio encomiastica (PG 145, 589 B14–593 B10)

између два цара се односе на њихове напоре за јачање истинске вере у Свету Тројицу. Константин је, на Сабору у Никеји, афирмисао Божанство Исуса Христа, Другог Лица Свете Тројице, учећи да Он није био створење Бога Оца већ да је такође вечан. Андроник је, према Никифору, урадио слично за Светог Духа, објашњавајући да он исходи од Бога Оца, а не и од Бога Сина, као што су заступали подржаваоци уније Цркава.

Занимљиво је истаћи степен хиперболе коју Никифор користи: “Ни огледало не може дати тако верну слику као што можеш ти (мисли се на Андроника), обликујући себе као исијавајућу рефлексију боголиког лика те душе (односи се на Константинову)...” Неки грчки термини које овде користи Никифор понављају се у наредном пасусу у којем он објашњава догму која се тиче једнакости природе Бога Оца и Његовог Сина.¹² Изван византијских похвалних претеривања, можемо видети да у *Црквеној историји* Никифор представља Константинову фигуру као архетип византијског цара, чији су поступци засновани на побожности. Евсевије Кесаријски, отац црквене историје, приповедао је о историји хришћанства још у своје време и славио је Константинову владавину као њену круну. Никифорова је намера била да слави Андроника као владара који је заокружио Православље. Као што он каже, Константин може бити упоређиван са темељем истинске црквене догме. Андроник, с друге стране, може бити упоређиван са кровом и кључем изградње Цркве. Обојица су виђени као чувари великог богатства побожности сакупљеног у складу са законима црквених Отаца.¹³

При оцењивању Никифора као историчара, интересантно је анализирати начин на који он усаглашава своје виђење Константина, према ономе што је представљено у његовом раду, са стварним религијским понашањем цара према древним црквеним историчарима. Уместо детаљног истраживања, ова дискусија се ограничава на моменат Константиновог крштења. У осмој књизи, Никифор мора да дискутује о овом значајном догађају док описује последње царева дане. Цитирам:

“Цар је, осећајући се слабим, путовао преко мора до Хеленополиса у Витинији, да би искористио природна купатила која се налазе у близини града. Осећајући да се његово стање погоршава, он је одложио посету купатилима и отишао у Никомидију и тамо, оставши у предграђу града, примио свето крштење, према Созомену, Сократу и Теодориту који су саставили религијске текстове на црквене теме. Ја ћу открити само неке делове ових историчара...”¹⁴

Овом изјавом Никифор цитира реч по реч из религијских текстова тројице старих црквених историчара, који су сви сведочили о истом редоследу догађаја и закључили да се Константин крстио у Никомидији. Али таква хроника последњих царевих дана указује на то да је изабрао епископа Евсевија из Никомидије да га крсти, мада је он био близак Аријевој страни. Не мора ни да се каже да је Никифор категорички одбио ову верзију догађаја, што важи за тачан податак прихваћен од стране савремених историчара. Јер, како би Константин, шампион Православља, био крштен од стране једног Аријевог свештеника? И тако Никифор закључује цео пасус следећим речима:

“Не разумем како ови историчари могу да кажу такве ствари: јер ми смо изнели, у сагласности са универзалном Црквом, да је Константин примио милост божанског крштења у Риму, након што је папа Силвестар положио своје свете руке на њега.”

¹² PG 145, 589 C8–D6, cf. with PG 145, 592 B9–12

¹³ Allocutio encomiastica (PG 145, 592 C15–593 A1)

¹⁴ Видети Hist. eccl. VIII 54 (PG 146, 217 B1–D1).

Никифор се у овом тренутку позива на седму књигу своје Црквене историје, у којој је на крају описао околности крштења Константина од стране папе Силвестра, засновано на верзији старијег *Константиновог живота*, очигледно оснажујући својим речима истинитост изјава тамо наведених.¹⁵

Као закључак, требало би да буде очигледно да је Никифор био искрен и моралан аутор, спреман да да глас чак и таквим изворима који су у супротности са његовим убеђењима. Ипак, његов православни поглед на ствари доминира његовим радом када је као историчар суочен са контрадикторним материјалом. Штавише, ако је Андроник истинска слика Константина, која се не разликује нимало по свом империјалном угледу, онда важи и обрнуто: за Никифора је незамисливо да нађе и најмање одступање у архетипу који тако савршено рефлектује каснији византијски цар.

¹⁵ Hist. eccl. VII 33 (PG 145, 1280 D7–1284 C2). The Constantine Vita (BHG 364) приредио M. Guidi, Un *βίος* di Costantino, in Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei ... Serie V 16, Roma, 1907 (видети посебно 324, l. 27–327, l. 14/25–329, l. 20).

Проф. Милутин Тимотијевић, ректор призренске Богословије светих Кирила и Методија, измештене привремено у Ниш

ОРЕОЛ ЦАРА КОНСТАНТИНА

Сабрани данас овде, у древном Наису, данашњем Нишу, месту коме је цар Константин дао вредност својим рођењем око 274. године, желимо да се данашњи Ниш украси славом прославе поводом 1700 година од *Миланског едикта*. Не само у историји Ниша и Европе него и света, цар Константин представља јединствену личност која усмерава време на пре и после Константина. Угладавши светлост Божијег дана баш на овом простору, понео је у свом бићу тиху унутрашњу контемплативност, стрпљење и упорност своје мајке Јелене, по свој прилици хришћанке из Дрепанона (Витинија, Мала Азија), жене незнатног рода, можда и служавке, али раскошних димензија унутрашњег човека у њој, и ратничку и заповедничку одлучност оца Констанција Хлора, управитеља Британије и Галије. Константин се развија у човека који усмерава ток историје. Уз то додајемо да је одрастао на двору једног од највећих царева – Диоклецијана – у Никомидији, где је научио војне и управљачке вештине и све друго што му је на двору било доступно. Не би требало занемарити ни утицај мајке у детињству, што ће се касније манифестовати вером у једно Божанство. У исто време био је сведок прогона хришћана јер је Диоклецијан 296. године донео указ о рушењу цркава и прогону. Ово се остваривало ендемично. Неки историчари тврде да су чак Диоклецијанова жена Приска (неки кажу Александра)¹⁶ и кћи Валерија биле тајне хришћанке.

Код разних писаца налазимо различите разлоге за прогон хришћана које сада не бих набрајао. Обзнањивање наредбе о гоњењу хришћана било је 24. фебруара 303. године у Никомидији као седишту царева Диоклецијана и Галерија на Истоку, а затим по целога Царству.

Цареви на Западу различито су прихватили гоњење. Максимијан (Херкул) с ревношћу се упустио у гоњење док се Констанције Хлор у провинцијама Британије и Галије ограничио само на рушење неких цркава, а притом је у својим дворевима у Триру и Јорку задржао хришћане и није им одузео чинове.¹⁷ У осталим деловима Царства гоњења су спровођена жестоко, а вршили су их најгори могући људи без осећања. Многи хришћани су показали храброст, непоколебивост и издржљивост до невероватних размера, о чему нам сведоче житија светих мученика из тог времена. Абдицацијом Диоклецијана 1. маја 305. године настало је извесно олакшање, осим у областима југоисточног Царства, којима је управљао Максимин Даја и у којима се гоњење претворило у рат до истребљења хришћана. У исто време абдицирао је и Максимијан Херкул у Милану. Како је Констанције Хлор умро 25. јула 306. године у Јорку, то је, сигурно жељом очевом и акламацијом војске, Константин преузео власт. У учвршћивању Константинове власти помагао му је екс-август Максимијан

¹⁶ Епископ Николај, Охридски пролог, Ниш, 1998, в. 23. април

¹⁷ J. Burkhart, Доба Константина Великог, Нови Сад, 2006, 298.

који се није слагао са сином Максенцијем, па је тражио помоћ од Константина да би повратио царски пурпур. Том приликом доделио је Константину титулу августа и дао му своју млађу кћер Фаусту за жену.¹⁸ Галерије се тешко разболео те 311. године и пре смрти је објавио *Указ о толеранцији* према хришћанима молећи оне које је прогонио да се моле своме Богу за његово здравље. Исте године умро је Галерије. Римским Царством владају Константин на Западу, Максенције у Риму, Ликиније и Максимин Даја на Истоку. Већ 312. године Константин је победом код Милвијског моста избацио из управе Максенција док је Ликиније 313. године победом код Адријанопоља истиснуо Максимиана Дају. Ушавши у Никомидију, обзнанио је едикт да “може свако да верује како му срце хоће”. Овај едикт су Константин и Ликиније у првој половини 313. године потписали на састанку у Милану. Едикт је прекретница у историји, свежи ваздух историје, одлазак старог света, а рођење новог. Ништа више неће бити као пре. Едикт је разлог и због чега смо ми данас овде.

Сада се поставља једно круцијално питање, што би било тежиште овога рада. С обзиром на различите оцене историчара и истраживача на тему Константиновог живота, од XVIII до XX века, често и веома негативне, ниче питање: да ли Константин заслужује ореол светости како га Православна Црква поштује? Ево неких мишљења о цару Константину.

Едвард Гибон (1737–1794), енглески историчар, у свом делу *Опадање и пропаст Римског Царства*, сматра да је његово хришћанство обавијено “тамом сујеверја” и да је “искористио црквене олтаре као погодну степеницу ка трону Империје”.¹⁹ Слично њему говори и Тревор Линг, професор упоредне религије у Манчестеру. Он преноси неко мишљење да је Константин “остао у срцу незнабожац, празноверан човек склон да својој збирци дода сваки нови верски талисман”.²⁰ Историчар римске цивилизације на француском колеџу, Андре Пигањол, у својој књизи *Цар Константин* из 1938. године, приказује га мање као вештог владооца, а више као жртву тадашњег сујеверја.²¹ Професор античке историје на Екс-ан-Прованс, Ж.Р. Паланк (1898), каже да “урезивање амблема”, уочи одлучујуће битке, “свакако се показало као поступак неког сујеверног коцкара који жели да испроба мистериозну силу”.²² Енглески византолог, Филип Шерард, све ставља под сумњу. Константин је 312. године “доживео наводно једно откровење које је требало да значи прекретницу европске историје”.²³ Речју *наводно* обезвређује читав ток догађаја уочи битке код Милвијског моста, као што каже да је Јелена наводно у Палестини пронашла и ископала крст Христов.²⁴

Најдоследнији квалификатор Константиновог дела и историјске грађе о њему био је Јакоб Буркхарт (1818–1897), швајцарски историчар уметности и културе. У свом делу *Доба Константина Великог* (у преводу Душана Јанића, издање Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад 2006) изнео је виђење Константина као човека и цара.

Не споримо оцене Буркхарта о Константину, кога сматра за велику и значајну историјску личност, али га приказује као лошег човека, рђавог карактера, бескрупулозног властољупца, незахвалног и без икаквих моралних обзира. Навешћемо неколико квалификација Константиновог карактера, као и нека недела која је, по Буркхартовој књизи, Константин учинио

¹⁸ J. Burkhart, *Доба Константина Великог*, Нови Сад, 2006, 298.

¹⁹ Небојша Озимић, Војсковођа, цар, светац, избор текстова о лику и делу Константина Великог, Ниш, 1997, 138.

²⁰ Небојша Озимић, Војсковођа, цар, светац, избор текстова о лику и делу Константина Великог, Ниш, 1997, 68.

²¹ Небојша Озимић, Војсковођа, цар, светац, избор текстова о лику и делу Константина Великог, Ниш, 1997, 139.

²² Небојша Озимић, Војсковођа, цар, светац, избор текстова о лику и делу Константина Великог, Ниш, 1997, 66.

²³ Небојша Озимић, Војсковођа, цар, светац, избор текстова о лику и делу Константина Великог, Ниш, 1997, 74.

²⁴ Небојша Озимић, Војсковођа, цар, светац, избор текстова о лику и делу Константина Великог, Ниш, 1997, 70.

Када је добио дозволу од Галерија да напусти Никомидију, на више позива свога оца Хлора, Константин је пре времена отишао и “на првој постаји наредио да се осакате коњи царске поште да се за њим не би могло кренути у потеру”. Стигавши у Јорк, а после смрти свога оца, зацарио се Константин са тридесет и две године, а не неко дете из брака Хлора и Теодоре (пасторке цара Максимијана) јер је најстарији од синова из другог брака имао тринаест година.

“Константин је био узурпатор”²⁵, категоричан је Буркхарт. После победе над Максенцијем код Милвијског моста “читав Запад је добио господара, и Африка и острва су пали освајачу у руке”.²⁶ “Хришћани су још увек били мањина коју није требало штедети. Како је толеранција према њима могла да буде средство за власт или бар корисна ствар за славољубивог човека као што је био Константин?”²⁷ Римски народ је назвао Максенција тиранином, а значење тог израза је у то време “присвајач”, “узурпатор”! “Тај би назив одговарао и Константину”,²⁸ каже Буркхарт. Занимљиво је да се Диоклецијан у Буркхартовој књизи сматра увиђавним човеком који је “добио част да по одлуци Сената буде убројан међу богове и то се последњи пут чинило по древним паганским обичајима. Шта би владари овога раздобља били без њега?”²⁹ Буркхарт каже да су “Приска и Валерија, Диоклецијанова удовица и кћи, ухваћене у Солуну, где су им биле одрубљене главе. У Диоклецијановом систему такве свирепости би биле некорисне, штавише немогуће.”³⁰ Иако је Лициније био потписник *Миланског едикта*, ипак је почео прогон хришћана 314. године, и то врло озбиљан. Буркхарт се пита: “Шта је навело Ликинија на тај очајнички и неразуман корак? Изгледа да су га стрпљење и разборитост издали када се уверио у страшну злобу свога противника. Тада је зажалио због своје сажаљивости према хришћанима, чији је вођа био тај немилосрдни човек”³¹ Овај човек је “убрзо после Никејског сабора наредио (326) да се у Пули, у Истри, убије његов вољени син из првог брака Крисп, ученик Лактанције.” Убрзо затим наредио је да се у купатилу удави његова властита жена Фауста, Максимијанова кћерка. Нећемо овде разматрати да ли је Фауста била за свог пасторка некаква Федра, нити да ли га је на који начин “оцрнила код оца”, или се “бринула за успон властитих синова”, или су Јеленине јадиковке због својих унука “подстакле Константина да убије своју жену”.³²

Изгледа да је Константинов бистри, емпиријски ум рекао да су хришћани добри поданици, да их има много, да прогони више немају смисла у држави којом се разумно управља. Он је донео своју одлуку. С политичког становишта, спровођење његове одлуке у дело заслужује дивљење. “У његовим победничким рукама Лабарум означава у исто време владавину, војничку моћ и нову религију.”³³ Али “у генију којег стално покреће славољубље и жеђ за влашћу не може бити говора о хришћанству и паганству...Такав човек је у суштини нерелигиозан, чак иако уображава да стоји у средишту црквене заједнице.”³⁴

²⁵ J. Burkhart, Н. дело, 306.

²⁶ J. Burkhart, Н. дело, 317.

²⁷ J. Burkhart, Н. дело, 318.

²⁸ J. Burkhart, Н. дело, 320.

²⁹ J. Burkhart, Н. дело, 321.

³⁰ J. Burkhart, Н. дело, 326.

³¹ J. Burkhart, Н. дело, 328.

³² J. Burkhart, Н. дело, 332.

³³ J. Burkhart, Н. дело, 346-347.

³⁴ J. Burkhart, Н. дело, 342.

Буркхарт даље каже: “Жалосна је, али веома разумљива чињеница да ниједан од заговорника Цркве, колико знамо, није открио Константинов истински став, да нису изговорили ниједну реч незадовољства против овог себичњака и убице, који је ипак заслужан што је схватио да хришћанство може владати светом, као и што је деловао у складу с тим.”³⁵

Буркхарт још карактерише овог цара овако: “Константин је наредио да се многи (пагански) храмови опљачкају, изгледа из жеље за пленом или из потребе за новцем.” И овде Јевсевије скрива узрок и прави обим таквог плачкања, али се нехотице одаје. “Вредни делови су претопљени, а безоблични остатак био је остављен паганима као успомена на њихову срамоту.”³⁶ “Он је могао да недирнутим остави кипове од злата и сребра, али су они били сувише погодни, а искушење сувише велико спрам потребе за новцем, која код таквих владара има предност над свим осталим обзирима.”³⁷ На истој страници каже: “Константин сасвим сигурно није издао закон који је наређивао опште уништавање храмова“, али “оно што је радио или што је допуштао, дешавало се повремено, и то из обичне жеље за плачкањем и под утицајем свештенства; отуда и недоследност у свему томе. Узалудно је тражити доследност у човеку који је свесно није желео.”³⁸

И на крају, да допишемо још једну Буркхартову квалификацију цара Константина: “Одвратимо поглед зачас од тог себичњака у пурпурној одори, који је све чинио и на све пристајао ако му је то јачало моћ...”³⁹ На другој страни имамо “безграничну преданост и самоодрицање многих људи који су за живота разделявали своју имовину да би се посветили Богу и ту су добротинство и аскетизам најтешње повезани”.⁴⁰

Још само једном да цитирам Буркхарта: “Не треба ипак заборављати да је поред ове, победом изобличене Цркве постојала и вера. Добре моралне последице увођења хришћанства топе се и уступају место догматским и хијерархијским стварима. Велики људи ове, а и неколико следећих деценија, Атанасије, Василије, Григорије Назијанзин, Јероним, Хризостом – поред своје религиозности, у већој или мањој мери носе печат спољашњег црквењаштва, па стога изгледају једностране и мање привлачно него велики и доследни људи антике. Па ипак, начела којима су се управљали у животу била су висока и тешко су се са ичим могла поредити.”⁴¹

Без икакве жеље да уђем у расправу или оспоравање квалификација ових умних људи о цару Константину, без обзира на то колико су тешке, покушаћу ради себе, а волео бих да и са вама поделим нека размишљања. Почевши од Нерона, римска држава почиње свој терор и крвави пир над недужним хришћанима. Криви су били само зато што су били различите вере од римских царева и већине римских поданика. Своју веру нису наметали другима, али је нису ни крили. Када су били пред иследницима, ови нису имали никаквих проблема да хришћани признају да су хришћани, тојест да признају своју “кривицу”. Напротив, судови су тражили да хришћани порекну своју “кривицу” да их не би осудили. Неки римски цареви су с мање жара гонили своје поданике хришћане, а неки су се у то уносили целим својим бићем. Један од таквих био је Диоклецијан са својим сацаревима

³⁵ J. Burkhart, Н. дело, 343.

³⁶ J. Burkhart, Н. дело, 358.

³⁷ J. Burkhart, Н. дело, 359.

³⁸ J. Burkhart, Н. дело, 359.

³⁹ J. Burkhart, Н. дело, 379.

⁴⁰ J. Burkhart, Н. дело, 380.

⁴¹ J. Burkhart, Н. дело, 374-375.

Галеријем и Максимином Дајом. Ово је било најкрвавије гоњење од свих дотадашњих гоњења, укључујући и Нерона. Константин је био сведок ових гоњења пошто је живео на Диоклецијановом двору у Никомидији. Не знамо шта се дешавало у души овог младог човека пред призорима ужаса за које је сигурно чуо, а неке можда и видео. Можда је он већ осетио историјску нужност промена, јер његова душа, с материнским млеком задојена зрацима хришћанства, није могла да се помири са стварним стањем. Уосталом, и сама Римска Империја потамнела је сав пантеон својих богова истичући култ непобедивог Сунца, који је цар Аурелијан средином III века учинио државном религијом. Као да нека невидљива рука припрема Римско Царство за сусрет са новим које незаустављиво надире. Наш народ има једну пословицу која каже да се пред зору мрзне. Тако и сада, појавом нових промена, Диоклецијан са својим савладарима почиње најстрашније гоњење хришћана. “Колико је борба Римског Царства са хришћанством била судбинска појава, толико је мир између њих био пре свега дело једне личности, једне воље, једне иницијативе”, каже Александар Шмеман.⁴² Ову улогу Константинову нико не пориче, али су оцене о њој различите, чак и дијаметрално супротне. За Православну Цркву цар Константин је позван од самога Христа, баш као и апостол Павле, у хришћанство. Он се одазвао, изграђујући у себи жељу да се Христос у њега усели. На том путу било је успона и падова, подвига и пропадања, тако да сва претходна мишљења о њему, наведена код историчара, могу остати, али ипак то неће умањити генијалност и историјску величину коју сви признају, па ни светост којом Православна Црква овеначава цара Константина.

Црква као богочовечанска заједница, основана самим Богочовеком Христом, јесте носилац спасоносног пута за сваког човека и за сву Божију творевину. Она је тајна над тајнама која се појављује у “великој тајни побожности”: Бог се јави у телу... (1Тим. 3, 16). “Малено људско тело сместило је васцелог Бога са свима Његовим безбројним бесконачностима, и при томе Бог остао Богом и тело остало телом увек у једној личности – личности Богочовека Христа: савршен Бог и савршен човек – савршен Богочовек.”⁴³ “Он је постао и за сва времена и све вечности остао глава Цркве над свима, која је тело Његово, пуноћа онога који све испуњава у свему” (Еф. 1, 17). Све Богочовеково постало је њено, све божанске силе Његове постале су њене. У Цркви као телу Христовом “у свему растемо у ономе који је Глава, Христос, док достигнемо у човека савршена, у меру раста пуноће Христове” (Еф. 4,13). Пошто је Црква савршена и има сваки облик савршенства, све лечи и исцељује све родове грехова душом и телом учињених, она “том савршеном и свемоћном божанском светлостју очишћава биће људско од свега несветог, греховног, ђаволског”. И сада се у њој сваки човек очишћава и освећује крштењем у води речју (Еф. 5, 26), јер “који се год у Христа крстите, у Христа се обукосте” (Гал. 3, 27). Други васељенски сабор 381. године констатује: “Исповедам једно крштење за опроштење грехова” (Символ вере). Тачно је и ово: “Црква је пуна и препуна грешника, али то не умањује, не нарушава ничим унутрашњу њену светост већ их побуђује на покајање и духовно оздрављење и преображење.”⁴⁴ Не треба заборавити да је први становник раја био покајани разбојник (Лк. 23, 43). Одлука је увек лична. Стога, на основу свега овога, мислим да је цар Константин Велики био и велики покајник и као такав преобразио себе у човека који узраста у светим врлинама. Приписују му се многи греси, чак и убиства, можда злочини, али не будимо неправедни: римски цар – то је држава, институција. Зар и данас и најдемократскије државе света не врше убиства? Цар је показивао смиреност као почетак

⁴² Небојша Озимић, Н. дело, 126.

⁴³ Доктор Јустин Поповић, Православна црква и екуменизам, Солун, 1984, 9.

⁴⁴ Доктор Јустин Поповић, Православна црква и екуменизам, Солун, 1984, 67.

свих врлина. Нема данас личности у свету која би се по моћи могла упоредити са римским царем. Он у смирењу своје није хтео да седне док му Оци на Сабору у Никеји нису то рекли. Понизно је у име Царства тражио опроштај од Отаца Сабора који су носили ране из ранијих гоњења, под другим царевима. Говори се да је свакодневно одлазио у шатор Лабарума ради молитве, односно разговора са својим Богом.

Немамо времена да испричамо и друге забелешке, од хришћанских писаца прибележене, у којима се открива и лепота његове душе. Он се повиновао вољи Божијој јер је знао да је она једино мерило добра и зла, моралног и неморалног. “Неморално је оно што Бог наређује да учинимо, а ми не учинимо, или што Бог забрањује да учинимо, а ми учинимо...” Зато што постоји Бог, постоји и морално добро, јер оно потиче само од Њега по речи: “Нико није добар осим једнога Бога” (Мт. 19, 17)⁴⁵ “За прихватање покорности важнији је ауторитет наредбодавца него корист вршиоца”, јер Златоусти вели: “Дела бивају добра или зла не сама по себи него по Божјем одређењу о њима”.⁴⁶ Цар Константин је као човек указивао на снисхођење и разумевање, али у својству цара деловао је као институција, на шта упућује његов однос према тасту, Максимијану Херкулу

О писцу *Живота Константиновог* Буркхарт каже: “Евсевије нипошто није занесењак; зна да је Константин сасвим световно настројен, да је прорачунат и пожудан за влашћу, такође познаје истинске узроке рата. Па ипак, Евсевије је први сасвим непоштени историчар антике.” И тако, остали смо без праве слике великог, генијалног човека, који се у политици уопште није “обазирао на морал и који је религијско питање разматрао једино са становишта политике користи”.⁴⁷ Даље Буркхарт каже да је Евсевије измишљао неке ствари када је у питању побожност цара Константина. И тако, “познато чудо које Евсевије и они који га опонашају приказују да се дешава током похода против Максенција, мора се коначно избрисати из историје... Константин је то много касније рекао Евсевију, а овај је то записао у намерно нејасном бомбастичном смислу...”⁴⁸ Цар се заиста заклео епископу да ствар није измишљена већ да је видео на небу крст са натписом: *У овоме ћеш знаку победити*, да му се Христос јавио у сну и слично. Па ипак, историја не може да узме за озбиљно Константинову заклетву јер је он и свога зета убио упркос обећању датом под заклетвом. А сâм је Евсевије измислио две трећине приче.”

Буркхарт тражи да се Евсевијева дела “избришу” и забораве, јер је сасвим “непоштени историчар антике”, и још га назива “непоштен и штурим” када говори о спору са Аријем. Истина, касније мало ублажава овај став о њему, па каже: “Тешко је поверовати да је Евсевије из Кесарије, значајан теолог, не сувише критичан, али веома вредан посматрач тог времена, могао у четири књиге понављати исту неистину.”⁴⁹ Морамо прихватити извештаје Евсевија као сведока неких догађаја о којима пише. Сигурно не можемо одбацити, али можемо не веровати. Ко ме ћемо веровати кад је он ближи историјском догађају него ми или они који га одбацују? Уосталом, цела историја као наука почива на вери. Па и цела наука почива на вери јер без икаквих доказа још у детињству смо поверовали да азбука – алфавит – абецеда значи баш то што су нам рекли. На томе темељимо целокупно наше знање и науку. У том светлу, светлу вере, осврнућемо се на Константинову битку с Максенцијем 312. године коју је водио с много мање војника од

⁴⁵ Патријарх Павле, Да нам буду јаснија нека питања наше вере, Београд, 1998, 17.

⁴⁶ Патријарх Павле, Да нам буду јаснија нека питања наше вере, Београд, 1998, 18.

⁴⁷ J. Burkhart, Н. дело, 331.

⁴⁸ J. Burkhart, Н. дело, 347.

⁴⁹ J. Burkhart, Н. дело, 342-343.

противника. И још, “усудио се да крене против града – а град, поред Максенција, штитили су сви његови древни богови, сва снага традиције, сва слава прошлости”.⁵⁰ Константин је овом победом раскинуо с прошлошћу и под знаком који је у сну или на јави видео ослободио је *Urbem et orbem* од милитантног и декадентног паганства.

Још остаје да видимо да ли су заиста хришћански свештеници чинили Константина пљачкашем, као што смо малопре чули да је претапао кипове старих богова од вредног материјала. Хришћанство проповеда да ниједна материјална вредност није већа од душе људске, па ако су ти кипови били камен спотицања за неке људе, били су одстрањени на овај начин. И у оквиру хришћанске заједнице се дешавало да су литургијски предмети од скупочених материјала претепани и употребљавани у филантропске сврхе. Дobar пример за то десио се у време папе Сикста и ђаконa Лаврентија.

Не треба жалити што су по Буркхарту симпатичнији велики и доследни људи антике него хришћански Оци Цркве, којима се не поричу висока начела којима су се управљали у животу и тешко су се са ичим могла поредити. Тачно је да човек не може бити бољи од Бога у кога верује. Богови антике су у хладовима Олимпа, а Бог хришћанства је постао човек да би у свему био прави човек, у болу, патњи, понижењу, смрти, ради нас људи и ради нашег спасења. И то само из љубави према човеку. Ми треба да личимо на свога Бога, а то тражи труд пењања на висину, подвиг. Међутим, све то бива у оквиру Цркве као богочовечанске заједнице која не може бити “изобличена” већ света, као што је света и Глава њена, Господ Исус Христос. За нас не постоји проблем Цркве као институције нити делимо морал од вере. Стога не сматрамо погрдном његову реч када говори о „црквењаштву” Отаца Цркве. Напротив, само са Црквом и у Цркви као заједници можемо најбоље остварити своје узрастање у добру и задобити спасење. Није било потребе да “заговорници Цркве” осуђују Константина који је сâм у смирењу примио крштење и кажу да после тога никада није обукао царску одору.

На крају, цар Константин јесте велики човек историје. Као што сваки човек бива призван “из небића у биће” и Бог му даје да изврши своју мисију у животу по примеру светог Јована Претече (Лк. 1), тако је и цар Константин, призван баш у своје време, оправдао своје постојање. У његовом животу било је успона и падова, оклизнућа и дизања, греха и кајања, али је извршио задатке пред њега постављене. Све је људе ослободио, јер Христовим Рођењем човек није више роб него син и наследник Царства, али сада вечнога. Цар Константин је света личност са сјајним ореолом, али, у складу са *Миланским едиктом*, свако нека верује како му срце хоће

⁵⁰ Небојша Озимић, Н. дело, 127.

Проф. др Дарко Танасковић, Филолошки факултет, Универзитет у Београду

Дарко Танасковић је рођен 1948. године у Загребу. Дипломирао је оријенталну филологију, магистрирао и докторирао на Филолошком факултету у Београду. Од 1988. је редован професор арапског и турског језика, персијске литературе и основа исламске цивилизације. Написао је више од 600 радова о оријенталној лингвистици. Члан је Европске академије наука и уметности у Салцбургу. Од 1995. до 1999. служио је као амбасадор Савезне Републике Југославије у Турској, а од 1998. до 1999. године у Азербејџану. Од 2002. до 2008. године обављао је дужност изванредног и опуномоћеног амбасадора СРЈ при Светој Столици и Малтешком витешком реду. Др Танасковић је добио више признања за свој рад: 2004. године је одликован од стране папе Јована Павла II орденом Великог крста реда Пија

IX, а 2005. године је од Великог мајстора Малтешког витешког реда добио орден Великог крста Реда за војничке заслуге.

Хришћанство у дијалектици слободе и принуде

Поштоване даме и господо, с обзиром на идеју која надахњује овај наш скуп, а и с обзиром на расположиво време, ја ћу своје излагање изнети кроз неколико теза. Тему “Хришћанство у дијалектици слободе и принуде” покушаћу да поставим у координатни систем трију бинарних опозиција. *Текст-контекст, толеранција-плурализам и подељеност-целовитост*. Пре него што почнем да говорим о њима, сматрам да ми је дужност да одам признање људима који су током последњих година учинили велики напор да се, како је то уобичајено рећи, време, лик и дело цара Константина боље представе и у нашој средини. Мислим на напоре господина Небојше Озимића, посебно у Нишу. Ту је, затим, и његова заједничка књига са Зораном Симоновићем и Дејаном Стојиљковићем *Константин Велики- легенда и стварност*. Вреди поменути и занимљив роман Дејана Стојиљковића *Константиново раскришће*, а има и других вредних прилога. Сматрам да је и за нашу ширу јавност од нарочитог и трајног значаја то што од недавно на располагању имамо изванредну, научно утемељену, уравнотежену, лепо и јасно написану књигу *Константин Велики* колеге Радивоја Радића, кога ћемо ускоро имати прилике и овде да чујемо. То су подстицајна дела која на прави начин представљају време и личности које су биле од далекосежног значаја за историју, и то не само хришћанства већ цивилизације уопште. Овом приликом бих, међутим, желео да скренем пажњу на то да су се у вези са *Миланским едиктом* истраживачка и аналитичка пажња до сада несразмерно више поклањале контексту него тексту. Наравно, проучавање укупног контекста настанка *Миланског едикта*, при чему мислим и на историјски и на социјални и духовни контекст, јесте неопходно за разумевање свих димензија текста, али у одређеним околностима носи и одређену опасност, односно искушење да се текст практично потисне ван видокруга живе пажње и духовне радозналости.

Захвалан сам професору Милутину Тимотијевићу јер је малопре указао управо на то претерано бављење разним аспектима контекста *Миланског едикта*, па све то нема

потребе понављати. Наиме, нешто што бих условно назвао претераном контекстуалном мудрошћу може донети хиперкритичка, не увек умесна и добронамерна оспоравања. Постављају се питања која су сама себи сврха, а каткад крију и друге намере и намене. Зашто да се обележава баш 1700 година? Зашто у Нишу? Зашто одједном разне ванцрквене “мистификације” у вези са *Миланским едиктом*? Да ли је крст уопште био Константинов симбол? Да ли је едикт издат у Милану? Није ли то заправо *Никомидијски едикт*, како каже велики византолог Пол Лемерл? И питања се нижу и роје. Њихов заједнички смисао је: чему сад све то у вези са *Миланским едиктом*? Зашто смо ми данас овде? Управо у хоризонту таквих питања, неретко и оспоравања, ја бих нагласио нешто што може зазвучати парадоксално, па и светогрдно, да је за трајни значај Миланског едикта суштински небитан и сâм цар Константин. Живи текст, какав је *Милански едикт*, треба наравно посматрати у контексту његовог, али превасходно у контексту нашег времена. Једино у том случају он може имати и производити делотворни смисао. Наиме, хришћанству и човечанству није довољан један историјски Исус Христос који нас је једном за свагда искупио и избавио својом жртвом. Нужан нам је Христос који се стално изнова јавља и избавља нас кроз обредно евхаристијско понављање и испуњавање завета његове љубави. Писмо уопште, *Scriptura*, не затвара у себи и не ограничава значење и зрачење Текста схваћеног као Логос и зато су велики текстови стално отворени. Они су “отворена дела”, како се изразио Умберто Еко, и за сва времена неисцрпно зраче обновљеним и обнављајућим смислом.

Дакле, *Милански едикт* ваља сагледавати и разумевати пре свега као одзив на захтеве времена и истовремено као велики знак времена. Правилно и правовремено читање и тумачење знакова времена по правилу нам није јача страна. Неретко смо за последице промашаја и кашњења на том макрохерменеутичком плану склони да окривимо друге. Шта *Милански едикт* нуди нашем времену? Зашто се може сматрати да је он непролазно вредан и трајно актуелан, како стоји и у називу ове конференције? У *Миланском едикту* читамо: *Ut daremus et Christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset*. Или, како је у једној верзији програма нашега скупа наведено, а касније изостављено, “Свако нека верује *како му срце хоће*”, према формулацији из писма цара Константина упућеног источним римским провинцијама. Како му срце хоће... Ми то прочитамо и о прочитаном много не размишљамо, не бавимо се текстом. Нас више занима контекст, понекад нас занима скандал, понекад нешто ружно, каткад и нешто што баца сенку. Текст смо склони да занемаримо. А питам вас, који би се савремени властодржац усудио да у обраћању поданицима (данас их називамо грађанима – зато и јесте овде организација CIVIS) употреби реч срце и да их позове да се равнају према ономе што им срце налаже? Значај срца и мудрости срца је превасходан. Папа Јован Павле II често је говорио да би Европа, ако жели да буде Европа, морала да продише са оба плућна крила. То је иначе мисао преузета од тананог руског песника Вјачеслава Иванова који је, између осталог, 1907. године објавио збирку песама *Cor Ardens, Пламтеће срце*. Папа је мислио, наравно, на Католичку и на Православну Цркву, односно, на католичку и на православну Европу, као два њена плућна крила. Али, постоји и корак даље. Учинио га је кардинал Томаш Шпидлик, истинска хришћанска душа, кога сам имао част и задовољство да упознам и чију успомену овде помињем с искреним пијететом. Недавно преминули богослов, један од најбољих познавалаца духовности Источне Цркве, за свој кардиналски мото одабрао је библијско заветно обраћање Израилу (из Пете књиге Мојсијевог): “Зато љуби Господа Бога својега из свега срца својега.” *Ex toto corde*. Шта је кардинал Шпидлик додао Папиној поруци о оба плућна крила? Рекао је:

“Да, важна су два плућна крила, али да би организам живео, нужно је да куца и једно срце”. Поменуо је још нешто што је такође веома поучно. Указао је на разлику у начину прихватања исповести на Истоку и на Западу. На Западу је то умешност препознавања доброг и злог у појединачним делима. На Истоку, пак, идеал исповедника је кардиогнозија. Разлика између добра и зла не утврђује се кроз појединачна дела већ кроз стање срца покајника. Срце, дакле, не упућује на јединство организма само у физичком већ и у духовном и моралном погледу, а хришћанству су данас, можда више него икад, пред изазовима времена, потребни то унутрашње јединство и мир, као што су били потребни Римском Царству у Константиново време. *Милански едикт*, као моћни међаш, знак времена, сведочи о дубоком разумевању те превасходне потребе времена, зато је Константин Велики имао снаге да проговори о срцу и срцима својих поданика. Цитирам опет: “Све оно што се дозвољава њима, подразумева се да важи и за друге и сви имају право да по својој вољи изаберу култ који ће поштовати, под условом да се поштују и туђа религиозна убеђења, како би се допринело миру у царству.” Ако се изузме контекстуално, историјски условљена чињеница да је реч о царској одлуци, јер тада је постојао цар, којом се хришћанима *дозвољава* слободно исповедање вере, а дозвољавање је толеранција, значи толерише се, дозвољава се са степена апсолутне власти, што није стање потпуне слободе, не упућује ли заправо дух текста на превазилажење и саме толеранције, ка уважавању сваког култа, односно ка истинском плурализму? А где се у овом погледу свет данас стварно налази? Ни ниво толеранције није свуда реално и у пракси обезбеђен. Примера је толико и толико су добро познати да их је заиста излишно наводити. Па, уосталом, кад су стекли моћ и поистоветили се са државом, после 380. године наше ере, хришћани су први заборавили на ову далекосежну поруку *Миланског едикта*. Почели су прогонити друге. Не води ли и сâм цар Константин већ негде од 316. године борбу са својим сапотписником *Миланског едикта* Лицинијем? Значи, тај њихов велики заједнички тренутак, тај узлет над историјом, био је један знак времена. Био је то без обзира на њих двојицу, што мислим да је веома важно схватити, сем јамачно за оне који се баве историографијом и сродним научним дисциплинама, а који и даље треба истрајно и што објективније да раде свој корисни посао.

Од толеранције би се убудуће апсолутно морало кренути ка плурализму. У исламу је, рецимо, толеранција прописана и тачно нормирана. У хришћанству није, али можда баш зато ислам никад није успео да се уздигне до прихватања плурализма, јер му је Божијом Речју задата сасвим прецизна толеранција. А толеранција може бити веома опасна. Хришћанима је, како видимо, у том погледу још пре 17 векова дата прилика и путоказ, а они чак ни међусобно не успевају да се искрено и равноправно уважавају. Како се онда суочити са другима и обезбедити “мир у царству”, што би се данас морало схватити као мир у свету? Јер, Римско Царство у спознајном хоризонту људи којима је *Милански едикт* упућен било је цео тадашњи свет. Покушај да се једно савремено царство (наглашавам да не мислим на неку одређену државу, како би се можда могло претпоставити) кроз процес глобализације планетарно заувек успостави, ставља хришћане, али и свеукупно човечанство, пред изазов без историјског преседана. Има ли још унутрашње снаге да му се успешно цивилизацијски одговори? Може ли хришћанство још нешто делотворно понудити човечанству на раскршћу? Како оплеменити и хуманизовати дух модерне глобализације која је, у димензијама широко схваћене технологије и комуникације с пратећим униформним културним моделима, како изгледа, незаустављива? Тај дух не нуди, бар засад, одговоре које тражи људско срце. Срце коме се обраћао и цар Константин. Рационалност сведена на тиранију техничког ума није целовито умствена и не може трајно задовољити човекове моралне и духовне потребе. Зато се и пред

светом, уза сав импозантан материјални раст и развој, а можда баш и услед таквог неосмишљеног материјалног раста и развоја, отварају све већа и опаснија, нерешива искушења. Налазимо ли се ми можда у предворју новог аксијалног доба, у раздобљу једног моћног рашчишћавања терена за успостављање сасвим новог модела односа између човека и Бога, а самим тим, последично, и између човека и човека? Улазимо ли у време потпуне неизвесности? То је крајње хипотетичко, вероватно и преурањено, а можда и неосновано питање. Али, колико ли је судбоносно важних одговора закаснило због касно постављених питања? Покушајмо да претекнемо накнадну памет. Модерност (постмодерност је већ посебан проблем!), са својим идеолошким глобализмом, постала је нова цивилизација која је све више без завичаја и са којом се с различитим привременим исходима носе све традиционалне цивилизације, укључујући и њену матичну, европску, односно хришћанску. Та модерност наговештава коначно искључивање човековог срца из поља друштвене пажње. Мора ли бити тако? Прибојавамо се да мора, а надамо да неће. Да не би било, нешто се, међутим, мора и учинити. Хоћемо ли изабрати слободу или нову посвемашњу принуду која нам се лажно представља као коначна слобода и ослобођење? Италијански нобеловац, књижевник Дарио Фо, у једном занимљивом интервјуу, недавно објављеном и у београдској *Политици*, закључио је разговор следећим речима: “Противник сам речи - нада. Треба настојати што мање употребљавати ту реч. Реч нада треба заменити речју - воља. Ја сам присталица воље, хтења, а не наде.” Како се нада претвара у вољу, учи нас, и то трајно, *Милански едикт*. Зато тај отворени текст треба стално изнова, у новонасталим контекстима, ишчитавати, тумачити и примењивати.

Проф. др Радивој Радић византолог, Институт за византијске студије, Београд

Радивој Радић је рођен 1954. године у Ливну, у Босни. Дипломирао је историју 1980. године на Филозофском факултету, где је и магистрирао 1985. и докторирао 1991.

Редован је професор и шеф Катедре за византологију на Филозофском факултету у Београду. Предаје, такође, историју Византије на Филозофском факултету у Бањалуци, Приштини (тренутно у Косовској Митровици) и у Источном Сарајеву (Пале). Главни домен интересовања му је позна историја Византије и односи између Византијског Царства и јужнословенских држава. Аутор је многих радова о Византији за које је јенаграђиван више пута.

Константин Велики у српским средњовековним житијима

За српску хагиографску литературу, чији почеци сежу у прве године XIII века, с разлогом се може нагласити да представља репрезентативни узорак српске средњовековне књижевности. Српска житија су настала под утицајем византијских узора и у своме развоју, који је потрајао више од четири столећа, негде до средине XVII века, пролазила су кроз различите фазе. Не треба губити из вида чињеницу да се хагиографска литература дуго времена, више од миленијума, развијала на широком простору који је покривала хришћанска васељена.⁵¹

Како је домишљато запажено, хагиографија почива на идеји континуитета Библије; она је, заправо, својеврсна продужена Библија, наставак Дела апостолских.⁵² За разлику од историчара, који углавном истрајавају на томе да желе да за неке будуће нараштаје сачувају истину о повесним догађајима, хагиографи пишу, а њихова дела се читају, са јасно одређеном намером да поуче, да подстакну вернике на религиозан живот који је достојан светитеља.⁵³ Према речима руског научника В. Кључевског, житија се односе према историјској биографији као иконописна представа према портрету.⁵⁴

Уз то, хагиографи је су “средњовековна религиозна интерпретација света”,⁵⁵ те би се могло рећи да су стога прворазредан извор у ширем смислу, пре свега источник за изучавање духовне климе доба у којем су настале.⁵⁶ Српска житијна књижевност је представљала један део великог корпуса хагиографске литературе источног хришћанства у средњем веку.⁵⁷

⁵¹ Д. Богдановић, Речник књижевних термина, Београд 1985, 895; Ђ. Трифуновић, Азбучник српских средњовековних књижевних појмова, Београд, 1990, 47–77 (са подробном библиографијом); Лексикон српског средњег века, приредили С. Бирковић – Р. Михаљчић, Београд 1999, 192–194 (Р. Михаљчић) /у даљем тексту: ЛССВ/

⁵² Д. Богдановић, Историја старе српске књижевности, Београд 1980, 72 (у даљем тексту: Богдановић, Историја); Исти, Студије из српске средњовековне књижевности, Београд, 1997, 29–31.

⁵³ ЛССВ 193 (Р. Михаљчић)

⁵⁴ В. О. Ключевский, Древнерусския жития святых как исторический источник, Москва 1871 (reprint: Farnborough 1969), 431–438 (посебно 436) /у даљем тексту: Ключевский, Древнерусския жития/.

⁵⁵ Д. Богдановић, Старе српске биографије, Београд, 1968, 6.

⁵⁶ ЛССВ, 193 (Р. Михаљчић)

⁵⁷ Х. Бирнбаум, Byzantine Tradition transformed: the old Serbian vita, Aspects of the Balkans, Paris - Den Haag 1972, 243–284; Р. Маринковић, Владарске биографије из времена Немањића, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 44 1–2 (1978) 3–20.

Будући да су житија светих, сагласно начелима хагиографске литературе, више окренута аскетским подвизима светаца, чудима која су чинили и, уопште, духовном ревновању, а мање чињеницама од ширег повесног значаја, у њима хришћанска поука наткриљује историјску истину. Међутим, и поред превасходног циља да поуче и буду својеврстан путоказ верницима, житија светих садрже знатан број важних података из прошлости и драгоцен су ослонац за проучавање многих историјских тема.⁵⁸ Није без значаја нагласити ни чињеницу да се у хагиографским делима јављају заједничка, општа места, а у ове списе су у великој мери инкрустирани библијски цитати.⁵⁹ За боље разумевање житијних текстова не треба губити из вида ни околност да су се монаси – писци затварали у љуштуру готово потпуне анонимности, која подразумева да је састављач записа само инструмент Божје воље, и као такав потпуно занемарљив, а да су му индивидуалност и самосвојност угушени.⁶⁰

Занимљиво би било видети какви су подаци о Константину Великом, првом хришћанском цару и свецу у Православној Цркви, сачувани у српским средњовековним житијима.

Хронолошки посматрано, подаци о Константину Великом у српској житијној литератури најпре се срећу у *Житију Светог Симеона*, односно великог жупана Стефана Немање (1166–1196), оснивача владарске династије Немањића, које је саставио његов син и наследник на српском престолу Стефан Немањић (1196–1228).⁶¹ Говорећи о своме оцу, првовенчани краљ истиче како му је Немања по игуману Методију послао највећу драгоценост коју има: крст начињен од дрвета са крста на коме је разапет Исус Христос. Чињеница да га је Немања, потоњи монах Симеон носио о врату и да га је сматрао главним помоћником у бојевима против непријатеља, јасно показује колико му је тај крст значао. Он га даје сину да му буде “чувар и утврђење, и победилац и помоћник у борбама против видљивих и невидљивих непријатеља... и увек да ти помаже као Давиду и древном цару Константину, прогонећи од тебе на сваком месту бесовске пукове.”⁶² Помињање цара Константина сасвим је умесно и, могло би се рећи, веома прикладно јер је Стефану Немањићу било добро познато колико је “крст помогао” Константину Великом. Наравно, реч је о веома добро познатој епизоди, визији крста уочи битке код Милвијског моста у октобру 312. године, крста са натписом “Овим победи”, како је на грчком забележио Константинов биограф Евсевије из Цезареје, односно “У овом знаку ћеш победити”, како је на латинском остало записано код Лактанција.⁶³ Остаје помало загонетно и необично помињање Давида јер он није имао везе са крстом. Међутим, од значаја је чињеница да је и њему помогао Бог.⁶⁴

Други Немањин син, Сава, у *Житију Светога Симеона Немање* не помиње Константина Великог. Међутим, Доментијан, један од најбољих српских средњовековних писаца,⁶⁵ у

⁵⁸ П. С. Протић, *Житија српских светаца као извор историјски*, Београд, 1897, 5–182; Е. П. Наумов, *Сербские средневековые биографии как исторические источники* (К анализу проблем феодальной идеологии, терминологии и текстологии сербских житий), *Историография и источниковедение стран Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва, 1986, 166–181.

⁵⁹ С. Станојевић, *Свето писмо у нашим старим споменицима*, Посебна издања Српске краљевске академије, књ. 89, Београд, 1932, 1–688.

⁶⁰ Ключевский, *Древнерусские жития*, 431–435.

⁶¹ М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд, 2002, 117–132 (у даљем тексту: Кашанин, *Српска књижевност*); Богдановић, *Историја*, 153–155; Т. Јовановић, *Инвентар српских ћирилских рукописа Народне библиотеке у Паризу*, *Археографски прилози* 3 (1981) 304–306; А. Джурова, *За съдбата на славянските ръкописи*. Предварителни бележки за неизвестен Котленски псалтир од XVIII век и ръкописи и фрагменти (Житие на Стефан Немања од Стефан Првовенчани и Служба на Стефан Бранкович), *Археографски прилози* 25 (2003) 163–195.

⁶² Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас–Георгијевска, издање на српскословенском Т. Јовановић, Београд 1999, 62; Уп. Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, *Стара српска књижевност у 24 књиге*, књ. 3, прир. Љ. Јухас–Георгијевска, Београд, 1988, 82 (у даљем тексту: Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*).

⁶³ Р. Радић, *Константин Велики: надмоћ хришћанства*, Београд, 2010, 91–92 (у даљем тексту: Радић, *Константин Велики*).

⁶⁴ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, 173 н. б.

⁶⁵ Кашанин, *Српска књижевност*, 133–152; Богдановић, *Историја*, 156–159.

Житију Светог Симеона доноси исту епизоду са игуманом Методијем и крстом који Стефан Немања шаље сину Стефану Немањићу. Остало је забележено: “Да ти помаже против непријатеља твојих, као богооцу Давиду против Голијата и верном цару Константину у свим његовим борбама, и на сваком месту прогонећи од себе бесовске цукове, и буди ограђиван силом овога на векове, амин.”⁶⁶ Овај одељак умногоме је налик наведеном одељку из *Житија Стефана Немање* које је написао Стефан Првовенчани. Није на одмет објаснити и помен јеврејског владара Давида који је Голијата победио вољом Божијом, а не крстом. Исти писац, Доментијан, у свом другом хагиографском делу, *Житију Светог Саве*, не помиње Константина Великог, као ни његов млађи савременик, светогорски монах Теодосије, из чијег су пера изашла два житија: *Житије Светог Саве* и *Житије Светог Петра Коришког*.

У знаменитом хагиографском корпусу *Животи краљева и архиепископа српских*, који су саставили српски архиепископ Данило II (1324–1337)⁶⁷ и његови настављачи помиње се Константин Велики, али опет на сличан начин као и у *Житијима Стефана Немање* које су написали Стефан Немањић и Доментијан. Реч је о животопису краља Милутина у којем се говори о томе како је на позив и молбу византијског цара Андроника II Палеолога, српски краљ послао војну помоћ коју је предводио Новак Гребострек. Како бележи архиепископ Данило II, овај одред је постигао велике успехе у сукобима против неверника на тлу Мале Азије и у своју државу се вратио са великом славом.⁶⁸ Онда следи једна похвала краљу Милутину: “О љубазни и прослављени Богом, и слични светим и великим царевима, кротком Давиду и славном Константину, достојниче Божје помоћи и покрова на прослављење и на узвишење свога отацства.”⁶⁹ Поново се један српски владар упоређује са Константином Великим и Давидом.

У зборнику *Животи краљева и архиепископа српских*, али сада из пера Даниловог настављача, поново се помиње император Константин Велики. Непознати аутор је, између осталог, описао буран и занимљив живот самог Данила II.⁷⁰ Анонимни писац у животопису краља Стефана Дечанског уписује следеће: “Овом превисоком краљу беше дана таква благодат силе Христове, као што се и премудроме цару Соломону даде ширина разума и дубина премудрости, а сила крепости његове од Господа, као и благоверноме цару Константину победа над иноплеменцима ради вере, и као Боговидцу Мојсију против Амалика.”⁷¹ Овде је унеколико проширена палета знаменитих библијских и историјских личности с којима је упоређен српски краљ. Уместо Давида сада су поменути Соломон и Мојсије, а Константин Велики, овога пута наглашен као борац за веру и победник над иноплеменцима, остао је као нека врста заједничког именитеља групације узорних владара и знаменитих личности. За разлику од до сада побројаних примера, у којима је Константин Велики наведен пре

⁶⁶ Живот Светог Симеона и Светог Саве, написао Доментијан, изд. Ђ. Даничић, Београд, 1865, 66. Уп. Доментијан, *Животи Светог Саве и Светог Симеона*, прев. Л. Мирковић, предг. В. Ђоровић, Београд, 1938, 276; Доментијан, *Живот Светог Саве и Живот Светог Симеона*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 4, прир. Р. Маринковић, прев. Л. Мирковић, Београд, 1988, 287.

⁶⁷ Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца* (Историјско-етнографска расправа), Смедеро, 1965, 109–110 (у даљем тексту: Павловић, *Култови*); Кашанин, *Српска књижевност*, 177–195; Богдановић, *Историја*, 175–179; Архиепископ Данило ИИ и његово доба, Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, децембар 1987. године, уредник В. Ј. Ђурић, Београд, 1991, 7 сл.; С. Хафнер, *Српски средњи век*, Београд, 2001, 55–63; Сава (Вуковић), *епископ шумадјиски, Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд – Подгорица – Крагујевац, 1996, 153–154 (у даљем тексту: Сава, *епископ шумадјиски, Српски јерарси*); Г. Подскалски, *Средњовековна теолошка књижевност у Бугарској и Србији (865–1459)*, Београд, 2010, 463–475.

⁶⁸ С. Ђирковић, К. Јиречек, *Историја Срба, I*, Београд, 1952 (репринт 1978), 152; *Историја српског народа, I*, Београд, 1981, 461.

⁶⁹ *Животи краљева и архиепископа српских*, написао архиепископ Данило и други, на свијет издао Ђ. Даничић, Загреб, 1866 (*Животи краљева и архиепископа српских*, интр. Дј. Трифуновић, Вариорум Репринтс, Лондон, 1972), 148 (у даљем тексту: *Животи краљева*). Уп. Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. Мирковић, предг. Н. Радојичић, Београд, 1935, 112 (у даљем тексту: Мирковић, *Животи краљева*).

⁷⁰ Кашанин, *Српска књижевност*, 197–210; Богдановић, *Историја*, 179–180.

⁷¹ *Животи краљева*, 171. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 129; Данилови настављачи. Данилов ученик, други настављачи Даниловог зборника, *Стара српска књижевност у 24 књиге*, књ. 7, прир. Г. Мак Данијел, прев. Л. Мирковић, Београд, 1989, 33–34.

свега као добар владар и приврженик хришћанства, далеко живописније и интригантније првог хришћанског цара помиње Григорије Цамблак⁷² у *Житију Стефана Дечанског*. Он о Константину Великому казује у два маха, али врло језгровито. У уводном делу, после помињања “Симеона тривеликог”, односно Стефана Немање, за кога каже да је “оснивач царства”, Цамблак велича Немањине наследнике и записује: “Нису узмућивали Цркву јеретичким валима и јелинским лакрдијама и баснама као синови и нећади Константина Великог, но су благочастиво и богомудрено и љубазно управљали војском и осталим урученим стадом.”⁷³ Из овог одељка, у којем Григорије Цамблак посредно упоређује Стефана Немању и Константина Великог, види се да је имао врло солидна знања о збивањима после Константинове смрти и острашћеном сукобу између присталица никејске догме, усвојене на Првом васељенском сабору 325. године, и аријанске јереси коју је, на пример, подржавао његов средњи син Констанције II (337–361), јер се на то углавном односи Цамблакова синтагма “јеретички вали”.⁷⁴ На другој страни, израз “јелинска лакрдија” би се уопштено односио на тековине паганске културе, односно, у овом случају конкретно, на покушај паганске реакције који је предузео цар Јулијан (361–363), братанац Константина Великог.⁷⁵ Из ових редова на посредан начин избија поштовање и уважавање Константина Великог јер је прилично тешка примедба стављена на његове наследнике, то јест синове и братанце. Не можемо а да не приметимо да је ово врло афирмативно према Стефану Немањи јер се није десило оно што је пратило деценије после смрти Константина Великог.

На другом месту у својој биографији краља Стефана Дечанског, Григорије Цамблак се осврће на чувену, али и прилично мрачну епизоду из приватног живота Константина Великог. Он је забележио: “Јер и Велики Константин и први хришћански цар, толики и такав, ма колико да је био у побожности и природној премудрости, верујући лажним речима лукаве жене, уби сина својега Приска, који је био добар и благ муж, а затим, када је после сазнао да је ова слагала, и њу уби судом праведним.”⁷⁶ Онда Цамблак казује о лукавству жене и бележи: “Видесте ли, ваљубљени, лукавство жене? Чусте ли њихову превару која лако вара? Зашто такови и богопросвећени и премудри Константин није видео њезину злу замку пре синовљева убиства? Јер када би ово знао, не би осудио најљубазнијега, но ту саму из које ђаво бесеђаше. Но, увидео је касније, када кајањем ништа не могаше помоћи нити беше могуће ускрснути сина, и није видео одмах оно што су разумном оку прикриле лукаве речи зле жене, но је после убиства познао шта је учинио.”⁷⁷

Очигледно је да је Григорије Цамблак био одлично упућен у једну мучну епизоду из живота Константина Великог. Познато је да је 326. године дошло до веома драматичних догађаја у приватном животу Константина Великог који су окончани породичном трагедијом. Премда о њима говори неколико извора, сачувани подаци не допуштају да се сасвим поуздано утврди историјска истина. Осим Константина, умешани су његов син Крисп (ипак не Приск, како је записао Григорије Цамблак!), рођен 305. године у конкубинату или можда и браку са Минервином, и царева друга супруга Фауста, кћи августа Максимијана, која се за

⁷² Р. Маринковић, О месту Григорија Цамблака у српској књижевности, Търновска книжовна школа 1371–1971, София 1974, 443–457; Кашанин, Српска књижевност, 272–284; Богдановић, Историја, 204–208.

⁷³ Ј. Шафарик, Живот краља Стефана Дечанског, Гласник Друштва српске словесности 11, 1859, 44 (у даљем тексту: Шафарик, Живот Стефана Дечанског); А. Давидов – Г. Данчев – Н. Дончева-Панайотова – П. Ковачева – Т. Генчева, Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак, София 1983, 64 (у даљем тексту: Цамблак, Житие на Стефан Дечански). Уп. Григорије Цамблак, Књижевни рад у Србији, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 12, прир. Д. Петровић, Београд, 1989, 49 (у даљем тексту: Цамблак, Књижевни рад).

⁷⁴ Г. Острогорски, Историја Византије, Београд, 1959 (репринт 1998), 68–70.

⁷⁵ Оксфордска историја Византије, прир. С. Манго, прев. М. Милорадовић – П. Ј. Марковић, Београд, 2004, 45–50.

⁷⁶ Шафарик, Живот Стефана Дечанског, 48; Цамблак, Житие на Стефан Дечански, 70. Уп. Цамблак, Књижевни рад, 52.

⁷⁷ Шафарик, Живот Стефана Дечанског, 48; Цамблак, Житие на Стефан Дечански, 72. Уп. Цамблак, Књижевни рад, 52.

императора удала 307. године. Наводно је дошло до љубавне везе између маћехе и пасторка, па је Константин погубио најпре Криспа, а недуго затим и Фаусту.⁷⁸

Неки извори наглашавају да је Крисп, који се већ истакао као одличан ратник, био заправо невин и да је страдао због љубавног лудила које је обузело Фаусту. Он није одговорио на маћехине изливе ускомешане страсти, што је њену љубав у трен ока претворило у мржњу, па је она оклеветала пасторка да је у више наврата покушао да је напаствује. Разгневлени Константин, коме су грубо била повређена породична осећања, наредио је да његов син буде погубљен, што је и учињено 326. године у Пули. Фауста, којој су у овој причи приписани мутни пориви и најниже страсти, ипак није прошла некажњено. Наводно је била ухваћена у прељуби са неким гласником, па су је по мужевљевој заповеди исте 326. године њени евнуси удавили у врелом купатилу. Тако се смрт двоје Константину врло блиских особа претворила у тешку породичну трагедију владарског дома. Научници у овој епизоди виде једну мрачну страну Константинове личности и углавном нису склони да га сувише бране за оно што је учинио.⁷⁹

Ова необична прича, која може поседовати и карактер општег места у породицама са поремећеним односима, има своје литерарно упориште у древној грчкој митологији: Тезеј је на основу клевете своје жене Федре погубио сина Хиполита. Она је најпре покушала да заведе младића, али пошто у томе није успела, извршила је самоубиство и у опроштајном писму оклеветала Хиполита да је хтео да је напаствује. Озлојеђени отац је наредио да му се син погуби, али је касније од богиње Артемиде сазнао праву истину. Ипак, стигао је да се измири са сином, док се овај налазио на самрти. Као што се може видети, занимљиво је да је и у српском средњовековљу кружила слична приповест, а њени јунаци су краљ Милутин, његов син и престолонаследник Стефан Дечански и млада византијска принцеза Симонида. Забележио ју је, како је већ наглашено, Григорије Цамблак у *Житију Стефана Дечанског*.⁸⁰ Сва је прилика да је о овој епизоди из живота Константина Великог Цамблак био упознат после читања превода светске хронике византијског писца Јована Зонаре.

Константин Велики се у неколико наврата помиње у *Житију деспота Стефана Лазаревића* које је саставио Константин Философ, односно Константин Костенечки.⁸¹ Он бележи један родослов у чијем подножју се налази “Конста Велики, по надимку Зелени, отац Константина Великог.” Наравно, реч је о Констанцију Хлору. У наставку се каже како је Константин Велики имао три сина, Константина, Константија и Консту (тј. Констанса) и кћер Константију.⁸² С разлогом се може рећи да Константин Велики није испојио нарочиту маштовитост приликом давања имена својој деци. Ту кћер, наставља Константин Философ, Константин Велики је дао Ликинију за жену. Онда следи једна фантастична генеалогичка према којој је Ликиније био Србин и један од његових потомака био је Стефан Немања.⁸³

⁷⁸ Радић, Константин Велики, 137–138.

⁷⁹ Радић, Константин Велики, 137–138.

⁸⁰ А. Поповић, Мотив Федре и Хиполита у “Житију Стефана Дечанског” Григорија Цамблака, Зборник радова Византолошког института 37, 1998, 199–212.

⁸¹ С. Станојевић, Die Biographie Stephan Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle, Archiv für slavische Philologie 18, 1897, 409–472; Кашанин, Српска књижевност, 321–343; G. Svanne, Константин Костенечки и его биографија сербског деспота Стефана Лазаревића, Старобългарска литература 4, 1978, 21–38; Богдановић, Историја, 214–218.

⁸² Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског, по двема српско-словенским рукописима изновице издао В. Јагић, Гласник Српског ученог друштва 42, 1875 /репринт: Горњи Милановац, 2004, 256–257 (у даљем тексту: Јагић, Константин Филозоф); Константин Филозоф, Живот Стефана Лазаревића, деспота српског, Библиотека “Извори српског богословља”, књ. 2, превод и напомене Г. Јовановић, Београд, 2009, 26–27 (у даљем тексту: Јовановић, Живот Стефана Лазаревића).

⁸³ Јагић, Константин Филозоф, 257; Јовановић, Живот Стефана Лазаревића, 27.

На другом месту Константин Философ помиње првог хришћанског цара када говори о султану Бајазиту I (1389–1402) и његовом односу према Стефану Лазаревићу који му је послао своју сестру Оливеру. Он је записао: “Међутим, велики цар (Бајазит) од тада (не поступао) као Максимијан, који је Константину Великом показивао лажну љубав како би га (лакше) погубио, него се према њему понашао искрено и са чистом љубављу, као према вољеном сину, што ћеш наћи у одређеном поглављу.”⁸⁴ Познато је да се Максимијан, Диоклецијанов савладар и један од четворице тетрарха, укључио у грађански рат који је почео 306. године, после смрти Констанција Хлора и уздизања Константина Великог. Иако се са Диоклецијаном повукао с власти 305. године, укључио се у сукобе, најпре подржавајући сина Максенција, а затим је пришао Константину Великом и два пута га изневерио, па је на крају био убијен.⁸⁵ Сасвим је очигледно да је Константин Философ веома добро познавао ову епизоду из живота Константина Великог.

И напослетку, Константина Великог помиње и српски патријарх Пајсије I Јањевац (1614–1647)⁸⁶, у *Житију светог цара Уроша* ккоје је састављено у XVII столећу. Посреди је, дакле, један од најмлађих састава српске хагиографске литературе. Он у великој мери понавља оно што се може прочитати у спису Константина Философа. Тако Пајсије бележи: “Тада засија благочастива грана, први међу хришћанима, велики цар Константин.”⁸⁷ У наставку се говори о браку Константинове сестре Константије и његовог сарадника и савладара Ликинија, а за првог хришћанског цара се каже да је “овај благочастиви цар просијао у побожности, од племена и господства и сродства Августа ћесара”⁸⁸ Потом Пајсије, уз извесне нетачности, пише како је Константин победио Максенција. Помиње се и толико важно знамење које му је помогло, затим се наводи како је мајку послао у Јерусалим да тражи часни крст Христов, а описан је и Константинов обрачун са Ликинијем јер је овај, пренебрегавши савете да престане, стао прогонити хришћане.⁸⁹ На другом месту патријарх Пајсије понавља фантастичну генеалогiju и наводи како је “благочастиви цар Константин” дао своју сестру Ликинију који беше Србин, а потомци из тог брака били су српски средњовековни владари династије Немањића.⁹⁰ Као што је речено, ова конструкција потиче из преиначавања превода светске хронике византијског писца Јована Зонаре из XII века.

У српским средњовековним житијима Константин Велики се помиње и у вези са Константинопољем, новом престоницом коју је подигао и инаугурисао на Босфору. Овај град, Цариград, како га Словени најчешће називају, наводи се на неколико начина: најчешће Константин-град, затим Цариград, потом “царствујући град”, онда “царствујући Константин-град”, а знатно ређе Нови Рим, Константинопол или “царски град”. Када је реч о називу Нови Рим, треба нагласити да се, сем једног изузетка, он углавном наводи уз титуле византијског цара и васељенског патријарха. Уз назив Константиновог града, уколико иде неки епитет, то је придев *славни*, а знатно мање придев *велики*.⁹¹

⁸⁴ Јагић, Константин Философ, 263; Јовановић, Живот Стефана Лазаревића, 34.

⁸⁵ Радић, Константин Велики, 81–83.

⁸⁶ Сава, епископ шумадијски, Српски јерарси, 388–390. О његовој списатељској делатности в. Богдановић, Историја, 267–271.

⁸⁷ Издање Пајсијевог Житије цара Уроша у XIX веку приредио је Иларион Руварац, “отац српске критичке историографије”. В. И. Руварац, Житије цара Уроша од Пајсија, пећког Патријарха (1614–1646), Гласник Српског ученог друштва 22 (1867) 209–232. Међутим, користили смо ново издање које је објавио Томислав Јовановић. В. Т. Јовановић, Књижевно дело Патријарха Пајсија, Београд, 2001, 289–290 (у даљем тексту: Пајсије, Књижевно дело). Уп. Патријарх Пајсије, Сабрани списи, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 16, прев. Д. Богдановић и Т. Јовановић, прир. Т. Јовановић, Београд, 1993, 87 (у даљем тексту: Богдановић – Јовановић, Патријарх Пајсије)

⁸⁸ Пајсије, Књижевно дело, 289–290; Богдановић – Јовановић, Патријарх Пајсије 87.

⁸⁹ Пајсије, Књижевно дело, 290; Богдановић – Јовановић, Патријарх Пајсије 87–88.

⁹⁰ Пајсије, Књижевно дело, 303; Богдановић – Јовановић, Патријарх Пајсије 98.

⁹¹ Овај рад је настао на пројекту бр. 177015 под насловом “Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од IX до XV века” који финансира Министарство науке Републике Србије.

II СЕСИЈА

Тема: Свако нека верује како му срце хоће

Ut daremus et Christianis et omnibus liberam potestatem
sequendi religionem, quam quisque voluisset

Флавије Валерије Константин

Њ. Пр. Епископ бачки др Иринеј, Српска Православна Црква

Његово Преосвештенство Епископ бачки господин Иринеј рођен је 1947. године у селу Станишић, у Бачкој. Дипломирао је на Богословском факултету Српске Православне Цркве у Београду 1969. године. Непуне две године боравио је у манастиру Острог (1969–1970) и предавао у Монашкој школи при манастиру. Деценију је провео у Атини на постдипломским студијама на Богословском факултету атинског Универзитета где је 1980. Године одбранио докторску дисертацију. После краћег студијског боравка у Паризу, на руском Богословском институту Светог Сергија (1980-1981), изабран је за доцента на катедри Светог Писма Новог Завета на Богословском факултету у Београду, где и данас држи исту катедру у звању редовног професора и врши дужност декана. На редовном заседању Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве 1989. године изабран је за Епископа моравичког, викара Патријарху српском, а потом је после хиротоније у Пећкој Патријаршији 1990. године изабран за Епископа бачког и устоличен у Новом Саду исте године. Уређује и издаје *Беседу*, теолошки часопис Епархије бачке. Члан је преводилачке Комисије Светог Синода Српске Православне Цркве, Свеправославне комисије за дијалог са Римокатоличком Црквом, Комисије Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве за дијалог са аналогном Комисијом Бискупских конференција Хрватске и Србије. Члан је и Комисије за верску наставу при Влади Републике Србије, Удружења библијских теолога Грчке, Удружења књижевника Србије, Комитета покрета за јединство и сарадњу духовно сродних источнохришћанских народа и Савета верских лидера Европе "Религија за мир".

Милански едикт као духовни путоказ данашњој Европи

Преузвишена господо и браћо, часни оци и браћо, госпође и господо, браћо и сестре, после свечаног обода који нам је приредио град Ниш, на чему смо захвални, настављамо свој рад у поподневном заседању ове конференције, замишљен, колико сам видео из програма, не као строго академски него као слободнији дијалог – наравно, са одређеним теоретским претпоставкама и знањима. Такав дијалог не би имао за циљ да, историографски или теолошки, у пуној мери осветли лик и дело светог цара Константина него можда пре да га сагледа у ширем историјском контексту, све до нашег времена и наших проблема. Ја ћу, ако ми дозволите, у почетку покушати да дам повод за разговор на такву тему, тиме што ћу дати кратак коментар на две важне поставке у вези са царем Константином.

I

1. Наша поподневна сесија почиње цитатом из Миланског едикта у којем Константин каже да „даје слободу (слободну моћ одлуке) и хришћанима и свима“ (*liberam potestatem et christianis et omnibus*) да „свако буде следбеник религије коју хоће“ (*sequendi religionem, quam quisque voluisset*) или да свако, како се изражава на другом месту, може слободно да верује „онако како му срце жели“. Овај Константинов исказ служи ми као подстицај да укажем на значај начела верске слободе, односно поштовања пуне верске слободе и слободе савести. Ово начело, наиме, обично везујемо за модерна времена. Већина наших савременика – чак и многи добро обавештени интелектуалци – мисле да су слобода вере и

слобода савести достигнуће Француске револуције и времена после ње. Видимо, међутим, да је већ цар Константин прокламовао то начело.

У том смислу треба кориговати један појам који често сусрећемо у колоквијалној употреби, а није редак ни у стручном дискурсу. То је појам „константиновске епохе” у историји Цркве и у историји европске културе и цивилизације. Под „константиновском епохом” по правилу се подразумева читав многовековни историјски период у којем преовлађује идеја симфоније Империје и Цркве или, тачније, идеја империјалне Цркве и хришћанске Империје. По том концепту, Црква је водећа државна, империјална установа. Она на сваки начин подржава империјалну политику. И обрнуто: Империја – данас бисмо рекли држава – даје Цркви одређене повластице и специфичан статус у друштву, али у исто време тражи од ње услуге, понајпре у смислу религијског оправдања или метафизичке подлоге за званичну идеологију Империје.

Ова слика није потпуно истинита уколико је везујемо за име и личност Константина Великог. Као што је познато, хришћанство је за државну религију прогласио тек Теодосије I крајем 4. века, на неколико деценија после Константина. Сам Константин јесте створио услове за будућу „симфонију”, – сарадњу Цркве и Империје, – али то нам не даје за право да њега означимо као одговорног за потоњи модел хришћанства у улози државне религије. Његова реална концепција била је – слободна и независна Црква у друштву, уз благонаклон и добронамеран однос Империје према њој, што је значило и конкретну сарадњу. Најбољи пример тога јесте сазивање Првог васељенског сабора у Nikeји 325. године, као и многи други догађаји из историје Цркве тога времена. Укратко, сматрам да, методолошки и историјски, није исправно везивати за Константиново име модел најтешње сарадње Цркве и Империје, модел својеврсне идентификације ових тако разнородних величина. Тај модел представља производ једног другог времена и каснијег развојка.

2. Сви смо данас, свакако, свесни тога да је концепт државне Цркве – а још већма концепт црквене државе или, поготову, макоји облик теократског друштвеног поретка – у Европи, као и у хришћанском културном кругу уопште, одавно превазиђен. Рекао бих, штавише, да је он у наше време неприхватљивији за нас хришћане него што би можда био за извесне политичаре. У нама, наиме, ипак живи, макар у рудиментарном облику, библијска и ранохришћанска свест о онтолошком амбису који реалност „овога века” или „овога света” – историјску реалност у којој Царство Божје, што ће рећи есхатолошка пуноћа бића, живота и спасења, „већ јесте” присутна, кроз Цркву или, ако хоћете, као Црква, али и „још није” присутна него се чека – дели од реалности „будућег века” или света палингенезе, есхатолошке пуноће Царства Божјег. У овом контексту, следствено, Црква не може да оправдава све оно што се збива у историји, па, штавише, ни све оно што се збива у њено име или у њеној сопственој историји.

Уколико историју посматрамо под хришћанском призмом, морамо признати да нити постоји хришћанска држава нити је постојала хришћанска Империја. То важи и за Западно – Римско – и за Источно – РOMEјско – хришћанско Царство, и за древну Русију и за средњовековну Србију, као и за све остале средњовековне државе, независно од чињенице да су све оне, у свим областима живота, биле дубоко надахнуте хришћанством и натопљене његовим садржајима, вредностима и идеалима. Иако нужна и корисна, држава је, по својој природи и структури, реалност „овога века”, реалност историје палог човечанства, а ни у ком случају није реалност *свеитене историје* или *историје спасења*, тојест оне димензије историјског процеса која се уграђује у есхатон.

Идеја универзалне хришћанске Империје, вековима негована у Риму, Цариграду, Москви и Бечу, – премда симпатична, па и поштовања достојна, – показала се као једна од дуготрајних побожних заблуда. У том погледу, данашњи хришћани су трезвени и слободни од илузија. Изузетак чине само извесни романтичарски кругови међу хришћанима монархистичких политичких убеђења, легитимних као и она републиканска: ти кругови сањају и сањаре о васкрснућу хришћанске монархије и поновном јављању побожних царева и краљева, од којих би сваки требало да буде својеобразни *Constantinus redivivus* и антипод савременим конфекцијским, безбојним, а често и бездушним, политичким „лидерима”. Ти снови и таква сањарења немају, међутим, реалног упоришта у друштвеним токовима данашњице нити се може уочити икакав знак да би тако нешто било уопште могуће.

3. Оно што јесте могуће, реално и актуелно, – а што с муком освајамо, – то је простор аутентичне слободе, у првом реду верске и духовне, а потом и сваке друге. Тај пак процес можемо, с пуним правом, повезати са делом цара Константина, великог сина овога града и овога краја. (Овим речима не мислим, наравно, да га поистоветим са нама, данашњим становницима ових крајева. Он јесте наш земљак, али не и саплеменик: у његово време, сем појединаца и група, ни Срба ни, уопште, Словена још није било на овом простору, а слично је и са Германима, који су, такође, били заступљени само спорадично, о чему сведочи, у 4. веку, готски превод Светог Писма за потребе германских војника у римској војсци.)

Као што је на преподневном заседању наше Конференције умесно истакао професор Дарко Танасковић, пуна верска и духовна слобода још увек представља – за неке људе и народе – тешко достижан идеал, и у самој Европи и, поготову, на другим континентима. Ако је тако, а јесте тако, онда нам је још очевиднија далекосежност или, ако хоћете, револуционарност Константиновог начела верске слободе: *Миланским едиктом* он је прокламовао, а и реално омогућио, и хришћанима и свима осталима, да верују и да се моле „како коме срце жели”. Доказ за то пружа нам и нова, Константинова престоница Царства на обалама Босфора, – Нови Рим, Константинопољ, Цариград, – од почетка конципирана и изграђивана као превасходно хришћански град. Чувена катедрала Премудрости Божје, Аја Софија, првобитно је Константиново здање, које је доцније заменила величанствена Јустинијанова Света Софија, и дан-данас, иако обесвећена и умногоме девастирана, најдивнији хришћански храм на свету. Из Константиновог времена потичу и многи други знаменити престонички храмови. Али важно је знати и то да Константин није забрањивао изградњу паганских храмова у своме граду, у новој престоници. У току дужег периода, док је паганство још постојало, паралелно са хришћанским храмовима подизана су, у знатном броју, и паганска светилишта.

Притом је Константин, разуме се, свим расположивим средствима потпомагао хришћанство као обједињујућу духовну силу у космополитском Царству. Морамо озбиљно узимати у обзир аргументацију историчара и историчара културе који доказују политичку и државничку мотивисаност његовог пристајања уз хришћанство, али, исто тако, не бисмо смели да подлегнемо искушењу да људе из ранијих времена и њихове поступке покушамо да објаснимо на основу начина размишљања и делања нас, данашњих људи. Стога лично никако не бих могао да из тумачења Константиновог лика и доба искључим оне елементе које Црква традиционално приписује његовом обраћењу у хришћанство, а то је, пре свега, ипак његов лични доживљај Личности Христове, његов лични тајанствени сусрет са Христом. Мислим да немамо право да пренебрегнемо многобројна сведочења

о том сусрету, маколико она, понекад, била посредна, конфузна или недоречена. Притом не смео занемарити ни утицај његове мајке, – на њега је данас указао једино ректор Тимотијевић, – која је несумњиво била хришћанка и сасвим сигурно утицала на формирање личности свога сина. По мом скромном суду, феномен *Константин Велики* ваља разумевати и објашњавати у кључу синтезе различитих, али ипак комплементарних побуда: с једне стране имамо политички, државнички, империјални мотивациони круг, а са друге стране – импулс личног духовног доживљаја и личног обраћења. Оба чиниоца треба имати у виду, и то барем у једнакој мери.

1. Дошавши до ове тачке, покушаћу да одговорим и на једно питање, можда споредно, али не и незанимљиво: откудa то да Источна Црква, кроз већ дуго низ векова, поштује цара Константина као светог, дајући му притом и ретке епитете *равноапостолног* (равног апостолима) и боговеног цара, док Западна Црква то не чини? Притом читава Црква, и на Истоку и на Западу, молитвено прославља његову мајку, царицу Јелену, као свету. Овде напомињем да је погрешно то што многи кажу, отприлике овим речима: за православне је Константин светац, а за католике није. Јер, ово стање није од јуче: тако је било и у првом хиљадугодишту, за време пуног црквеног јединства Истока и Запада. Мислим да је хришћански Запад био и остао скептичан у погледу Константинове светости првенствено због његове војничке и владарске биографије, која нужно укључује и активности које је тешко означити као хришћанске врлине, као и због друкчијих нагласака у схватању врлине и светости на Истоку и на Западу.

Често се, уствари, заборавља или занемарује стварни садржај појма светости. Данас се она, чак и међу духовно просвећеним хришћанима, веома често схвата као *индивидуално* прегнуће и достигнуће, а врлина се тумачи као индивидуална *заслуга* пред Богом. У очима многих хришћана, свети људи изгледају као христјанизовани антички хероји, као нека врста надљуди, супермена, мал' тене полубожанских бића. Али они то зацело нису. Управо данас, на нашој Конференцији, лепо је речено да се, по мерицима Цркве, и велики грешници, када постану велики покајници, могу убројати у највеће угоднике Божје, у оне који су досегли врхунац светости. Тако, на пример, први становник новозаветног раја био је покајани разбојник, један од двојице разбојника разапетих са Христом на Голготи.

Светост, дакле, не представља само крајњи домет човековог моралног понашања: својом суштаственом димензијом она припада етици утемељеној на онтологији. У њој се верно одсликава богочовечански етос Личности Христове: она је Христотѣиѧ, а не само христотѣиѧ. Није чисто људско достигнуће, тековина или врлина него учешће у животу и подвигу Христовом – учешће по дару, по благодати, а не по човековој заслуги. Христос, Једини Свети, делатно присуствује у светима Својим и открива лик Свој преко њих. Уколико се светост схвати на овај, црквени и егзистенцијални начин, онда постаје сасвим разумљиво и прихватљиво то да неко ко је својим животним делом много учинио за спасење многих људи, – а притом и битно допринео остваривању мисије Цркве у свету, односно јеванђелском просвећивању многих народа, – буде доживљен као свети Божји човек, сарадник Спаситељев у делу спасења човека и света, а његов допринос расту тела Цркве да буде вреднован на начин сличан ономе на који се вреднује допринос неког светог монаха који молитвено тихује, или неког ревносног пастира Цркве, или неког мученика који страдањем потврђује своју безусловну љубав према Господу и Цркви Његовој.

2. Управо та љубав покрива – како стоји у Новом Завету – мноштво личних грехова, па и највеће грехе. Не смемо заборавити да је Христос жени блудници, према јеванђелској повести, опростио све јер је показала *велику љубав*, а фарисеје препустио суду Божјем стога што су били апсолутно уверени у своју праведност и врлину, а код ближњих непогрешиво уочавали, и ревносно им предочавали, њихове грехе и пороке. На крају крајева, ми смо сви грешни, а Црква је ипак света. Она је Једина Света (*Una sancta*). Светост је, дакле, у првом реду својство и обележје Цркве (*nota Ecclesiae*). И највећи грешник, постане ли искрени покајник, може да буде учесник и сведок светости Цркве, њен апостол и мисионар. Тешко је поверовати да је баш цар Константин био најгрешнији владар, али је лако доказати да је за Цркву свога времена стварно био *episcopus in externis* и да ју је задужио за много векова унапред.

Источна Црква – у првим вековима хришћанске историје, пре експанзије ислама, бесумње многољуднија, организованија и духовно снажнија од Цркве на Западу – управо је у духу описаног традиционалног схватања светости препознала у Константиновој личности служитеља божанскога Промисла и свога добротвора. У крајњој линији, он и јесте био највећи добротвор источног дела Царства, па, самим тим, и Цркве на Истоку. Нова престоница, на обали Босфора, била је заиста Нови Рим, чак до детаља (оба Рима су „град на седам брежуљака”): нису пренети само име и идеја Рима него и систем, институције, државна управа, војна организација, део становништва (по неким изворима, пола сенатора, примера ради, оставио је у Риму, а другу половину преселио у нову престоницу). Тиме је Константин далековидо оснажио Империју и продужио јој век. Питање је да ли би без преношења тежишта на Исток Империја могла да траје још хиљаду и више година, све до пада Цариграда под Турке, трагичног 29. маја 1453. године.

Овакво виђење не треба да вас зачуди. Пад Старога Рима, у 5. веку, није био и пад Царства. У историји никада, практично, није постојала никаква Византија. Не само формално, по имену, него и стварно, по државној идеји водиљи, источна хришћанска империја је себе, до последњег часа свога постојања, осећала и називала Римском Империјом, а њени цареви са поносом носили титулу василевс и самодржац Ромеја (Римљана). Називе *Византија*, *Византинци* и *византијски* смислили су новији историчари не би ли и термилошки указали на корениту разлику између претконстантиновске и поконстантиновске историје грчко-римског света..

II

1. Зашто све ово говорим? Свакако не зато да бих понављао општепознате ствари, или их репродуковао на нешто друкчији, личнији начин, него зато да бих – доводећи у везу Константиново наслеђе са нама, овде и сада, у савременој Европи – после почетног приказа капиталне поруке *Миланског едикта* о слободи вере и савести укратко приказао и другу, једнако значајну димензију тога текста, ону која се, природно и закономмерно, односи на актуелни задатак изградње европског јединства. Ми данас расправљамо о Европи, о њеном „проширењу”, о темељима њеног већ датог јединства и тек задатог обједињавања, о њеним „вредностима” и „стандардима”, о њеној култури и о изворима те културе, о односу општег европског идентитета и идентитета нација-чланица европске породице, као и о другим сличним темама, а чини се да заборављамо да је замисао о уједињењу Европе, па и замисао шири од ове – идеја васељене (икумене), културног света (*orbis terrarum*) наспрам непознатог света варварских народа и другачијих култура, као и идеја универзалног, свечовечанског јединства – историјски кудикамо старија од замисли остварене у облику савремене Европске Уније и од модерне, односно помодне визије „глобалног села”.

Она је, наравно, старија и од цара Константина, па и од Александра Македонског, али су ова два човека, – оба, никако случајно, носиоци атрибута *Велики*, – сваки у своје време и сваки на себи својствен начин, покушали да је оваплоте и у томе, делимично, али већма него ико пре њих, успели, овај потоњи у име јелинског универзализма, а онај први у име универзализма свога грчко-римског Царства, бесповратно прожетог хришћанством. Константинова Империја – створена, додуше, давно пре њега, и то огњем и мачем – већ је била добровољно прихваћени заједнички дом њеног шароликог становништва. Обједињена јединственом територијом, огромном и за данашње појмове, и једном државном идејом, кохерентнијом и органскијом од државних идеја савремених унија и федерација, била је истовремено и мултинационална, и мултирелигијска, и мултикултурална у пуном значењу тих, сад већ инфлаторних и поприлично идеологизованих израза.

Таквом је остала и после Константиновог радикалног верско-културног заокрета, тојест после коначне преваге хришћанства над паганством, све до погибије његовог трагичног имењака, последњег римског (romeјског) императора. Таква је, уосталом, била и западна средњевековна, каролиншка псеудоморфоза Царства, као и њена познија, аустријска верзија „Римске Империје немачке народности”. Није ли, дакле, християнизована – а ипак плуралистичка – Римска Империја била својеврсна антиципација савремене Европе у процесу обједињавања? Могло би се, штавише, рећи да је тадашња *икумена* била, у одређеном смислу, свеобухватнија и успешнија од Европске Уније наших дана: обухватала је читав шири средоземни басен на три континента – највећи део европског простора, предњу Азију и северну Африку – и, упркос постојању мноштва најразличитијих народа, језика, култова и култура, манифестовала чвршће духовно и цивилизацијско јединство него што је оно којим бисмо се ми у Европи на почетку 21. века могли похвалити.

2. У овом контексту ваља, наравно, напоменути да историјска реалност неке епохе – у датом случају наше – никада није, нити може бити, верна копија неког прохујалог доба, поготову давног. Уз то, прошлост се не сме ни идеализовати, из чега следи да, и поред мога крајње позитивног мишљења о величини Рима, Старог и Новог, и о величини Константинове личности, ја не затварам очи пред чињеницом да је грчко-римско друштво било итекако несавршено, бременито неправдама, тако да, примера ради, институција ропства није била укинута ни тада када је хришћанство већ било прожело све његове поре. Но без обзира на одређене тамне стране хришћанског царства и цивилизацијског обрасца чијим се зачетником и симолом сматра велики и свети Константин, ипак остаје неизбрисиви утисак – бар код мене – да из историје и духовних тековина тога света, пониклог, у највећој мери, из слова и духа Миланског едикта, можемо и данас извући не мало драгоцених порука и поука.

Империја је, рекао бих, мртва, али је њен дух, у новом облику, жив. Слово *Миланског едикта* је, на сличан начин, превазиђено, али је његов дух, у новој интерпретацији и примени, итекако актуелан. Потпуно сам сагласан са мишљу Његове Светости патријарха Иринеја, исказаном на крају његове поруке нашој Конференцији, да су сокови из Константиновог дела и времена свежи и данас. Усудио бих се да додам да нису само свежи него су и хранљиви – уколико их правилно употребимо. Правилна употреба је исто што и дијахронијски приступ: древну збиљу тумачимо и оживљавамо у контексту нашег доба и наших духовних потреба. Оне пак стоје у знаку неизбежних интеграција народа и култура, с једне стране, и законите тежње за очувањем сопственог идентитета у свим његовим одредницама и димензијама, са друге стране. Нити је препоручиво оно јединство које униформише и гута особености нити је пожељно такво неговање самосвојности којим се укидају заједништво и

узајамност. Оно прво је тоталитарна уравниловка, ово друго аутистична самоизолација, а обоје – пут маразма и смрти.

Све ово важи и за процес зближавања и сарадње међу Црквама: једна од двеју недопустивих крајности јесте тенденција ка наметању своје – обично парцијалне – интерпретације вере и поретка, а друга је комбинација самозадовољне самодовољности и небратољубиве равнодушности према другима и другачијима. Она прва значи подлагање духу прозелитизма и унијаћења, ова друга одсуство љубави и пад у искушење секташког псеудомесијанизма као сурогата за истинску, саборну, католичанску црквеност, а обе – скретање са пута аутентичног дијалога, дијалога истине и љубави у духу слободе и одговорности свих за све, на страпутицу фарисејског самооправдавања по сваку цену и инквизиторског осуђивања свих других и другачијих. Да се то не би и нама десило, као један од провиденцијалних путоказа може нам послужити управо порука *Миланског едикта*.

Хвала вам на пажњи!

Н. Е. др Ладислав Немет, бискуп зрењанински, Римокатоличка Црква

Ладислав Немет рођен је 1956. године у Оџацима, у Бачкој. Философију и теологију студирао је у Пољској, у Пиениезну. Докторирао је на Грегоријани у Риму. На Филипинима је радио као мисионар 1987. године, после чега је у Аустрији предавао догматику у Модлингу. Био је поглавар у Св. Габриелу и помоћник у оближњој жупи. Предавао је на Филозофском факултету Дружбе Исусове у Загребу. У Бечу је од 2000. до 2004. Године био сарадник представништва Свете Столице при канцеларији Уједињених нација, а до 2007. године је био провинцијал мађарске вербитске провинције. Још 2006. године био је секретар Бискупске конференције Мађарске. Године 2008. посвећен је за бискупа зрењанинског.

Свако нека верује како му срце хоће Теолошко-историјске мисли о верској слободи⁹²

Екселенције, Ваше Преосвештенство, даме и господо, драго ми је да могу да учествујем на овом скупу који је и те како важан за нас све. Ја бих кренуо са мојим мислима некако у другачијем правцу него што је говорио пре мене Владика бачки.

У тексту такозваног *Миланског едикта*, који су потписали тетрарси Константин Август и Лициније Август, читамо и следеће речи: “Доиста је прикладно, поради стабилности државе и поради мира у нашем времену, да сваком појединцу буде дозвољено да практикује религију по властитом избору, и не предвиђамо повлачење ове уредбе због дужне части сваке религије.” Ова одлука потврдила је неке раније донесене законе, који су – сада уклопљени у једну нову, потпунију формулу – омогућили заједно слободу хришћанима и хришћанској вероисповести. Иста та одлука вратила је отету имовину хришћанским заједницама и гарантовала финансијску помоћ за градњу храмова и за подржавање црквеног живота.

Циљ мојих уводних мисли у овај слепоподневни програм јесте да скренем пажњу на комплексну реалност верске слободе, која не зависи само од државних органа и закона, не зависи само од друштвено-политичке средине, него и у много чему од догматско-теолошког разумевања, – како ја схватам самог себе, хришћанску веру и заједницу, – у нашем случају хришћанску Цркву, почевши од времена пре *Миланског едикта*, за време *Миланског едикта*, па до данашњих дана. Наравно, као што смо већ чули, првих хиљаду година хришћанство - то је било заједно. После смо се раздвојили и свако је некако другачије стављао акценте који и данас вреде.

Свакако, ово је једна врло површна презентација овог огромног и комплексног проблема, али мислим да ће она ипак показати или покушаваће да покаже или назначи једну врло важну чињеницу: слобода је огроман дар и њу треба користити с одговорношћу и у

⁹² Текст није ауторизован. Текст представља транскрипт говора са одржане конференције.

верности божанској истини. И ту је она граница, да тако кажем: одговорност и божанска истина, која је извор слободе.

Знамо да се хришћанство после *Миланског едикта* врло брзо развило, чак толико да је цар Теодосије већ 380. године ту вероисповест прогласио службеном религијом Римског Царства. И, како смо чули пре подне (професор Танасковић је рекао), “дошло је до тога да су сада хришћани почели да прогоне пагане или нехришћане”.

Разлоге за такво понашање можемо тражити у различитим чињеницама друштвено-политичког карактера. Али, по мени, можемо да нађемо и теолошке темеље тог феномена. Још пре *Миланског едикта*, Ориген у Александрији је у једној својој хомилији рекао следеће: “Нека се нико не вара, нека нико не покушава да увери самог себе да је изван ове куће, а то значи ове Цркве [хришћанске], могуће спасење. Ако неко напусти ову Цркву, сâм себе осуђује на смрт” (In Jos. hom. 3, 4. Baehr. VII, 304–306; hom. 6, 4; ibid. 326).

Ту идеју је после *Миланског едикта* развио Кипријан [Ciprijan] и довео до познате формуле која је касније нашла пут и у службеном учењу, прво у свеопштем хришћанском, а касније у још ужем облику у науку Католичке Цркве на Западу: *Salus extra Ecclesiam non est* (*Изван Цркве нема спасења*) (Ер. 73, 21 – CSEL 3, 795). Контекст ове реченице код Кипријана је питање јединства Цркве, ради се о онима који су после крштења напустили јединство Цркве, пали су због греха или слабости или опасности у животу. Њима одговара Кипријан и говори: “Ако се не вратите у Цркву, у заблуди сте, немате спасења.”

Слобода дата у *Миланском едикту*, а касније драстично потврђена под Теодосијем, довела је кроз друштвено-теолошки развој до тога да је Фулгенције из Руспе, на пример (†533), а био је ученик светог Августина, у свом делу *De fide ad Petram* писао о томе како ни крштење, ако је било подељено изван једне Католичке Цркве како је то било у првих хиљаду година, не спасава. Сви тако крштени, па и деца, и пагани, и Јевреји, сви ће они отићи у пакао, јер су сарадници ђавола и његове слуге (3, 14; 36, 77; 37, 78; 27, 68).

Ово дело је имало огроман утицај на теолошком плану (дуго низ година, па и вековима, скоро све до XVIII века, дело се приписивало светом Августину, а тек касније су открили да је аутор био његов ученик, PL 40, 750–778), а свакако и на друштвено-политичком, ако знамо како се хришћанство развијало и на Истоку и на Западу и коју је улогу имала та религија или вероисповест у ондашњем политичком животу Европе. Јер, знамо да је – полако, али сигурно – хришћанство било једина снага на Западу која је држала народе заједно када је пало Царство. На Истоку је то Царство било јаче, светска политичка власт је била јача, али Црква је ишла поред те политичке власти.

После великог слома јединства, ја бих тако то назвао, 1054. године, дошло је до пооштрења ове идеје на Западу. Свеопшти сабор у Фиренци, године 1442, свечано је прогласио учење (DS 1351 или NR 381) да “изван Римокатоличке Цркве нико, ни Јевреји, ни безбожници, или они који су отпали од јединства, не могу да се спасу, него ће имати исту ону судбину која је спремљена ђаволу и његовим анђелима”. Видимо како у току хиљаду година долази до сужавања појма слободе вере, слободе вероисповести. На почетку, то је било само, да тако кажем, слобода, у смислу да може да се практикује; после долази до слободе као једине могућности практиковања. А овде се већ ради не само о слободи деловања и понашања него и о есхатолошком спасењу које је такође споменуо Владика.

Све до Другог ватиканског сабора, који је одржан у Риму између 1962. и 1965. године, те речи биле су схватане готово дословно, барем на службеном плану. Знамо да је једно што говори службена Црква, – *магистериј*, како ми то кажемо, – а друго је што се у Католичкој Цркви развија, где имамо различита теолошка струјања, која доводе до тога да се неке мисли разрађују и покушавају објаснити. Историјски је за Католичку Цркву јако важно било време око краја XIX и почетка XX века, када је почела дубља студија црквених Отаца и њихових дела, када се јасно поставила дистинкција између Кипријанових речи, онога што је он стварно мислио и контекста у којем је говорио: није он хтео да каже да нема спасења изван Цркве, значи без крштења, него да то важи за оне који су крштени, па су изабрали други пут. Ово је сасвим другачија, да тако кажем, димензија целог проблема.

Тек тада, за време Другог ватиканског сабора и после њега, Католичка Црква је службено и позитивно прогласила тоталну слободу савести, како смо већ чули данас, слободу вероисповести као темељно право сваке људске особе, народа, појединца или заједнице. Наравно, још једном подвлачим, једна је ствар да су теолози то већ раније развијали, а друга је ствар када је то добило службену формулацију, формулу која важи за целу Католичку Цркву. И ту бих споменуо три документа Ватиканског сабора који су били посебно писани за питања која сам споменуо пре неколико тренутака. Један је о слободи савести, *Dignitatis humanae* (*Људско достојанство*); други је *Nostra aetate* (*Наше доба*), документ за развијање односа са нехришћанским религијама, где се има у виду ислам, као и јеврејска религија, која је била као наш старији брат, и остале религије у свету. И трећи документ, који је, по мени, био посебно важан, а који још увек није сазрео у потпуности, то је *Unitatis redintegratio* (*Пад на уједињењу*), екуменски документ који говори о томе како да се отворимо према браћи хришћанима у другој Цркви, у Православној Цркви и другим верским заједницама које потичу од Исуса.

Ово је јако важно да схватимо да је на једном великом Сабору, који је трајао три године, све оно што је било постигнуто – теолошки или захваљујући лаицима, услед развоја световног друштва (лаицизација и секуларизација у развоју државе), на Западу посебно, где су дошле модерне форме државности, где је Црква била мање присутна и мање утицајна у друштву – довело до тога да је Католичка Црква схватила да је слобода вероисповести огроман дар Божји који иде руку уз руку са друштвено-политичким променама и мора се наћи у оквирима тих промена. Јер, видели смо до каквих екстремних феномена долази – да хришћани, који су били прогањани и убијани за своју веру, сто година касније раде то исто другима. Дакле, као што је Константин рекао, свако може да практикује што му одговара и што његовом срцу одговара. Али Константин је јако добро рекао и ово: “Ради мира у држави и ради тога да бисмо могли живети заједно.” Значи, то је комплексна стварност; Константин је схватио да не може само држава или само једна религија да одлучује о слободи. Слобода као дар Божји служи свима. И сви имају право на слободу. Ја могу да живим своју слободу тако да не рађавам свог ближњег.

Темељи те слободе, као што сам рекао, налазе се у Богу. Бог нам је дао тоталну слободу да бирамо између добра и зла, да бирамо између ове или оне форме живота или звања. Он нам оставља слободу, али и одговорност која иде уз њу. Величина Константина и Лицинија као његовог другара – у то време били су савезници – свакако је у томе што су схватили, и ту се слажем са Његовим Преосвештенством владиком Иринејем, да ли из политичких разлога, да ли из верских (јер је мајка већ онда била под утицајем хришћанства), да, ради мира и ради поштовања слободе сваког грађанина Римског Царства и сваке религије, независно које, то може да буде само нешто позитивно. Ја се надам да ћемо и ми у нашем

времену, које је опет пуно толиких превирања и где религија није увек у најпозитивнијем значењу или светлу део друштвено-политичких збивања, успети, кроз наше разговоре и процес дијалога, да дођемо до оне стварности која је, према мени, један од најбољих начина да превазиђемо проблеме. То управо јесте међусобни разговор и дијалог. Јер, дијалог је једна од главних речи које користи Ватикански сабор, те од тога времена имамо исти као начин сарадње и размене мишљења са различитим религијама. То је, рекао бих, екуменски дух за нас хришћане.

Захваљујем вам се на пажњи.

Њ. Е. Станислав Хочеvar, надбискуп београдски и метрополит Римокатоличка Црква

Монсињор Станислав Хочеvar рођен је 1945. у селу Јелендол код Новог Места, у Словенији. Теологију је студирао на Теолошком факултету у Љубљани. За свештеника је заређен 1973. године. Магистрирао је на Теолошком факултету у Љубљани 1979. године. Током 1999, за време бомбардовања Југославије, покренуо је иницијативу “Мир теби, Балкане” и у истој години успешну фондацију за помоћ породицама са више деце под именом “Анин склад”. Године 2000. папа Јован Павле II именовao га је за бискупа коадјутора у Београду. Бискупско ређење примио је 2000. године у цркви Марије Помоћнице на Раковнику у Љубљани. У Београд долази за Духове 2000. године. На пленарној седници Бискупске конференције Југославије, у јесен 2000. године, прима дужности референта за катихезу и младе и за редовнички живот, те постаје председник бискупске комисије за Каритас. Године 2001. папа Јован Павле II прихвата молбу за разрешење дотадашњег београдског надбискупа др Франца Перка и тим истим монсињор Станислав Хочеvar преузима службу надбискупа београдског и метрополита. Године 2001. изабран је за председника Бискупске конференције Југославије, у којој обавља и друге функције.

Знаци времена

Господар историје свима нама пружа изванредно много могућности. И то сваког дана, на сваком месту, у сваком тренутку! Од свих нас зависи на који начин садашњост “читамо” у светлу прошлости за будућност и на који начин из тог “читања” откривамо путеве будућности и зрачимо снагу за будућност.

За мене лично је, непосредно од доласка у Београд (2000), сaм град Ниш с тако величанственом прошлoшћу представљао изванредан изазов, а на посебан начин је то управо 1700. годишњица *Миланског едикта*. И што више сам улазио у сaм садржај значења јубилеја, то више надахнућа сам примао. Могу да кажем да ме је свако несхватање тих могућности чинило помало нестрпљивим и раздражљивим.

У том духу заједно смо тражили путеве да, истинском синергијом различитих субјеката у нашој земљи и шире, пронађемо праве начине за свестрану рефлексију о порукама великог јубилеја. Смем да кажем да је више него задивљујући већ и сaм наслов ове прве од трију предвиђених конференција (на чијем челу су: CIVIS, PRO ORIENTE и Фондација за мир и решавање криза, заједно са Црквама и верским заједницама у Србији): “Непролазна вредност и трајна актуелност Миланског едикта – у сусрет Великом јубилеју 2013.”

Из тог наслова полази безброј надахнућа за све нас, на посебан начин свима верујућима, а још изразитије свим хришћанима.

Сваки чин који у човечанство уноси ову свест о толиким могућностима и у људима побуђује историјску одговорност заслужује посебну пажњу и захвалност. Тако и конференција у Нишу од 24. до 26. фебруара 2011. године.

Сви пак ми хришћани данас треба да се у ово време на посебан начин питамо: имамо ли снаге за нови васељенски сабор? Ако је у своје време цар Константин, иако још некрштен, разумео егзистенцијалне потребе времена, заправо глас Творца времена, и сазвао сабор, зар смо ми, који смо крштени у Исусу Христу, мање свесни својих могућности и одговорности?

Мухамед еф. Јусуфспахић, муфтија србијански Исламска заједница Србије

Мухамед еф. Јусуфспахић рођен је 1968. године у Београду. Уписао се на Факултет исламских наука у Сарајеву 1987. године, који напушта 1991. године због ратних дешавања на простору бивше Југославије и БиХ. Завршио је Факултет за исламске науке на универзитету Ал-Азхар у Каиру, а после тога се уписао на постдипломске студије на истом факултету. У Београд се вратио 2000. године, када се запослио у Исламској заједници Србије, на месту имама у Бајракли-цамији. Један је од главних иницијатора оснивања Исламске београдске медресе, чији је био и први директор. Изабран је за главног београдског имама и помоћника београдског муфтије 2004. године. По доношењу Закона о Црквама и верским заједницама 2006. године, Исламска заједница Србије конституише се као Ријасет Исламске заједнице Србије, чиме се први пут по распаду СФРЈ отварају врата обједињавању Исламске заједнице на подручју Републике Србије. Мухамед еф. Јусуфспахић је именован за вршиоца дужности председника Мешихата и муфтију србијанског. Наредне године изабран је и званично на ту функцију, коју обавља и данас. На изборној седници Врховног сабора Исламске заједнице Србије одржаној почетком 2010. године изабран је и за заменика Реису-л-улеме.

Свако нека верује како му срце хоће

Именом Бога Свемилосног, Самилосног!

Богу је хвала, а човеку – молитва Богу за спас и срећу!

Пријатељи, браћо и сестре по Адаму, то заиста и јесмо јер ни по чему другом нисмо другачији. Хвала Богу, Господу Свемилосном, Самилосном, Владару Дана судњег! Само Тебе, Боже, обожавамо; само Теби, Боже, служимо и само Твоју помоћ тражимо. Правим путем нас упућуј, путем оних којима си даровао благодети своје упуте, не оних који Те срце, нити оних који су залутали. Амин - истина је.

Тако ми времена, – куне се ванвремени Бог, Створитељ времена и простора, – сваки је човек губитник, сем верујућих, добротинитеља, међусобно искрених, међусобно стрпљивих! Ко хоће, нека верује, – реч је од Бога нам дата, – а ко хоће, нек' не верује. О људи, – позива нас Творац свега, – створих вас од једног човека и једне жене како бисте се међусобно упознавали. Међу вама најбољи је и најугледнији онај који је најбогоугоднији. Кажи, – каже Бог, – Он, Бог, један је. Бог је Уточиште свакоме. Родио није нит' рођен је, неупоредив је! Неупоредив је! Ово су речи Божје из Курана, светог штива код муслимана, читанке коју читати треба.

На семитском Мухамедовом, арапском језику, Бог је речи и смислове своје “сипао” и у семитски Мојсијев, хебрејски, и у семитски Исусов, арамејски, јер су то језици са консонантским писмима који обезбеђују Божјим речима иманентну вишесмисленост у временитом и бременитом свету људске физике. Тако, срце се каже “калб”, а у језику српском срце јесте “калуп” човечји. Срце можемо предати Богу или продати небогу. То је животна борба свакога човека. Сетимо се Аврама с Нимродом, Мојсија с фараоном,

Исуса са Цезаром и фарисејима, Мухамеда са политеистима и њиховим слугама! Неки људи даривају попут Мојсија, неки попут фараона, неки људи просе попут Мојсија, а неки то чине попут фараона! Све је до срца, калупа људског. Шта усрцимо деци, калуп им је довека! Треба следити срце Богу предано, не срце небогу продано. Нека срце Богу предано буде локомотива вагонима немоћних, погубљених, залуталих! А много вагона, вођених, пожеље место локомотиве, водиље! Атеисти, политеисти, незнабошци и неуки што кажу да су верујући, а о вери само Бог да суди...

Нишлија Константин добио је време и у времену своме бreme, бreme вође, и донео одлуку да путем слободе људске вере пође. Да се осврнуо, све би преврнуо наопако. И данас неки хоће да преврћу. То је одговорност коју нам Бог даје у времену којим се куне.

Мајка му је била вере Исусове. То му је засејала у срце. У срцу политеизма усрцила монотеизам, мати, да никне и проникне, некад чедо.

Зашто бисмо ми муслимани били заинтересовани за овај догађај?

1. Зато што верујемо да нема разлике између Исуса и Мухамеда и, између вере Исусове и вере Мухамедове.
2. Зато што је слобода вероисповести заједничка и за веру Исусову и за веру Мухамедову.
3. Зато што живимо и волимо и Ниш и Србију, дом и домовину.
4. Зато што знамо шта значе верске слободе јер знамо како је када ти се спали храм!
5. Зато што се залажемо да у нашој домовини Србији више никада не горе богомоље и људске слободе
6. Зато што волимо бити са својим комшијама у свему добром.

Бог вас благословио! Лепо нам је бити са вама. Хвала вам на позиву и, уз Божју помоћ, да у свему добром будемо заједно.

Проф. др Радован Биговић, директор Хришћанског културног центра и професор Богословског факултета, Универзитет у Београду

Др Радован Биговић, професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду и старешина манастира Светог Архангела Гаврила у Земуну, рођен је 1956. године у Никшићу, а у манастиру Крки је завршио богословију. На Богословском факултету СПЦ у Београду дипломирао је 1980. године, а две године касније и на београдском Философском факултету. На Богословском факултету је био асистент и доцент. Изабран је потом за ванредног професора, а 2000. године је био и декан на истом Факултету, на којем је докторирао 1992. године.

Свако нека верује како му срце хоће

Ваше Преосвештенство, Ваше Екселенције, часни оци, даме и господо, на почетку желим да се захвалим организаторима који су ме позвали на овај веома значајан и важан скуп. То је за мене велика част. Наравно, од срца честитам организаторима на, већ можемо то слободно да кажемо, успешно организованој конференцији. То је подвиг достојан сваке пажње и поштовања.

Смисао јубилеја којем идемо у сусрет, па и овог сусрета данас овде, и многих који ће се вероватно у блиској будућности одржавати на различитим нивоима и различитим местима, није, дакле, као што смо већ чули од многих, враћање у прошлост. Ово није нека врста “комеморативног скупа” већ трагање за оним што је у овом догађају – *Миланском едикту* – актуелно и за наше време. *Милански едикт* је хришћанима дао слободу јавног деловања у Римској Империји. Ово желим посебно да нагласим. Право на слободу јавног деловања, које се гарантује свим повећама и конвенцијама о људским правима, и данас се крши широм света. Милиони верујућих, у мањој или већој мери, страдају због своје вере. Хришћанима се ово право оспорава у многим земљама широм света.

Недавно сам прочитао податак да су данас више од седамдесет милиона хришћана грађани другог реда, без заштите основних права и слобода, укључујући чак и оно основно право – право на голи живот. У Европи, Америци, Аустралији, где се готово идолатризују људска права и слободе, лаички секуларизам чини све да се Црквама и верским заједницама онемогући сваки друштвени утицај, сваки утицај на јавни живот. Политика, образовање, економија, култура, медији треба да се потпуно еманципују од сваког утицаја Цркве и религије. Религија се, дакле, како то кажу социолози религије, “потпуно приватизује”. Она може бити приватна ствар сваког појединца. То је слободно и дозвољено. Можете се молити до миле воље у храмовима, у цамијама и на другим местима, можете имати неку своју мисију у храмовима и у црквеним портама, али утицај на јавни живот је у надлежности државе и такозваних секуларних друштвених субјеката.

Ова тенденција – оспоравање јавног деловања Цркава и верских заједница – иде од стране државе, али, истини за вољу, она често долази и од такозваног цивилног (лаичког)

друштва. То је озбиљан проблем, о којем треба разговарати и размишљати управо поводом овог великог јубилеја. Хришћани, изгледа, морају наново да пронађу најбоље и најадекватније методе јавног деловања у савременом друштву.

Други аспект који треба нагласити поводом размишљања о *Миланском едикту* јесте чињеница да су хришћани, када су постали слободни људи, отпочели стваралачки дијалог са јелинско-римским светом, односно јелинско-римском културом. То је и почетак конституисања хришћанске цивилизације и хришћанске културе. Тај процес је трајао све негде до краја средњег века.

Чини се да се и данас хришћани налазе пред истим задатком – да ступе у стваралачки дијалог са изазовима савременог света, са изазовима савремене цивилизације, да се наново на овим нашим просторима и у Европи успостави нека равнотежа на релацији Бог – човек, духовно – материјално, равнотежа између науке и теологије, између вере и знања, између оностраних и оностраног. Јер, такве поделе и супротстављености изазивају несагледиво трагичне последице по сваког појединца и по читав европски континент.

Данас се, наравно, много говори о праву, о људским правима, о људским слободама, о јединству у различитости, о заштити човекове околине... Упркос томе, људско достојанство се скрнави до неслућених размера. Хришћанство својим стилем живота има шта да каже и понуди свету. Није претерано тврдити да оно реално омогућава заштиту људске личности и људске слободе. Без вере и хришћанске аскетске етике, етике самоограничења и самообуздања, имамо само прокламацију о људским правима и слободама. Савремени човек је у суштини постао егзистенцијалиста, саможива и самозатворена монада и човек који негде у дубинама свог бића осећа неку врсту усамљености. Дакле, сви ови идеали које прокламује савремена цивилизација можда могу бити у мањој или већој мери реализовани само прихватањем хришћанског начина живота, који подразумева, на првом месту, отвореност човека према Богу, отвореност и усмереност човека према другом човеку и према творевини Божјој. Човек као самозатворена монада је крњи или непотпуни човек.

Милански едикт се сматра првим документом верске толеранције. То је и данас актуелно.

Како бити отворен, човечан и трпељив према другоме, а истовремено бити способан да се сачува властити идентитет? Верска толеранција може бити у функцији нечије експанзије и успостављања моћи. То је “репресивна толеранција” (Маркузе). Дакле, чини се да поводом великог јубилеја, 1700 година од *Миланског едикта*, ове три теме (верска слобода и јавно деловање хришћана, стваралачки дијалог са савременом цивилизацијом и верска толеранција) заслужују посебну пажњу. Као што су тада биле актуелне, тако су и данас.

Хвала вам на пажњи и на стрпљењу!

Александар Нећак, председник Савеза јеврејских општина у Србији

Александар Нећак је рођен 1938. године у Новом Саду. Завршио је Архитектонски факултет у Београду. Члан је Инжењерске коморе Србије. У Јеврејској општини Београд био је потпредседник, члан Већа, председник Инвестиционе и Финансијске комисије. У Савезу јеврејских општина Југославије био је председник Музејске комисије, председник Финансијске комисије, председник Комисије за гробља, председник Комисије за летовање, члан Извршног одбора Савеза јеврејских општина Србије. Био је члан државне делегације Србије у ИТФ-у (Радна група за међународну сарадњу о образовању о холокаусту, Сећања и Истраживања). Члан је Управног одбора Европског јеврејског фонда и Управног одбора Европског савеза јеврејских општина. Од 2007. године је на функцији председника Савеза јеврејских општина Србије.

Свако нека верује како му срце хоће

Преосвештени Владико, Ваше Екселенције, сестре и браћо, даме и господо, свако нека верује како му срце хоће! Назив теме који радује, охрабрује и, када је међурелигијска сарадња у питању, обећава лепу будућност, какву сви ми искрено желимо. У *Миланском едикту* стоји: “Одлучили смо да дозволимо и хришћанима и свима другима слободу избора и да слеђују вери коју би они желели.” Баш та реченица *Милански едикт* чини важним и значајним. Иако су Јевреји *Миланским едиктом* изгубили многа права, ја данас као Јеврејин подржавам и поздрављам обележавање *Миланског едикта* због његових цивилизацијских вредности.

Флавије Валерије Константин је уткао своју мудрост у Милански едикт и њиме направио цивилизацијски помак. Ја ту видим највећу вредност Миланског едикта. Данас Цркве и верске заједнице у Србији улажу напоре да би реализовале своје легитимне и разумне захтеве, а мудри човек, римски император Константин Велики, у поменутом едикту пре 1700 година наређује да свако добро мора бити враћено хришћанској заједници без икаквог закашњења и у потпуности. Како би нам и данас, после толико векова, један Константин Велики или један мудри човек добро дошао!

Као грађанин Србије поносан сам зато што ће у Србији Српска Православна Црква и град Ниш свечано и достојанствено обележити седамнаест векова Миланског едикта, којим је проглашена верска равноправност, престанак прогона хришћана и враћање конфисковане имовине. Дакле, равноправност, престанак прогона и враћање имовине, вредности које и данас подржавамо и истичемо. Симбол и материјална обележја овог значајног догађаја биће крст на брду Виник, ако се не варам. Његова Светост Патријарх српски господин Иринеј недавно је истакао неопходност дијалога између Источне и Западне Цркве јер је ту штошта остало да се каже. Понесен овом мудрошћу српског Патријарха, желим да ми буде дозвољено да замолим да овом материјалном симболу, мислим на крст, буде придодат и један духовни драгуљ.

Јеврејско централно уверење је да су људи свих религија Божја деца, а као деца Божја једнаки су. Јудаизам учи да праведни свих нација имају своје место у свету који долази. То значи да ће сви људи окренути Богу, они који су живот посветили вери, отићи на небо, да употребим хришћански концепт. Дакле, то нас спаја. Молим моју православну браћу да, као већинска Црква и као племенит и добар домаћин, започну дијалог између наше две вере, између наше две заједнице, којим ћемо речи из прошлости које нас деле заменити братском љубављу која нас спаја. Нека то буде духовни драгуљ који ће обележити догађај 2013. године у славу цара Константина Великог, али и цивилизацијских вредности Миланског едикта.

דְּחִי פֶגַם מִיַּחַץ תִּבְרָשׁ מִיַּעַן הֵמוּ בּוֹט הֵם הֵנָּה (Psalam 133)

Ine ta tov u'tmanajim ševet ahim gam jahad (Како је лепо и добро када се браћа окупе заједно)

Желим да 133. псалмом изразим задовољство што смо сви заједно окупљени око теме *Свако нека верује како му срце хоће*. Шабат шалом!

Др Андрија Копиловић, проректор Теолошко-катехетског института, Суботица

Андрија Копиловић је рођен 1941. године у Бајмоку, у Бачкој. Завршио је Теолошки факултет у Загребу, где је и магистрирао 2002. године, а докторирао је на катедри догматике – еклесиологије – Папске теолошке академије у Кракову 2004. године. Церемонијар је Катедралне цркве и омладински је катихета у средњим школама. Члан је Катихетског већа од 1971. године. Делује у Презбитеријалном већу од 1972. године. Проглашен је старијим чланом Бискупије 1975. године. Просинодални је испитивач од 1975. године. Именован је за жупника у жупи Св. Александра у Суботици 1982. године. Бискупијски је саветник од 1984. до 1989. године. Био је професор у "Паулинуму" од 1969. до 1989. године. Бискупијским викаром је именован од 1989. до 1995. године. Именован је за управника студија 1989. године.

Проректор је Теолошко-катехетског института од 1994. године. Ректор је светишта Мајке Божје на Бунарићу. Члан је Већа: презбитеријалног, литургијског, катихетског и за тисак (штампу) од 1995. године. Члан је и Већа за науку вере Бискупске конференције Србије и Црне Горе. Председник је Католичког института за културу, повијест (историју) и духовност *Иван Антуновић* и члан Управног одбора Хрватског културног центра *Буњевачко коло*. Именован је почасним архипрезбитером 2004. године.

Свако нека верује како му срце хоће

Ваше Екселенције, браћо и сестре! Добро је што смо се осврнули на повијесни контекст или макар га се дотакнули. Чини ми се чак да је изазовно оно што је повијесно, било да је разјашњено или се разјашњава, о особи цара Константина, а надасве о улози *Миланског едикта*. Јако ме је потакло на размишљање, у овај час, предавање бискупа Немета као изазов, а то је да теолошки дијалог – који већ постоји, хвала Богу, у Православној и Католичкој Цркви институционализирано – заправо показује колико подручје пред нама стоји да се, ја бих рекао, исправе криве интерпретације било с једне било с друге стране. Према томе, мислим да слављење јубилеја можда и нема толико значење као слављење него има значење као изазов, у смислу да, поводом тога што је претходник, господин Нећак, лијепо рекао, врло је актуелно данас говорити о проблемима. Јер, сâмо слављење је повод да се вреднује нешто што је током повијести од 1700 година заборављено.

Мислим да је врло важно данас дијалошки актуализирати повијесни и теолошки контекст, везу с оним што нас и те како у мноштву чињеница повезује када се враћамо на изворе и на отачку интерпретацију. Коначно, као што је Биговић већ говорио, ова конференција и низ сличних манифестација и догађаја немају по мом суду неку важност ако не будемо пројектантски видјели Милански едикт у будућности, тојест у нашем даљем раду. Према томе, питање које је додирнуто овдје заправо је питање праве слободе. Мислим да живимо у времену када човјек ваљда никада није био отуђенији и заробљенији. Сада се даје повода говорити о правом ослобођењу. Не само што је *Едикт* дао равноправност него је вјера дала ослобођење човјеку у повијести, човјеку који је сада, чини ми се, постао највећи индивидуа.

Према томе, стоји пред нама пасторални пројекат, а то је: шта чинити за ослобођење човјека изнутра? Јер, права слобода је слобода изнутра. Макар има и оних вањских много, али та, изнутра, то је пасторални пројекат који би требало бити поводом дијалогу. И коначно, у будућности, по мом суду, овај цијели ход према јубилеју могао би бити у ствари ход према вреднотама, што је професор Танасковић данас прије подне нагласио. Дужни смо помоћи продуховљавању обају плућних крила Европе или, коначно, бившег Римског Царства. Мислим да је акценат дат управо томе да Европа не дише, бар не срцем. И мислим да је врло важно да друштво уочи вредноте које неће дати друштво које је прогласило економију за врховну вредноту. А то је, мислим, нама у Црквама и вјерским заједницама примарни задатак. По мени, Константинов јубилеј је актуализација ондашњега друштвенога и вјерскога корака напријед, нама дата као понуда, изазов, па и одговорност за будућност.

Хвала!

Протојереј Виталиј Тарасјев, старешина Подворја Московског Патријархата у Београду

Свако нека верује како му срце хоће

Хвала, Ваше Преосвештенство, на могућности да кажем неколико речи у име Руске Православне Цркве. Ја бих овом приликом поделио са свима присутнима искуство које је Руска Православна Црква имала од почетка духовног препорода који је започео, отприлике, средином осамдесетих година прошлога века и траје до данашњег дана, јер је управо у том периоду било изузетно много изазова – и провокација! – на тему о којој сада говоримо, а то је слобода другог човека, слобода оног који се разликује од нас, било на националној било на верској основи.

Његова Светост патријарх Кирил је ступио на дужност председника синодалног Одељења спољних црквених веза 1989. године, када је већ увелико био завршен процес распада Совјетског Савеза, када су се милиони људи, који су деценијама живели у духовној пустоши, нашли у амбијенту који је означавао слободу, а уједно и могућност злоупотребе слободе. Митрополит Кирил је био иницијатор да се на канонској територији Руске Православне Цркве, која је вековима, као што вам је познато, многонационална и многоконфесионална, оснује Међурелигијски савет Русије. Разлог за то је на првом месту била могућност међуверских или међунационалних конфликта на нашој канонској територији. Богу хвала, Руска Православна Црква, као већинска у Руској Федерацији, држави која је правно наследила Совјетски Савез, преузела је највећу одговорност за то и, опет Богу хвала, пришли су нам браћа будисти, Јевреји и муслимани, који традиционално живе на нашим канонским просторима и који су поделили ту одговорност са нама. Резултат тога је да, Богу хвала, већих сукоба, а нарочито оружаних сукоба, није било на територији Руске Федерације. Спречене су конфронтације, сви представници главних религија у Руској Федерацији одговорно су вршили своју дужност, а припадници Руске Православне Цркве, првенствено епископат и свештенство, успешно су извршили своју мисију, развијајући трпељивост у нашем руском православном народу. То је било изузетно потребно деведесетих година. И друга позитивна последица, коју осећамо на данашњи дан, сведочи нам да целокупно друштво у Руској Федерацији ипак има тенденцију стабилизације. Људи су све више и више окренути својим свакодневним професионалним обавезама. Окренути су свом приватном животу и породици. У таквом амбијенту Руска Православна Црква није остала неактивна. Васпитавала је своје вернике и своја чеда у таквом духу да оно за шта смо се борили јесте миран начин живота, без физичких сукоба и конфликта, при чему свако ко је члан друштва у Руској Федерацији има једнака права за свој развој, како духовни тако и економски.

И, на данашњи дан, хвала Свемогућем Богу, не само у Москви и у централној Русији, него буквално од пољске границе, па до источних обала са којих се гледа држава Јапан, утакмица је равноправна и ми можемо навести мноштво примера који нам говоре да су припадници других верских заједница или припадници других народа успели да својим поштеним радом достигну узорно, високо и поштовано место у друштву.

Русија се, наравно, разликује од Србије. Србија има свој специфичан начин комуникације са Европском Унијом и налази се на путу европских интеграција. Руска Федерација на други начин комуницира са државама из Европске Уније и на други начин се духовно, културолошки и економски повезује са њима, али пример постојања активног Међурелигијског савета је добар пример и мишљења сам да све оно што је у име Српске Православне Цркве Владика бачки Иринеј чинио у Србији последњих година – а то је сабирање представника свих верских заједница који традиционално живе на овим просторима, да, тако сабрани, макар и неформално, ипак искажу своју реч и своје мишљење пред лицем како државних органа Србије тако и српске јавности – представља добру сарадњу Цркве и верских заједница, засновану на љубави и уважавању свих људи у Србији.

На крају свог излагања, желим да захвалим свима присутнима на пажњи и још једном благодарим Владици бачком Иринеју на указаном поверењу и позиву.

ДОДАТАК

Писмо подршке Његове Светости Патријарха српског господина Иринеја

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

Госпођа Мирјана Прљевић,
међународни генерални секретар
Асоцијације ЦИВИС,
Доситејева 4,
Београд,

22. јула 2010. г.
Београд

ПОШТОВАНА ГОСПОЂО ПРЉЕВИЋ

У вези са Вашим писмом од 19. јула ове године, у коме Нас извештавате о планираном међународном сусрету у Нишу, у фебруару 2011. године, а поводом великог јубилеја – 1700 година од доношења Миланског едикта са радним насловом: “НЕПРОЛАЗНА ВРЕДНОСТ И ТРАЈНА АКТУЕЛНОСТ МИЛАНСКОГ ЕДИКТА – У СУСРЕТ ВЕЛИКОМ ЈУБИЛЕЈУ 2013“, у организацији Асоцијације ЦИВИС, овим Вас обавештавамо да са радошћу дајемо Наш благослов за одржавање истог скупа у просторијама Епархије нишке у Нишу.

С благословом,

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

Писмо подршке Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Број 1438

22. децембар 2010. године
у Београду

Госпођи Мирјани Прљевић,
међународном генералном секретару
Асоцијације CIVIS
Београд

Поштована госпођо Прљевић,

Част нам је извести Вас да је Свети Архијерејски Синод у својој седници од 7. децембра 2010. године посветио дужну пажњу Вашем допису од 25. новембра 2010. године, којим обавештавате Његову Светост Патријарха српског Господина Иринеја о детаљима у вези са одржавањем конференције под називом *Непролазна вредност и трајна актуелност Миланског едикта – у сусрет великом јубилеју 2013*, која је планирана за фебруар месец 2011. године.

С обзиром на то да би то била прва конференција посвећена овом јубилеју, значајном како за Српску Православну Цркву тако и за цео хришћански свет, Свети Архијерејски Синод је одлучио да организатор ове Конференције буде Епархија нишка, коју ће иста реализовати у сарадњи са Светим Архијерејским Синодом,

Одбором Светог Архијерејског Сабора за припрему обележавања 1700-годишњице Миланског едикта, Вашом Асоцијацијом, аустријском фондацијом *Pro Oriente* и швајцарском Фондацијом за мир и решавање криза.

У исто време, обавештавамо Вас да ће Његово Преосвештенство Епископ бачки Господин Иринеј узети учешће у припреми поменуте Конференције и у њеном раду у име Светог Архијерејског Синода и Одбора Светог Архијерејског Сабора за припрему обележавања 1700-годишњице Миланског едикта.

Молећи се Господу да, молитвама светога цара Константина, поменута Конференција буде успешна, желимо Вам свако добро од Христа Господа.

Са благословом,

За Председника
Светог Архијерејског Синода
Члан, Епископ далматински

Писмо подршке Њ.Е. Орланда Антонинија, апостолског нунција у Републици Србији

APOSTOLIC NUNCIATURE
SERBIA

Belgrade, 15th November, 2010

Prot. No. 660/10

Dear Ms. Prljevic,

I have the honour to acknowledge the receipt of your letter dated 10th November 2010, informing me of the planned joint conference with Austrian foundation "ProOriente" which will take place on February 24 to 26, 2011, in Nish, Serbia with the title "EVERLASTING VALUE AND PERMANENT ACTUALITY OF THE EDICT OF MILAN - On the way to the great jubilee of 2013".

It is with great pleasure that I am giving my full support to this kind of initiative coming from the Association of NGOs in Southeast Europe – CIVIS and I am with you in your effort especially for the improvement of ecumenical dialogue. May this conference be an innovative opportunity to celebrate with gratitude and joy the great jubilee in the year 2013.

With sentiments of appreciation and esteem, I remain

Archbishop Orlando Antonini
Apostolic Nuncio

Ms. **MIRJANA PRLJEVIC**
International Secretary General
Association of Non-Governmental Organisations
of Southeast Europe – CIVIS
Dositejeva 4
11000 BELGRADE

Писмо подршке амбасадора Аустрије у Републици Србији, господина Клеменса Које

Mirjana Prljević
Secretary General International
CIVIS
Dositejeva 4/IV
11000 Belgrade

Österreichische Botschaft
Belgrad

GZ: BELGRAD-ÖB/KULT/0145/2010

Belgrade, 6.12.2010

Dear Ms. Prljević,

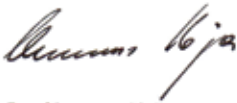
Thank you very much for informing me about the planned international conference "Everlasting Value and Permanent Actuality of the Edict of Milan – on the Way to the Great Jubilee in 2013" on February 24-26 2011 in Niš.

The Austrian Embassy welcomes this event as an important contribution for inter-religious dialogue and regional reconciliation. We would therefore like to express our full support for the organization of this conference.

We are convinced that CIVIS association together with the Austrian "Pro Oriente" Foundation and the Swiss Peace and Crises Management Foundation are ideal partners in this endeavor.

I look forward to joining you at the conference.

Sincerely,

Dr. Clemens Kojan
Ambassador

Писмо подршке амбасадора Савезне Републике Немачке у Републици Србији, господина Волфрама Маса

Botschaft
der Bundesrepublik Deutschland
Belgrad

Abzendeanschrift

Ms
Mirjana Prijević
International Secretary General
Association of Non-Governmental
Organisations of Southeast Europe - CIVIS
Dositejeva 4/IV
11 000 Belgrade
Republic of Serbia

Wolfram Maas

Botschafter der Bundesrepublik Deutschland

Belgrade, 10th of february 2011

Dear Ms Prijević,

thank you very much for informing me about the activities of CIVIS in preparing for the Jubilee of 1700 years of the Edict of Milan issued by Constantine the Great.

This jubilee is of great importance to all countries Constantine the Great lived in and influenced. The Edict of Milan is a milestone of open-mindedness and statesmanship on the way into a modern world.

Its celebration will surely foster religious tolerance and christian unity.

Preparations for this important jubilee have my full support! I therefore wish you and CIVIS all the best in this important effort.

Yours sincerely

Писмо подршке градоначелника Ниша, господина Милоша Симоновића

Република Србија
Град Ниш
ГРАДОНАЧЕЛНИК

Број: 3316/2010-01
Датум: 02.12.2010

АСОЦИЈАЦИЈА НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА
ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ
Ц И В И С

Мирјана Прљевић
међународни генерални секретар

Поштована госпођо Прљевић,

Град Ниш је модеран, демократски, међународном праву привржени град, који жели да буде лидер у региону и део свих европских интеграционих процеса али и да при томе очува свој идентитет и своју историју која је заиста респектабилна.

Један од циљева ка којима смо усмерени је да постанемо препознатљиви на културној мапи Европе и света и да се шира домаћа и страна јавност упозна са значајем нашег града.

Са намером неговања историјско-културног наслеђа утицајног на потоњи културни идентитет не само нашег града већ и шире, Град Ниш изражава пуну подршку одржавању међународног научног скупа у нашем граду под називом „Непролазна вредност и трајна актуелност Миланског едикта – у сусрет великом јубилеју“, од кога очекујемо да ће такође допринети расветљавању времена, личности и улоге Константина Великог рођеног на овим просторима, и који ће такође широј јавности приближити брдрност Миланског едикта како у прошлости тако и у садашњости.

Овај скуп видимо још и као корак напред у сусрет обележавању 1700. годишњице доношења првог едикта о верској толеранцији за чије ће обележавање Град Ниш уложити све своје напоре да буде достојан домаћин светског обележавања овог јубилеја.

Градоначелник

Милош Симоновић

О ПРОГРАМУ

Човек, данас више него икада, има потребу за што бољом комуникацијом. Сегмент комуникације је и вишејезична платформа. Тако се и јавила идеја да се започне израда е-пакет програма чиме би се унапредила и квалитетније дефинисала мултијезична компонента. Боље разумевање разних језика, писама, дијалеката, основа је дијалога међу људима. Зато је и одабран мото за овај пројекат - eDIALOGmultilingual.

У истраживању вишејезичне проблематике актуелне информационе технологије обезбеђују незаобилазну техничку подршку. У свим областима људске активности - истраживањима, науци, уметности, путовањима, медицини - постоји потреба за међујезичним разумевањем. Софтверски пакет се састоји од разних модула - потпрограма у којима је компонента вишејезичности присутна, а који пак, понаособ, припадају разним корпусима посматрања.

МИСИЈА

Дефинисање лингвистичког вишејезичног стандарда је основна идеја пројекта. Једно време се размишљало и о изради мета-језика који би садржао лингвистичке форме свих језика. У овом случају је претходно дефинисан еталон посматрања језика. Еталон је препознат у сфери Светих Писама као најстаријих писаних и систематизованих докумената у историји човечанства. Фонд речи и фраза који чине вишејезични текстови Светих Писама, показало се, одлична је основа за формирање лингвистичке базе података. Ова е-база на граматичким основама ће дати корисне и интересантне информације за анализу текстова, као и за процес превођења са једног језика на други. Примера ради, успоставити тематску корелацију између Библије, Курана, Танака и др. јесте велики изазов за истраживање људске прошлости уопште.

У сарадњи лингвистичких стручњака из Србије и Италије, ова дата-база ће ове године бити дефинисана и израђена у пилот-верзији. База ће бити основ за дефинисање једног новог типа е-преводиоца.

ЕДИЦИЈЕ:

eBIBLEmultilingual

ИСТОРИЈА

Прва еБиблија на српском језику произведена је 2000. (©Менует 2000) у издању Српске Православне Цркве, уз сарадњу фирме MegatrendSoftware-Београд. Овим делом је, према одлуци Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве обележен улазак у 21. век. Сада, после једанаест година, сачињена је еБИБЛИЈА ВИШЕЈЕЗИЧНА - AUDIO/DATA CD.

КАРАКТЕРИСТИКЕ

Електронска платформа приказивања библијских текстова погодна је за све кориснике. Поред текстова Светих Писама постоје и лексикографски подаци, аудио-прикази делова Библије, интернет-линкови по избору, музичке импресије код којих су тематске основе

⁹² Текст је део званичне брошуре еДИАЛОГмултилингвал

разна библијска догађања. На 35 језика и писама дати су преводи, поред осталих и на јеврејском, грчком, латинском, италијанском, српском, руском, мађарском, хрватском, арапском... Дело садржи и сликовне приказе библијских докумената за свако поглавље Светих Писама. На популаран начин, уз претраживање текста на JAVA платформи, омогућено је једноставно и брзо упознавање са текстом. Промена писма у коме су дати библијски стихови у сваком тренутку се може извршити. Најпрактичнија карактеристика софтвера је, ипак, концепт “личног претраживача” (*personal search engine*). Корисник може, уз елементарно коришћење Microsoft Office-EXCEL и једноставном методологијом - укључивати или искључивати из дата-базе било који библијски текст.

ПРОМОЦИЈА

еБиблија је била представљена на два последња Сајма књига у Београду, на штанду Министарства науке, као и на конгресима у Италији (Рим, Santa Croce del Sannio – са подршком Министарства иностраних послова Србије) и у Словенији (IOSOT-Љубљана). Промоције су биле у многим градовима Србије, затим у Канади и Америци. еBible - вишејезична, дарована је Српској Православној Цркви и Његовој Светости Патријарху српском господину Иринеју, уручена лично Папи Бенедикту XVI. Прво издање је даровано и добило личну подршку господина Била Гејтса и господина Стива Балмера из Мајкрософта. Корисници еБиблије су и посланици садашњег Парламента Републике Србије.

еTRANSLATOR

Пројекат за ову годину, са идејом да се постојећа е-концепција превођења може унапредити са квалитетнијим укључењем граматичких правила у вишејезичну базу података речи и фраза. Основна дата-база би био сет вишејезичних превода Светих Писама (Библија, Куран, Танак, Веда...), а на основу договора са италијанским партнерима интернет-домен би био у Србији, при чему је интернет-дата заснована на граматичким основама сваког језика посебно.

LOGOScantatae

Ораторијум, писан је за симфонијски оркестар, хор, солисте, уз мултимедијалну подршку, и заснован на либрету вишејезичних библијских текстова. Ораторијум - кантата је музика класично-модерног жанра. Интересантност дела је и у томе што је у последњих тридесетак година написано веома мало композиција овог типа (Пендерецки 1979). Трајање кантате је један сат.

Пројекат је подржан од стране фирме MULTIKOM-Београд, S&T-Belgrade/Austria, Microsoft Србија. Издавач српске еБиблије је Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве. Издавач вишејезичне еБиблије је Иновациони центар Машинског факултета Универзитета у Београду.

Аутор едиција је ИнфоМарк-Београд (©Menuet 2000)

Пројекат је представио господин Милутин Лилић

Асоцијација невладиних организација југоисточне Европе - CIVIS

Основана је 2007. године од стране истакнутих представника невладиних организација из Србије и региона Југоисточне Европе који су већ дуги низ година активно радили на стабилизацији односа у региону на свим нивоима. С обзиром на то да до тада није постојала јединствена асоцијација која би заступала интересе и ставове невладиних организација са простора Југоисточне Европе, убрзо након оснивања, Асоцијација CIVIS је добила *партиципативни статус* при *Конференцији међународних невладиних организација Савета Европе*. Асоцијација CIVIS делује на пољима међурелигијског дијалога, оснаживања грађанског друштва и организације цивилног друштва, као и убрзања евро-интеграционих процеса региона Западног Балкана.

CIVIS је до сада спровео неколико важних пројеката у домену међурелигијског дијалога, који види као једну од димензија ширег међукултуралног дијалога. Године 2008. у *Европској години међукултурног дијалога*, Асоцијација CIVIS је организовала међународни скуп у седишту Савета Европе на тему *Допринос Црква и верских заједница у изградњи трајног мира на југоистоку Европе*. Убрзо после конференције публикован је двојезични, српско-енглески, зборник текстова свих говорника који је промовисан у Стразбуру, Загребу и Београду. Наредне године снимљен је специјални ТВ-серијал *Међурелигијски дијалог и мир на Балкану у периоду од 1990. до 2009*, који је био више пута емитован на националним телевизијама у региону. Пројекат је спроведен под покровитељством генералног секретара Савета Европе и уз донацију швајцарске Фондације за мир и решавање криза.

www.civis-see.org

Peace and Crises Management Foundation

Фондација за мир и решавање криза

Фондацију за мир и решавање криза основао је у Швајцарској 1992. године господин Борис Вукобрат. Стварање Фондације било је одговор на ужасавајући распад бивше Југославије. Основна идеја Фондације јесте мирно решавање конфликта, искорењивање свих врста националне, верске и било које друге нетрпељивости и подршка свим облицима цивилног, демократског друштва, заснованим на највишим светским стандардима. Фондација за мир и решавање криза делује као невладина и нестраначка организација. Од свог оснивања, Фондација је спроводила активности у циљу успостављања мира, као и хуманитарне, издавачке и медијске активности. Један од важних пројеката Фондације јесу “Предлози за нову заједницу бивших југословенских република”. Пројекат је био резултат забринутости господина Бориса Вукобрата за Југославију и њену будућност. Идеје изнесене у Предлозима су дале солидну основу за решавање конфликта и за обнову сарадње у региону после рата. Током година, по завршетку конфликта у Југославији, Фондација је пружила снажну подршку цивилном друштву и демократској транзицији новостворених држава.

Више о Фондацији за мир и решавање криза је доступно на www.fondmir.com

ПРО ОРИЕНТЕ (Pro Oriente)

Подстицај за стварање фондације PRO ORIENTE 1964. године Подстицај за стварање фондације PRO ORIENTE 1964. године дошао је од стране визионара кардинала Франца Кенига, бечког надбискупа. Основа за то је био Декрет о екуменизму Другог Ватиканског сабора Unitatis redintegratio. Тадашња замисао је била да Фондација треба да промовише контакт са оним Црквама које су биле утњетаване од стране комунистичких режима и са источним Православним Црквама, уз предузимање одговарајућих иницијатива. Беч, због своје геополитичке ситуације и традиционално добре екуменске климе, био је и јесте посебно погодно место за PRO ORIENTE. Пад “гвоздене завесе” је с једне стране олакшао посао Фондације, али са друге стране, јачање идентитета сваке од Православних Цркава у различитим земљама, донело је нов изазов напорима усмереним ка хришћанском уједињењу. Мисија PRO ORIENTE-а је даље охрабрена чињеницом да је папа Бенедикт XVI своје екуменске напоре ставио за приоритет у оквиру свог рада. Процес европског проширења ојачава четрдесетогодишње напоре PRO ORIENTE-а да се превлада подељеност Европе уједињењем хришћана, од којих је у Југоисточној Европи већина православне вере. Методе Фондације су засноване на академском истраживању разлога за подељеност хришћана, са додатним циљем промовисања помирења. PRO ORIENTE види своје активности као допринос миру у свету.

Више о PRO ORIENTE је доступно на www.pro-oriente.at

Листа учесника

УЧЕСНИЦИ:

1. Њ. Пр. Епископ бачки др Иринеј, декан Православног богословског факултета Универзитета у Београду, Српска Православна Црква
2. Др Јохан Марте, председник фондације PRO ORIENTE
3. Борис Вукобрат, председник Фондација за мир и решавање криза и почасни председник Асоцијације невладиних организација Југоисточне Европе - CIVIS
4. Мирјана Прљевић, међународни генерални секретар Асоцијација невладиних организација Југоисточне Европе – CIVIS
5. Божидар Ђелић, потпредседник Владе Републике Србије
6. Мр Милош Симоновић, градоначелник града Ниша
7. Њ.Е. Монс. Орландо Антонини, апостолски Нунције у Републици Србији
8. Протојереј Виталиј Тарасјев, старшина Подворја Московског Патријархата у Београду
9. Хенри Боне, директор Конрад Аденауер Фондације, Београд
10. Мр Јелена Јабланов Максимовић, Конрад Аденауер Фондација, Београд
11. Др Кристијан Гастгебер, Аустријска академија наука, Институт за византијске студије
12. Мр Ерика Јухаж, Универзитет Петер Пазмањи, Пилишчаба, Мађарска
13. Др Себастијано Пантегини, Аустријска академија наука, Институт за византијске студије
14. Др Петер Пифл-Перчевић, председник фондације PRO ORIENTE, огранак у Грацу
15. Др Иван Реди, фондација PRO ORIENTE, огранак у Грацу
16. Мр Флориан Тудер, фондација PRO ORIENTE, Беч
17. Проф. Милутин Тимотијевић, ректор Призренске Богословије светих Кирила и Методија, измештене привремено у Ниш
18. Проф. др Дарко Танасковић, професор Филолошког факултета, Универзитет у Београду
19. Проф. др Радивој Радић, византолог, Институт за византијске студије, Београд
20. Њ.Е. Монс. Ладислав Немет, бискуп зрењанински, Римокатоличка Црква
21. Њ.Е. Монс. Станислав Хочевар, надбискуп београдски и метрополит, Римокатоличка Црква
22. Њ.Е.Г. Иштван Чете-Семеш, бискуп Реформатске хришћанске Цркве у Србији, Фекетић
23. Мухамед еф. Јусуфспахић, муфтија србијански, Исламска заједница Србије
24. Проф. др Радован Биговић, директор Хришћанског културног центра и професор Богословског факултета, Универзитет у Београду
25. Александар Нећак, председник Савеза јеврејских општина у Србији, Београд
26. Монс. Андрија Копиловић, проректор Теолошко катихетског института, Суботица
27. Милутин Лилић, аутор пројекта eDIALOGUEmultilingual, Београд

ГОСТИ:

28. Проф. др Никола Црнокрак, декан православног Института Светог Сергија, Париз
29. Њ.Е. господин Клеменс Која, амбасадор Аустрије у Републици Србији
30. Њ.Е. господин Љубиша Георгиевски, амбасадор Македоније у Републици Србији
31. Петр В. Фролов, саветник за политичка питања, Амбасада Руске Федерације у Републици Србији

32. Александар Симић, композитор, Београд
33. Милан Ситарски, Београдска отворена школа, Београд
34. Милан Предан, заменик амбасадора Словеније у Републици Србији
35. Монс. Хосе Леите Ногуеира, саветник у Амбасади Свете Столице у Републици Србији
36. Марио Задро, саветник у Амбасади Хрватске у Републици Србији
37. Александар Седмак, директор Иновативног центра, Машински факултет, Универзитет у Београду
38. Проф. др Миле Илић, председник Скупштине града Ниша
39. Др Александар Цветковић, начелник Нишавског округа, Ниш
40. Милоје Бранковић, почасни конзул Републике Мађарске у Нишу
41. Стела Јовановић, почасни конзул Републике Словачке у Нишу
42. Проф. др Предраг Цветковић, продекан Правног факултета у Нишу и помоћник градоначелника Ниша
43. Миле Вељковић, директор Завода за заштиту споменика у Нишу
44. Др Миша Ракоција, историчар уметности, главни уредник зборника “Ниш и Византија”
45. Драган Милошевић, председник Одбора за изградњу комплекса цара Константина, Ниш
46. Марица Максимовић, директор Народног музеја Ниш
47. Срђан Савић, директор Нишког културног центра, Ниш
48. Иванка Станчевски, директор Историјског архива, Ниш
49. Миомир Радовановић, шеф Канцеларије града Ниша за међународну сарадњу у области науке, образовања и културе

ОРГАНИЗАТОРИ

50. Бојана Поповић, генерални секретар CIVIS-а
51. Ана Мишић, Служба за послове градоначелника, Послови међународне сарадње
52. Свештеник Бранко Цинцаревић, протојереј ставрофор, Епархија нишка, Српска Православна Црква
53. Свештеник мр Иван Цветковић, протојереј, Епархија нишка, Српска Православна Црква

Програм рада

Четвртак 24. фебруар 2011.

13:00	Долазак учесника у хотел Tami Residence Дурмиторска прилаз 66, Ниш www.tamiresidence.com
13:15	КОКТЕЛ ДОБРОДОШЛИЦЕ Црквени дом Епархије нишке, Пријездина 7, Ниш
15:00	Вечера у хотелу Tami Residence

Петак 25. фебруар 2011.

08:30	РЕГИСТРАЦИЈА УЧЕСНИКА Црквени дом Епархије нишке, Пријездина 7, Ниш
09:00	ОТВАРАЊЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ <i>Поздравна реч организатора и домаћина</i> ➤ Њ. Пр. Епископ бачки др Иринеј, Српска Православна Црква ➤ Мр Милош Симоновић, градоначелник Града Ниша ➤ Протојереј Виталиј Тарасјев, старешина Подворја Московског Патријархата у Београду ➤ Њ. Е. Монс. Орландо Антонини, апостолски нунције у Републици Србији ➤ Др Јохан Марте, председник PRO ORIENTE фондације ➤ Мирјана Прљевић, међународни генерални секретар Асоцијације CIVIS ➤ Божидар Ђелић, потпредседник Владе Републике Србије
09:15	ПРЕПОДНЕВНА СЕСИЈА, I део <i>Највише 20 мин. за излагање и 10 мин. за дискусију након излагања</i> Модератори: Хенри Жискар Боне, Конрад Аденауер Фондација у Београду и Јелена Јабланов Максимовић, Конрад Аденауер Фондација у Београду ➤ Константин Велики и његов библијски “декрет” Др Кристијан Гастгебер, Аустријска академија наука, Институт за византијске студије ➤ Константин Велики и његов значај: виђен историографијом VII века Мр Ерика Јухаж, Универзитет Петер Пазмањи, Пилишчаба, Мађарска ➤ Константин Велики и обнова његовог лика (XIV век, Црквена историја Никифора Ксантопула) Др Себастијано Пантегини, Аустријска академија наука, Институт за византијске студије
11:00	Кафе пауза
11:30	ПРЕПОДНЕВНА СЕСИЈА, II део ➤ Ореол Константина Великог Проф. Милутин Тимотијевић, ректор призренске Богословије светих Кирила и Методија, измештене привремено у Ниш ➤ Хришћанство у дијалектици слободе и принуде Проф. др Дарко Танасковић, професор Филолошког факултета, Универзитет у Београду ➤ Константин Велики у српским средњовековним изворима Проф. др Радивој Радић, византолог, Институт за византијске студије, Београд

13:00	Презентација E-DIALOG MULTILINGUA пројекта, г. Милутин Лилић
13:15	Свечани ручак у организацији Града Ниша Хотел The Regent Club, Обреновићева 10, Ниш
15:00	ПОПОДНЕВНА СЕСИЈА <i>Највише 15 минута за излагање и 60 минута за дискусију</i> Тема: <i>Свако нека верује како му срце хоће</i> <i>Ut daremus et Christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset</i> <i>Флавије Валерије Константин</i> Говорници: ➤ Њ. Пр. Епископ бачки, др Иринеј, Српска Православна Црква ➤ Њ. Е. др Ладислав Немет, бискуп зрењанински, Римокатоличка Црква Дискутанти: ➤ Њ. Е. Станислав Хочевар, надбискуп београдски и метрополит, Римокатоличка Црква ➤ Мухамед еф. Јусуфспахић, муфтија србијански, Исламска заједница Србије ➤ Проф. др Радован Биговић, директор Хришћанског културног центра и професор Богословског факултета, Универзитет у Београду ➤ Александар Нећак, председник Савеза јеврејских општина у Србији ➤ Њ. П. Г. Иштван Чете-Семеш, Бискуп Реформатске хришћанске Цркве у Србији ➤ Др Андрија Копиловић, проректор Теолошко-катехетског института, Суботица ➤ Протојереј Виталиј Тарасјев, старешина Подворија Московског Патријархата у Београду
17:00	Кафе пауза
17:30 18:00	Закључци, формулација финалног документа
19:00	Вечера у хотелу Tami Residence
Субота 26. фебруар 2011.	
09:30	Заједничка посета Народном музеју у Нишу ул. Генерала Милојка Лешјанина 14, Ниш
10:30	Полазак из Ниша
<i>Радни језици конференције су српски и енглески</i>	

СПЕЦИЈАЛНИ ДОДАТАК

Милански едикт

дар историчара Небојше Озимића

Небојша Озимић

Небојша Озимић рођен је 1962. године у Нишу. Дипломирао је на Катедри за историју Филозофског факултета у Нишу 2003. године. Исте године уписао је постдипломске студије на Катедри за стари век на Филозофском факултету у Косовској Митровици. Радио је као професор историје, уредник-координатор у Студентском-културном центру у Нишу, а од 2010. године је кустос-историчар у Народном музеју у Нишу. Био је члан Одбора за установљење цара Константина као заштитника Града Ниша (2001-2004), Организационог одбора Градске славе Свети цар Константин и царица Јелена (2002-2005), потпредседник Савета за културно стваралаштво Града Ниша (2005-2007) и члан Одбора за подизање крста Светом цару Константину (2010).

МИЛАНСКИ ЕДИКТ

УВОД: ГАЛЕРИЈЕВ ЕДИКТ (311) О ТОЛЕРАНЦИЈИ

Едикт о престанку прогона хришћана који је Галерије са савладарима објавио у Никомедији 311. непосредно пред смрт⁹³ свакако спада у она законска акта старог света којима је, и поред несумњиво великог значаја, придавано непојмљиво мало пажње. Разлог томе лежи првенствено у чињеници да су савременици ових догађаја, међу којима су Лактанције и Еусебије, свесно минимизирали значај едикта који је донео Галерије, према њиховим списима најодговорнија особа за прогоне хришћана у IV веку. У овом раду ћемо указати на погрешне конструкције ове двојице писаца везане за све аспекте делатности Галерија и Константина.

Закону из 311. пристаје, и по форми и по садржини, назив Едикта о толеранцији вера и слава првог документа те врсте у Римском Царству. Понајвише захваљујући историчарима цркве овог доба Едиктом о толеранцији вера је проглашен тзв. *Милански едикт* коју су фебруара 313. потписали Константин и Лициније иако је овај законски акт умногоме само био потврда едикта из 311. године. У даљем раду ћемо се осврнути на прогоне хришћана у IV веку и покушати да расветлимо неколико тачака битних за Галеријев едикт из 311. и то:

1. Разлози започињања Великог прогона хришћана и његов обим;
2. Разлози због којих је Галерије донео закон и важност првог Едикта о толеранцији вера;
3. Улога Лактанција и Еусебија у стварању култа лошег владара (Галерије и Диоклецијан) односно од Бога изабраног владара (Константин) из чега произилази свеснозанемаривање добрих дела Галерија и Диоклецијана.

Такозвани “Велики прогон хришћана” који је Диоклецијан започео 303. године познат нам је преко дела Еусебија⁹⁴ и Лактанција⁹⁵ који су били савременици ових догађаја. Према Лактанцију, а овај податак преузима и Еусебије, Диоклецијан почиње са прогонима

⁹³ Едикт је обнародован 30. априла 311. док је Галерије умро 5. маја 311.

⁹⁴ Еусебије (260-339) епископовео у родној Цезареји. Образовао се у познатој Оригеновој школи. Изузетно богословски образован, написао је, заједно са Памфилом Апологију Оригена а, након смрти самога Памфиле његов животопис који је изгубљен и Мученике Палестине. Епископ Цезареје је постао највероватније 313. године и на том положају остао све до смрти 30. маја 339. Назван је оцем црквене историје, жанра којем је поставио темеље својим делом “Црквена историја” у 10 књига. “Црквена историја” је састављена из два дела. Први обухвата период од рођења Исуса до 303. године и изложен је у седам књига док другу целину чине осма, девета и десета књига обрађујући временски период од 303. до 324. године. За собом је оставио и недовршено Житије цара Константина.

⁹⁵ Лактанције (250-320), учитељ Константиновог сина Криспа, био је обраћен у хришћанство пред крај живота. Премештен са места професора реторике због ступања у хришћанство, Лактанције је постао неуморни критичар паганизма и један од бранилаца хришћанске Цркве. За његово дело “О смрти прогонилаца Цркве” (*De mortibus persecutorum*) већина истраживача књижевности овог периода сматра да је настало око 318. године као и да је једно од важнијих сведочанстава о првим годинама (са)владавине Константина. У овом делу се први пут описује Константинова визија на Милвијском мосту, која је, према Лактанцију, довела Константина до победе над Максенцијем.

хришћана из прилично нејасних побуда, наговорен на овај корак од стране Галерија.⁹⁶ Међутим, ова Лактанцијева тврдња је контрадикторна јер исти аутор на другом месту наводи Хијерокла као “зачетника и саветника у припреми прогона”⁹⁷ тако да смо ускраћени за стварно сазнање о томе ко је био инспиратор почетка прогона хришћана.⁹⁸ Нетачна је и тврдња на којој Лактанције доследно инсистира да је Галерије био тај који је све време захтевао од Диоклецијана спровођење репресивних мера према хришћанима уколико нам је познат опис карактерних црта овог владара: “Био је то изванредан човек, мудар, ревностан у државним питањима, човек који се бринуо о својој породици и окружењу, који је био припремљен за испуњење свих задатака који су му могли припасти, увек загонетан, понекад лудо смео, али углавном опрезан; с гвозденом вољом је гушио све унутрашње пориве који би га одвели можда на странпутицу.”⁹⁹

Свакако је мала вероватноћа – да не кажемо да уопште и не постоји – да је ауторитативном Диоклецијану млађи и срчанији Галерије наметнуо наређење за почетак прогона хришћана а све то наводно због тога што је Галеријева мајка била љута на хришћане који не учествују са њом у њеним ритуалима посвећеним Великој Мајци Божињи. Пре ће бити да је Диоклецијан сматрао да хришћанство спречава реконструкцију, коју је врло успешно спровео на различитим пољима живота Римске Империје.¹⁰⁰

У необично кратком раздобљу од свега неколико месеци Диоклецијан и Галерије издају четири едикта којима се хришћанима одузимају сва права и титуле као и учешће у судовима, Црквама се забрањује да окупљају вернике и врше службу напокон хришћански свештеници приморавају да обаве јавно жртвовање нехришћанским боговима па да тек онда буду ослобођени.¹⁰¹ Ови законски акти важили су и за чланове породица високих римских званичника као што је то био случај са Диоклецијановом супругом Приском и ћерком Валеријом.¹⁰²

Сам прогон је имао три етапе које се јасно уочавају. Прва, која је и најкраћа, траје до Диоклецијанове абдикације 305. године. За њу је карактеристично да је Диоклецијан законским актима покушао да примора хришћане да учествују у државним верским обичајима Рима. Многи аутори сматрају да је период за време Диоклецијана (303-305) заправо једини стварни прогон хришћана¹⁰³, док други тврде да је тек око 308. године, дакле три године након Диоклецијанове абдикације, дошло до смањења обима прогона.¹⁰⁴

Друга етапа је најкраћа и подразумева дешавања у 308. години која су условила привремено смањење интензитета прогона које је било кратког даха. У овом периоду чине се неопходни кораци према идеји консолидовања римске религије и њених обреда. Трећа етапа креће са едиктом Максимиана Даје којим је предвиђено обнављање нехришћанских храмова и обреда а завршава са Галеријевим едиктом 311. године.

⁹⁶ Lact., DMP, 11, 12; Euseb., HE 8, 1., Burkhardt 299. Burkhardt врло аргументовано аргументује тврдњу да је Лактанције потпуно погрешно проценио и описао однос Диоклецијана и Галерија, негирајући било какву могућност да је Галерије могао Диоклецијану да наметне своју жељу или да је Диоклецијан попустио пред Галеријевим захтевима да се отпочне прогон хришћана. О портретисању владара Рима у Еусебијевом и Лактанцијевом делу биће више речи у даљем току овог рада.

⁹⁷ Lact., DMP, 16,4; Div. Inst. 5,2,12

⁹⁸ О овим и другим недоследностима Лактанција и Еусебија, као и о њиховој улози у прављењу култа Константина и сачуване слике о Галерију биће више речи у даљем тексту.

⁹⁹ Hist. august. Numerian, gl.14

¹⁰⁰ Jedin, 426

¹⁰¹ Euseb., HE 8, 2 i 5; Вукомановић, 252

¹⁰² Euseb., HE 8, 1

¹⁰³ Н.Коваленко, История древнего мира, II, Москва, 1982., 367; Вукомановић, 252-253

¹⁰⁴ Jedin, 430; Lietzmann, History, 68-71, T.D. Barnes, Constantine and Eusebius, Harvard - Cambridge, London, 1981.

Прогон није био истог интензитета нити је сваки тетрарх једнако спроводио Диоклецијанове едикте у дело. Један од тетрарха, Констанције Хлор, ограничио се само на примену одредбе о рушењу хришћанских храмова, задржавши на свом двору у Триру и Јорку хришћане којима није одузимао ни војне чинове¹⁰⁵ док се у Африци захтевало само предавање светих књига док је хришћанима јасно стављано до знања да се ни то неће спроводити сувише строго што, опет, није сметало хришћанима да пружи отпор који ће их стајати живота.¹⁰⁶

На Западу су прогони престали већ око 306. године, слична ситуација је била у Панонији којом је од 308. владао Лициније не узмирујући своје хришћанске поданике¹⁰⁷ док су на истоку, доласком Максимиана Даје за цезара, започели најстрашнији прогони. Многи нехришћани осуђивали су начин на који се поступало са хришћанима, нарочито како је то чинио Максимин Даја. Па ипак, тек 308. године дошло је до смањења обима прогона што је било кратког века.¹⁰⁸ О карактеру ових прогона довољно говори чињеница да су га нехришћани описали као “тескобан, претеран, гнусан и глуп”.¹⁰⁹ На основу многих познатих случајева мученика и мучеништва, може се закључити да су се испитивањем бавили најгори људи као и да су иоле толерантне судије биле привремено померене са својих места.¹¹⁰ У којој мери су предузета мучења иритирала нехришћанско становништво изазивајући код њих симпатије према хришћанима, говори и Еусебијева тврдња “да су и пагани учествовали у радости хришћана и честитали им на преокрету.”¹¹¹

Након пар месеци стагнације 308. године и нешто мирнијег живота, Максимин Даја је започео нови талас прогона едиктом којим је била предвиђена поправка урушених и срушених нехришћанских храмова. Истим едиктом детаљно су прецизиране одредбе за обред жртве боговима¹¹². Прекид свих прогона долази крајем 310. са обољењем Галерија који је пред крај живота, 30. априла 311. године, донео едикт објављен у Никомедији. Овим законским актом обнародован је престанак прогона хришћана на целом подручју царства и дозвољавање да слободно упражњавају своју веру.

Едикт нам је познат из два извора – латинска верзија из Лактанцијевог списка *О смрти прогонитеља хришћана*¹¹³ и грчка из Еусебијевог *Историје Цркве*.¹¹⁴ На овом месту нећемо се задржавати на приземном, скоро злобном Еусебијевом опису Галеријевог болести већ ћемо навести општеприхваћену тврдњу, која је опет потекла од Еусебија, да су здравствени проблеми Галерија и његово дубоко и искрено покајање за неправде нанете хришћанима били узрок доношењу Никомедијског едикта 311. године.¹¹⁵ Иако су поред самог Галерија потписници едикта Константин и Лициније, недвосмислено је јасно да иза овог документа стоји у потпуности личност болесног Галерија. Нећемо улазити у Галеријеве разлоге за доношење једног овако важног законског акта, који се с пуним правом може назвати

¹⁰⁵ Euseb., HE 8, 13

¹⁰⁶ Burkhart, 299; P.Shaff, History of the Christian Church, vol. II, Ante-Nicene Christianity. A.D. 100-325., New York, 1970, 47 (у даљем тексту: Shaff)

¹⁰⁷ Jedin, 429

¹⁰⁸ Jedin, 431 ; Shaff, 48

¹⁰⁹ Euseb., De Mart.Pal. 9,1

¹¹⁰ Burkhart, 298

¹¹¹ Тј. на крају прогона 311. године Euseb., HE 9,1, 7-11

¹¹² Euseb., De Mart.Pal. 9,2

¹¹³ Lact., D.M.P., 34

¹¹⁴ Euseb., HE 8, 17, 9

¹¹⁵ Euseb., HE 8, 16- 17

Едиктом о толеранцији,¹¹⁶ већ ћемо се осврнути на поједине проблеме који су претходили едикту као и на оне након њега.

Сам едикт одише римским поимањем закона и државе. У уводном делу се објашњава тежња владара да се Царство одржи у старој вери, сагласно “древним законима и општедруштвеним установама.”¹¹⁷ Пошто су видели да већина хришћана одбија да се приклони другим “небеским боговима”, потписници едикта су, видевши да су се хришћани изложили непотребној опасности не желећи да се одрекну свога Бога, “нашли за корисно, због нашег човекољубља и обичаја, као што то свагда и чинимо, да будемо снисходљиви према хришћанима, и због тога им допуштамо да остану у својој вери и нека подижу зграде у којима ће се скупљати по свом молитвеном обичају.”¹¹⁸

Завршни део цитираног дела Едикта подсећа на Тертулијанову идеју о идеалној вери изнету у отвореном писму вицеконзулу Африке, Скаполи, у коме каже да је “право сваког човека да исповеда веру за коју се определио. И нико не треба да забрањује туђу и намеће своју. Религија се не сме наметати, већ својевољно прихватати.”¹¹⁹

Из концепта едикта потпуно је јасно да је законодавцу, са позиције државе, стране и непотребно страдалништво хришћана као и анархија у самом хришћанском свету. Верска подељеност и међусобна нетолеранција, која је карактерисала рано хришћанство и остала трајно обележје ове религије, у великој мери је изазвала неразумевање Рима али оправдани страх да се међусобни проблем хришћана не одрази на стање у држави. О томе говори један део едикта јасно указујући на велику подељеност у хришћанској Цркви која се манифестује непрестаним тензијама унутар државе:

“Јер ти људи (хришћани) се тако изметнуше својим понашањем, тако се поведоше за безумљем да одступише од древних закона и уводе оне (законе) који су њима по вољи.”¹²⁰ Па како и сами различито мисле, због тога су и подељени међу собом.”¹²¹

Овај део Галеријевог едикта потврђује велику подељеност унутар хришћанске Цркве услед различитих теолошких схватања али и сопствених интереса. У време које је претходило почетку прогона, 303/304, хришћанска Црква је била економски најјача у Малој Азији и Африци. О стању самог хришћанства на овим просторима и у овом времену сведочи један део писма које епископ Картагине Кипријан пише Еусебију жалећи се не на Римљане већ на хришћане. Он наводи да су “његови парохијани полудели за новцем, да хришћанске жене боје лице, да епископи заузимају уносне државне положаје, згрћу богатства, позајмљују новац уз зеленашке камате и одричу се вере на први знак опасности.”¹²²

Што се тиче наведеног цитата из едикта “... одступише од древних закона и уводе оне (законе) који су њима по вољи. Па како и сами различито мисле, због тога су и подељени

¹¹⁶ Lietzmann, History, 70

¹¹⁷ Euseb., HE 8, 17

¹¹⁸ Euseb., HE 8, 17

¹¹⁹ Quinti Septimi Florentis Tertulliani, Opera, V, Vinobonae, 1957., 10 (“humani iuris et naturalis est unicuique, quid putaverit colere; nec alii obest aut prodest alterus religio. Sed nec religionis est cogere religionem, quae sponte suscipi debet”)

¹²⁰ Овде се свакако мисли на неучествовање хришћана у војсци и грађанској служби о чему је писао Целз у свом делу “Праведна реч” позивајући хришћане на покорност световној власти, следеће: “Подржите императора свим снагама којима располажете, поделите са њим заштиту права; борите се за њега, ако то околности затраже; помогите му да командује армијама. Да бисте то постигли, престаните са вашим неучешћем у грађанској и војној служби, учествујте приликом вршења друштвених обавеза ради спасења законитости и очувања истинске побожности” (IV, 4,17). Навод према Viper, 268

¹²¹ Lact., D.M.P., 34

¹²² Euseb., HE 8, 1

међу собом”, њему је потребно додатно објашњење. Наиме, само неких 150 година након распећа Исуса, дошло је до бројних девијација његовог учења углавном од стране његових ученика. Дилема да ли Исусово учење треба проповедати нејеврејима или остати у границама јудаизма, поделила је ученике и надаље изродила бројна погрешна схватања изворног учења. Са друге стране, крећући се међу нехришћанима, нови хришћани се нису могли лако одрећи пређашњег начина живота. Тако они настављају да иду на гладијаторске борбе, учествују у зеленашким трансакцијама, одају се свему оном што подразумева лагодан живот и, нарочито, не одричу се робова.¹²³ Апостол Павле је покушао да истакне једнакост робова и слободних¹²⁴ али је нешто касније, суочен са реакцијама самих хришћана, у посланици Ефешанима невољно признао тешку променљивост у односима слободан човек – роб.¹²⁵

Још нешто о последњој цитираној реченици Едикта: “Па како и сами различито мисле, због тога су и подељени међу собом.” Тешко мењање навика условило је другачија схватања Исусовог учења и царства Божјег (*regnum Dei*), тако да средином II века на просторима Римске Империје постоји више десетина међусобно различитих хришћанских учења а као резултат покушаја да се постави и објасни једино право схватање Исусовог учења настаје спис *Разоткривање свих јереси* Иринеја, Епископа Лиона.¹²⁶ Уколико се има у виду да су све до почетка прогона хришћани заузимали, као што је наведено, високе материјалне и политичке положаје у Империји, сасвим је јасно да се Галерије више бојао хришћанског нејединства, које је чак и само према себи било деструктивно, него нехришћана. Колико је њихова економско-политичка моћ са једне стране значила Империји и са те стране их чинила подношљивим Риму, толико је њихово нејединство и унутрашњи сукоби који су из њега произишљивили чинили хришћанство највећим разједињујућим фактором унутар саме Империје. Идеја о Империји као Божјој држави, у оквиру које су биле сагласне све хришћанске струје, на чијем челу се налази Спаситељ док су сви становници хришћани, представљала је додатну опасност по било ког владара Рима.

Потписници едикта у завршном делу законског текста прецизирају да хришћани “једино неће смети да чине било шта што је противно земаљском поретку. Судијама ћемо разаслати нарочиту посланицу да знају како да се опходе. А за ову нашу снисходљивост, хришћани ће бити дужни да се своме Богу моле за здравље и благостање целе државе да би она (држава) била у срећи и напретку, и они сами спокојно обитавали у својим домовима.”¹²⁷

Остаће непознато шта је натерало Галерија да уметне у едикт онај део у коме забрањује хришћанима да чине “било шта супротно земаљском поретку”. Да ли је законодавац пишући ове редове имао на уму традиционалну жељу хришћана да земаљску власт замене Божјом или је мислио на непослушност хришћана према нехришћанском Риму која се често исказивала кроз појединачне иступе као што је био онај са угледним хришћанином

¹²³ Са изузетком есена који су у својој заједници проповедали и спроводили општу слободу.

¹²⁴ 1.Коринћанима, 12,13; Галаћанима, 3,28

¹²⁵ Ефешанима, 6, 5-9

¹²⁶ Viper, 201. У дословном преводу ове књиге наслов је “Разоткривање и оспоравање учења које се лажно назива гносисом”. Поред тога што је исказао сву могућу приврженост канонима изван којих нема, по њему, ничега, Иринеј је грчку реч “јерес”, са основним значењем “група”, “дело”, “одељење” употребио као погрдну реч чији је сада смисао “откидање”, одступање од правилне основе. У наредним столећима ће више стотина хиљада хришћана означених овим термином бити побијено, у различитим временским и историјским ситуацијама, само стога што их је неко окарактерисао као јеретике!

¹²⁷ Euseb., HE 8, 17. Подвукао N.O. Lact., D.M.P., 34.4 Atque cum plurimi in proposito perseverarent ac videremus nec diis eosdem cultum ac religionem debita exhibere nec Christianorum deum observare, contemplatione mitissimae nostrae clementiae intuentes et consuetudinem sempiternam, qua solemus cunctis hominibus veniam indulgere, promptissimam in his quoque indulgentiam nostram credidimus porrigendam. Ut denuo sint Chrsitiani et conventicula sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant.

из Никомедије који је поцепао едикт за време Терминалија (24. фебруар) 303. године.¹²⁸ Свакако је Галерије сматрао да је Римско Царство оно које је по вољи богова у истој мери у којој су хришћани то исто царство доживљавали као апсолутну супротност ономе што је њихова вера проповедала. Како су хришћани у Малој Азији, Африци и Шпанији неретко спадали у богатију групацију становништва на овим просторима, то се може очекивати да је било устанака против Рима, сличних оном о којем пише Буркхарт.¹²⁹

Стање које је Кипријан описао свакако је ескалирало крајем III века када је Диоклецијан 298. године хришћанима у војсци понудио или да прихвате стару римску веру и одрекну се хришћанства чиме би остали у служби, или да напусте војску.¹³⁰ Претпоставка да је Диоклецијан имао посредних сазнања о могућој побуни хришћана и да је на овај начин у таквој ситуацији желео да на што мању меру сведе могућу подршку војске, сасвим је прихватљива. Могућност да су хришћански генерали на истоку желели да направе државни удар као и да је Галерије био тај који је ову заверу открио и предочио Диоклецијану, тема је на којој Буркхарт доследно инсистира¹³¹ а која заиста изискује обимнија истраживања због своје важности. Ми је овде наводимо као могућност која до данас није довољно истражена а на коју бисмо да скренемо пажњу.

Треба још једном подвући да је значај Галеријевог Едикта о толеранцији вера из 311. године велики самим тим што представља први законски акт Рима којим се обустављају прогони хришћана и хришћанство изједначава са осталим религијама Царства. Велику улогу у креирању лоше слике Галерија нехришћанина који доноси закон повољан за хришћане имали су Лактанције и посебно Еусебије.¹³² Они су од *Миланског едикта* потписаног фебруара 313. градећи култ о Константину за кога су обојица лично били везани, начинили први Едикт о толеранцији вера иако је овај документ само потврдио оно што је Галерије обнародовао 30. априла 311. године у Никомедији.

Разлози због којих је Галеријева едикт из 311. остао у сенци Константиновог и Лицинијевог из 313. године леже највише у тежњи прва два хришћанска писца која су својим делом учествовала у прављењу култа о цару Константину као од Бога послатог првог хришћанског владара Рима. Па чак ни у овом послу Лактанције и Еусебије не доносе истоветне податке.

За грађење култа Константинове личности била је најбитнија визија крста уочи битке код Милвијског моста октобра 312. године. Док Лактанције приповеда како је Константин у сну опоменут да стави небески знак Бога на штитове својих војника, што је овај послушао тако што скраћеницу за реч "Христ" направио тако што је косо написано слово Х савио на горњем крају,¹³³ чиме се добија *crux monogramica*, знак који је у оно време хришћанима није био непознат.¹³⁴ Лактанције је ово своје дело завршио 318. године, дакле још у време када су учесници били живи.

¹²⁸ Burkhardt, 295

¹²⁹ Burkhardt, 293-294

¹³⁰ Еусебије овај догађај у својој Хроници датира у 301. годину што ту означава 298.; Burkhardt, 292

¹³¹ Burkhardt, 292-298

¹³² Еусебије у Историји цркве пише о Константину као Божјем изасланику док у недовршеном Животу Константиновом Еусебије у потпуности губи сваку меру у величању човека и владара који му је уз то и лични пријатељ. Свакако да су Еусебије, као Константин лични пријатељ и биограф, и Лактанције, као васпитач Константинових синова и човек тек обраћен у хришћанство, имали потребу да увеличају све оно што је Константин урадио, односно да минимизирају његове претходнике.

¹³³ Lact., D.M.P., 44

¹³⁴ Jedin, 440-441

Целих 25 година након Лактанција, Еусебије овај податак у тако интонираном апологетском тону да све његове тврдње изнете у *Константиновом житију* постају подложне сумњи.¹³⁵ *Црквена историја* чију је десету књигу завршио 324. године, дакле шест година након што је Лактанцијеов спис постао доступан, Еусебије не износи у за њега карактеристичном, одушевљеном тону лишеном сваке објективности. Међутим, овај епископ само годину дана касније постаје Константинов блиски пријатељ који, четврт столећа касније, слика Константина као богобожаљивог, молитвеног, духом испуњеног владара¹³⁶ што Лактанцијеов свакако није био. Константину се ништа није горе могло догодити неко да га описује блиски пријатељ који је уз то апологета и панагиричар склон претеривању, баш као што се ни Галерију није могло догодити ништа горе него да о њему пише тек обраћени Лактанције мржњом карактеристичном за тек обраћене.¹³⁷ Образац је био у потпуности јасан – Константин мора да буде у потпуности супротан Галерију иако едикт који је потписао са Лицинијем, познатији под именом *Милански едикт* (313), није ништа друго до потврђени и у занемарљивим деловима проширени Галеријеов едикт о толеранцији вера из 311. године. Са друге стране, нехришћански писци истичу Галеријеову храброст и његов карактер док сам Лактанције преноси тврдњу да је аутор едикта из 311. године био “храбар и врли човек.”¹³⁸

Циљ писања житија је изнет на самом почетку следећим речима: “Када у духу видим ту три пута благословену душу, уједињену са Богом, ослобођену сваког земаљског талоба, у одежди која блиста као муња и с увек сјајном дијадемом, понестане ми речи и мисли, и радо бих пристао да неко бољи од мене састави славоспев.”¹³⁹ Својим свесним преувеличавањем оба хришћанска писца оставила су у већој мери искривљену и тешко разумљиву слику Константина Великог а из напред изнетих чињеница сасвим је јасно да су од Галерија начинили најомраженију личност у историји хришћанске Цркве.

2. МИЛАНСКИ ЕДИКТ (313)

Смрћу Галерија започиње крај тетрархије као облика владавине. Константин, који после очеве смрти преузима власт у Јорку над Британијом и Галијом, у фуриозном походу уклања Максенција са пута ка трону октобра 312. године да би већ фебруара 313. године са Лицинијем, својим савладарем и владарем Истока, донео едикт о забрани прогона хришћана, тзв. *Милански едикт*. Јуна исте године Лициније је упознао Источне провинције са овим законом.

Овај документ нам је познат из два извора – Еусебијеов *Црквена историја* (10, 5, 1-4) и Лактанцијеовог списка *О смрти прогонитеља цркве* (48, 2-12) – у две понешто различите верзије. Упоређивањем ова два превода, а оба доносимо у овој књизи, јасно је уочљиво да је Лактанцијеова верзија јаснија и читкија због чега ћемо се њоме користити у коментарима и цитатима. Наравно, овиме се нимало не умањује значај Еусебијеов верзије.

¹³⁵ Euseb., V.C., 1, 27-32. Поред овога Еусебије тврди да је сам видео заставу 325. године са ознаком Х и Р коју је константинова војска носила уочи Милвијске битке (Euseb., V.C., 1, 30) што не одговара истини јер у то време није ни могао да приђе на Константинов двор. Касније када је видео, застава је била царска ознака мада остаје нејасан њен облик крста. Ово тим пре јер је до средине IV века као заштитни знак хришћанства најчешће била представљана риба.

¹³⁶ Euseb., V.C., 1, 28-30. Буркхарт скреће пажњу на двосмисленост Еусебијеовог стила, непрецизност у изношењу података и бројна прећутивања. (Burkhardt, 303-304)

¹³⁷ Не можемо се отети утиску да би нехришћански аутори попут Амијана Маркелина, Еунапија или Бемархија били далеко прецизнији у сликању једне личности која би нам свакако била ближе као историјска појава. Иста примедба важи и за Галерија.

¹³⁸ Eutrop.10, 1; Aur.Victor, Caesares, cap. 40

¹³⁹ Euseb., V.C., 1,2

Према Лактанцију (48, 1) који први преноси текст едикта, овај документ је Лициније најпре обнародовао у Никомедији због чега Пол Лемерле с правом примећује да би право име овог закона требало да буде Никомедијски едикт¹⁴⁰ а ми додајемо – најмање из два разлога:

- » Никаком реконструкцијом догађаја није утврђено да је у овом периоду Константин био у Милану али је познато да је скоро целу 313. годину као и две наредне провео у живој преписци са месним епископима, убрзаном изградњом или обновом хришћанских цркава те решавањем црквених прилика. Што је још индикативније, Еусебије предвод Лактанцијевог текста Едикта на грчки умеће у десету књигу *Историје Цркве*, прилично анахроно, у догађаје између 315. и 314. године,¹⁴¹ дакле поприлично од објављивања самог едикта. Ову недоумицу Еусебије не отклања ни у *Vita Constantini*, најсвеобухватнијем делу о Константину.
- » Није познато да ли су Константин и Лициније уопште донели Едикт у Милану, као што је то у своју традицију инкорпорирала Црква дискретно фаворизујући улогу Константина у доношењу овог по хришћане врло битног акта.

У сваком случају Едикт који би се по својој суштини могао назвати и Едикт о изједначавању хришћана са другим вероисповестима у Царству одиграо је велику улогу у стабилизацији верских прилика у овом периоду. Потреба законодаваца да не постоји доминантна религија у Римској Империји, касније у Источном Римском Царству (каснија Византија) са седиштем у Новом Риму/Константинопољу, опстала је око осам деценија а онда је Теодосије Први 27. фебруара 380. године прогласио хришћанство за државну религију. Овим чином су дојучерашње жртве неприхватања различитости у царству постале оне које прогађају иновернике што свакако није била идеја аутора Едикта из 313. године.

О духу *Миланског едикта*, М. Јовић тачно примећује када каже да “без разлике на хришћанску традицију, Константинов и Ликинијев Акт није био донет само хришћанима. Време је својом неумитношћу наметало обавезу тим владарима да једном забране те већ превазиђене навике, прогоне и убиства. Нова стабилност Државе захтевала је потребу потпунијег изједначавања поданика.”¹⁴²

До изједначавања религија и прекида са прогонима хришћана свакако је дошло доношењем овог акта. Његова појава је, међутим, узроковала касније прогоне свих оних друге вере или другачијег мишљења – од Теодосија хришћанство постаје државна религија на основу чега ће касније, за време Теодосија Другог, доћи до првих антијеврејских закона. Исто тако, заговорници других струја у хришћанству (нпр. аријанци) бивају кажњени смрћу уколико шире учење супротно никејско-цариградском исповедању вере.

Тако је институционализовано хришћанство, временом, дошло у потпуну супротност свом изворном учењу. Како год изгледало, Едикт који су 313. године донели Константин и Лициније, одисао је свим својим бићем ширином античке мисли у којој је столећима увек било места и за другачије мишљење.

Текст *Миланског едикта*, у коме се савладари обраћају свим магистратима царства, гласи:

¹⁴⁰ П. Лемрле, *Историја Византије*, Плато, Београд, 1996, 62

¹⁴¹ Euseb., HE 10, 4-7

¹⁴² Јовић, 53-74, 70

2.1. ПРЕВОД¹⁴³

(2) Када ја, Константин Август и ја, Лициније Август, здраво стигосмо у Милано и кад почесмо да разматрамо о свему ономе што се тицало интереса царства и његове сигурности и што је било на добробит државе, мислили смо да од свих ствари везаних за ово највише добробити за многе људе може да донесе наша одлука о начину слављења Бога.

(3) Зато смо се усагласили и донели одлуку да свима дозволимо да исповедају своју веру, и ма која да је небеска сила, само да да нама и нашим поданицима мир и напредак.

То је био изванредан и разуман начин да никоме од својих поданика не оспоравамо, били они хришћани или припадници друге вере, слободу вероисповести и на тај начин ће Свевишњи Бог, коме ће свако од нас слободно да се клања, уделити милост.

(4) Нужно је да Ваша Екселенција зна да ми желимо да се укину забране из претходних посланица упућених Вама а односе се на хришћане и које су у супротности са нашом милошћу; и Ваша екселенција треба да зна да смо ми одлучили да сви они који желе да исповедају хришћанску религију, могу то слободно да чине а да при том не буду, ни на који начин, зостављани.

(5) И желели смо да то буде свима знано да смо засигурно омогућили потпуну верску слободу и могућност да исповедају своју веру.

(6) Ваша Екселенцијо, све оно што дозвољавамо њима, подразумева се да важи и за друге и сви имају право да по својој вољи изаберу култ који ће поштовати, под условом да се поштују и туђа религиозна убеђења, како би се допринело миру у царству.

(7) Уосталом, везано за хришћане, доносимо одлуку да ако су богослужбена места на којима су се окупљали, о којима је у указима који су стигли у Ваш уред већ било речи, била одузета у прошлости од стране државе или приватних лица, да одмах буду, без икаквих накнада или безусловно, враћена.

(8) Они који су ову имовину добили на дар требало би да је, што пре, врате хришћанима. Ако су је неки и купили, могу да очекују као знак наше добре воље да ће за то, услед нашег милосрђа, добити накнаду ако то само затраже. И све ово, без оклевања, треба да се преда хришћанској заједници.

(9) Ако је хришћанска заједница, сем богослужбених места, имала и друга добра која су јој узета, наложићемо да се одмах њој врате. Под условом да се имовина одмах врати може се нашем милошћу очекивати накнада за то.

(10) У свим овим стварима нека се Ваша Екселенција заложи да се у корист хришћана сместа примени овај закон чиме ће се допринети јавној безбедности.

(11) Осетили смо Божју милост у тешким тренуцима, Бог нам помаже у сваком тренутку ако радимо за добробит царства.

(12) И нека наша благонаклоност буде свима знана, и нека буде Ваша брига, Екселенцијо, да је објавите на сваком месту да би сви могли да се увере у то.

¹⁴³ Верзија едикта према Лактанцију (Lactant, De Mortibus Persecutorum, 48)

2.2. МИЛАНСКИ ЕДИКТ ИЗ 313. ГОДИНЕ¹⁴⁴

“Пошто смо видели да не треба укидати слободу која се тиче прослављања Бога, него да је ту слободу потребно препустити свачијој вољи и разуму, тј. да свако чини по питању вере онако како га у томе руководе његова осећања, ми смо још пре обнародовали свима, а тиме и хришћанима, да се свакоме оставља на вољу да се држи своје вере и храма онако како то одређује његова заједница. А како наш ранији указ, којим смо подарили то право, може бити протумачен као недовољно прецизан када су у питању разна исповедања вере те су због њега били у сумњи многи, зато смо ми, када дођосмо срећно у Милано, поразмислили о томе како се може унапредити општа корист и заједничко благо. Ми, Константин и Лициније Август, уз остало што је било потребно, издали смо закон којим ће се очувати и одржати побожност и страх од Бога, тј. свидело нам се да се сваком остави на вољу, а такође и хришћанима, да свако буде у својој вери да би Бог или богови био милостив и према нама а и према свима који живе под нашом влашћу. И тако, руковођени здравим разумом, дајемо на знање нашу вољу како то и доликује. И зато, никоме не браните да буде у хришћанској вери и храмовима, и нека свако буде у вери коју жели, да би на тај начин Бог или богови нама помогао у свему. Признали смо да је потребно боље протумачити ово питање јер је у ранијем указу, на тебе управљеном, било неких изузетака за хришћане, а сада укидамо све разлике као што укидамо и све оно што је било жестоко и што се не слаже са нашом кротошћу. Зато, ко има вољу да прими хришћанску веру и да по њој слави Бога, нека му је то слободно да чини и нека га нико у томе не омета. Потребно нам је да о томе опширно казујемо како би ти знао за нашу вољу, којом дајемо хришћанима право да имају своје храмове. Те, када ми то допуштамо, то ћеш и ти допустити свакоме да буде у својој вери и својим обичајима. Ово што чинимо, види се да чинимо зарад тога јер имамо пред нама мир у наше време. Нека, дакле, у сенци мира ужива у слободи свако и нека је у вери коју жели. Ово издајемо са циљем како се не би могло рећи да имамо намеру да понизимо достојанство било које вере. Мимо тога, наређујемо у корист хришћана и то да им се без одлагања врате места где су се скупљали на богослужења, без обзира да ли су откупљена за државу или их је неко други откупио, и то нека се учини тако да нико не тражи новац натраг за њих. А ти ћеш знати да смо ранијим указом другачије наредили. Па и ако је неко та места добио на дар, мора их што пре вратити да би опет били иметак хришћана, као што је и било. А купци и даропримци, пошто врате оно што није било за куповину или дар, ако пожелe да траже за то накнаду од наше добротe, нека се пријаве обласном старешини и наша милост неће одбити њихове молбе. Твоја је брига да се то што пре врати хришћанима, што пре и без одлагања. Па како нам је познато и то да су хришћани имали не само места где су се сакупљали него и друга имања, то ћеш ти, по сили закона, настојати да им се и то врати. Треба да знаш да и по том питању остаје на снази наша наредба по којој они који то врате бесплатно имају право да слободно траже накнаду од наше добротe. При овом послу бићеш дужан да идеш на руку хришћанима, како би се наша заповест испунила у најкраће време и како би се сви уверили колико се старамо о свенародном добру. Јер само за таква дела, како већ рекосмо, имамо се надати добру од Бога, као што то беше небројено пута до сада. А да би за овај закон знали сви, то треба да обнародујеш свима и свакоме, да би свако знао за нашу доброту!”

¹⁴⁴ Верзија едикта према Еусебију (Euseb, HE 10,5).

3. КОМЕНТАРИ МИЛАНСКОГ ЕДИКТА

Као што смо имали прилике да видимо, два су битна момента у *Миланском едикту* која треба посебно нагласити: *давање слободе да свако исповеда своју веру према свом нахођењу и повраћај отете имовине хришћанима.*

“Зато смо се усагласили и донели одлуку да свима дозволимо да исповедају своју веру, и ма која да је небеска сила, само да да нама и нашим поданицима мир и напредак.”¹⁴⁵ Ова реченица Едикта најдиректније нас уводи у саму срж акта: царству је више него неопходан престанак прогона и подршка Бога, без обзира чији то Бог био – миран и добар живот свих поданика обезбедиће напредак држави што је од великог значаја како за сваког њеног становника, тако и за владаре.

“Нужно је да Ваша Екселенција зна да ми желимо да се укину забране из претходних посланица упућених Вама а односе се на хришћане и које су у супротности са нашом милошћу; и Ваша екселенција треба да зна да смо ми одлучили да сви они који желе да исповедају хришћанску религију, могу то слободно да чине а да при том не буду, ни на који начин, зостављани. И желели смо да то буде свима знано да смо засигурно омогућили потпуну верску слободу и могућност да исповедају своју веру.”¹⁴⁶

На овом месту Августин укидају све забране које су до тада важиле за хришћане и гарантују слободно исповедање религије сваком становнику Царства док на другом месту исте гаранције дају и онима који нису хришћани: “Ваша Екселенцијо, све оно што дозвољавамо њима, подразумева се да важи и за друге и сви имају право да по својој вољи изаберу култ који ће поштовати, под условом да се поштују и туђа религиозна убеђења, како би се допринело миру у царству.”¹⁴⁷

С обзиром да је у до сада цитираним местима Едикта хришћанство изједначено са осталим религијама у царству, тј. Августин су показали јасну намеру у том правцу, преостаје само још да се реши питање њихових богослужбених места као и присвојених материјалних добара чланова хришћанске заједнице. Константин и Лициније су јасни – онај ко је узео мора то и да врати- па отуда преузимају на себе да држава обештети оштећене да би правда била задовољена а законски власници поново поседовали што је било њихово. Овај део едикта се односи на сва добра која су припадала хришћанима а која су им, током прогона, била одузета:

“Уосталом, везано за хришћане, доносимо одлуку да ако су богослужбена места на којима су се окупљали, о којима је у указима који су стигли у Ваш уред већ било речи, била одузета у прошлости од стране државе или приватних лица, да одмах буду, без икаквих накнада или безусловно, враћена. Они који су ову имовину добили на дар требало би да је, што пре, врате хришћанима. Ако су је неки и купили, могу да очекују као знак наше добре воље да ће за то, услед нашег милосрђа, добити накнаду ако то само затраже. И све ово, без оклевања, треба да се преда хришћанској заједници. Ако је хришћанска заједница, сем богослужбених места, имала и друга добра која су јој узета, наложићемо да се одмах њој врате. Под условом да се имовина одмах врати може се нашом милошћу очекивати накнада за то.

¹⁴⁵ Lact., D.M.P.,48.2.

¹⁴⁶ Lact., D.M.P.,48.4-5

¹⁴⁷ Lact., D.M.P.,48. 6

¹⁴⁸ Lact., D.M.P.,48. 7-12

У свим овим стварима нека се Ваша Екселенција заложи да се у корист хришћана сместа примени овај закон чиме ће се допринети јавној безбедности. Осетили смо Божју милост у тешким тренуцима, Бог нам помаже у сваком тренутку ако радимо за добробит царства. И нека наша благонаклоност буде свима знана, и нека буде Ваша брига, Екселенцијо, да је објавите на сваком месту да би сви могли да се увере у то.¹⁴⁸

Не мали број ауторитета у својим делима износи мишљење да овако формулисан текст *Миланског едикта* не представља признавање неotuђивог права верске слободе већ, у одређеном смислу, допуштање верске слободе по царској благонаклоности која је израз Божанске воље.¹⁴⁹ Иако су за каснији даљи развој хришћанске Цркве сасвим неважни разлози због којих су два Августа донела овај Акт, не можемо а да не покушамо да се осврнемо на још једну тему око које су већ столећима подељена мишљења. Наравно, тиче се поимања вере и верске слободе самих Константина и Лицинија.

4. АВГУСТИ И ВЕРСКА СЛОБОДА

4.1. ЛИЦИНИЈЕ

О Лицинију и његовом ставу према религији може се само нагађати на основу фрагментарних помена код Еусебија, Лактанција и Зосима. Оно што њега везује за хришћанство је стављање потписа на два едикта којима се позива на прекид прогона хришћана – на тзв. *Галеријев едикт* о толеранцији вера из 311. и *Милански едикт* из 313. године. Лициније је тај који је јуна 313. године упознао становнике Никомедије са садржајем тек потписаног *Миланског едикта*.

Лактанције нам доноси молитву коју је Лицинију у сну саопштио анђеол уочи сукоба са Максимином: “Превелики Боже, ми ти се молимо. Пресвети Боже, ми ти се молимо. Сваку праведност Теби препоручујемо, Наше Царство теби препоручујемо. По Теби живимо, по теби смо славодобитни и срећни. Свевишњи, пресвети Боже, не оглуши се на наше молитве. Руке наше теби пружамо, услиши нас, свет, превелики Боже.”¹⁵⁰

Према самом Лактанцију, након ове битке Лициније је дошао у Никомедију одакле је 13. јуна послао Никомедијском намеснику текст *Миланског едикта*.¹⁵¹ Два Августа, Константин и Лициније, ородили су се тако што је Константин дао своју сестру Констанцију за жену Лицинију али мир међу њима двојицом није био могућ- већ наредне године, 314. Константин ће упасти на територију коју је држао Лициније¹⁵², на тај начин отворивши серију међусобних сукоба који ће бити завршени 324. поразом и 325. године смрћу Лицинија. Према новцу који је ковао јасно је уочљиво да је он остао у души нехришћанин који је у име стабилности државе потписао два врло важна Акта.

Стиче се утисак да је Лициније после 319. сав свој гнев против Константина усмерио на хришћане у свом делу царства као да су они криви за нарастајућу жеђ за влашћу код свог противника. Док Константин на Западу утврђује свој ауторитет и култ ослободиоца код хришћана, које, опет, дискретно окреће против Лицинија, дотле је овај принуђен да све отвореније показује неповерење према хришћанској заједници. Лициније се ипак ограничио на то да отера хришћане са свог двора као и да хришћанима ствара мање неприлике што

¹⁴⁹ G. Lombardi, Persecuzioni, laicità, libertà religiosa. Dall' Editto di Milano alla Dignitatis Humanae, Roma, 1991; J. Burckhardt, Die Zeit Constantins der Grossen, Wien, 1952.

¹⁵⁰ Lact., D.M.P., 46

¹⁵¹ Lact., D.M.P., 48, 1

¹⁵² Burkhart, 326

је ипак добило размере прогона због великог броја хришћана.¹⁵³ Сада више није било хришћана који се нису, између Лицинија и Константина, определили за овог другог због чега је Лициније био приморан да најпре забрани окупљања епископа. Како је сваки верски обред постао сумњив због окупљања подривача, Лициније је прибегаво низу непопуларних мера- наредбе да се верска окупљања из града преселе у поље ван насеља, да жене могу да добију верску подуку само од учитељица, ражаловао хришћане официре а неке епископе убио и цркве затворио¹⁵⁴ – што је само радило против њега. Епископи у држави Лицинија отворено се називају “пријатељима Бога милога и великог Цара” мислећи на Константина.¹⁵⁵

Временом ће Лициније, све немоћнији пред решавањем проблема са хришћанима, почети да прибегава све драстичнијим мерама које никако нису могле да буду њему на корист. Владар који је некада био толерантан, који је држао своје поданике у незнању сопствене вере,¹⁵⁶ сада се отворено окренуо ка нехришћанима, окруживши се египатским свештеницима, жрецима, тумачима снова и пророчиштвима.¹⁵⁷ Па и поред овако драстичног окретања од хришћана, Лициније никада није издао законски акт који би имао тежину прогона једног дела или целе заједнице.

То је био тужан и свакако неочекивани крај Константиновог савладара кога је Еусебије описивао различито, у зависности од потребе – на почетку владавине као “побожни и Богу драги цар”¹⁵⁸ док касније говори о њему као “окрутној животињи... демону зла... лукавој змији.”¹⁵⁹

4.2. КОНСТАНТИН

Са Константином је другачије. Њему је, као и његовом оцу Констанцију Хлору заповеднику на месту цезара Галије и Британије, најближе било поштовање култа Аполона. Стога је Константин, након однетих победа над Германима и у фази припрема за полазак на Рим, 310. године посетио “најпоштеније светилиште”, како га цитира Евсевије мислећи на Аполоново светилиште у Грану, у Галији.¹⁶⁰

Боравак у светилишту и сан који је Константин уснио у Аполоновом храму, протумачен од стране Египћанина Зенона, битно је утицао на будућег оснивача хришћанског земаљског царства. Тумачење пророчишта да ће вољом Аполона владати 30 година (три венца која му богиња Ника ставља на главу) Константин никада није заборавио нити је то учинио његов биограф Евсевије који је у панегирицима подсећао на проречену владавину од 30 година.¹⁶¹ О трајнијој везаности Константина Великог за култ Аполона преко празновања новог, рађајућег Сунца (*Sol Invicti*) сведочи проглас из 321. године којим овај владар Рима издаје наредбу да судови буду затворени 25. децембра ради “поштовања дана Сунца”¹⁶² док његова војска, крећући у одсудни бој против Ликинија 325. године, са собом носи као заштиту Аполонове статуете.

¹⁵³ Sulpitius Sever, *Sacra historia*, I, 2

¹⁵⁴ Euseb., V.C., I, 49-59; II, 1-20. Еусебије на овом месту даје кључ за разумевање Лицинијевог незадовољства и разочарања Црквом: “Он није знао да су се у тим црквама људи за њега молили; мислио је да се молимо само за Константина!”

¹⁵⁵ Euseb., V.C., I, 56

¹⁵⁶ Euseb., HE 9,9,1

¹⁵⁷ Burkhart, 328

¹⁵⁸ Euseb., HE 9,9,1

¹⁵⁹ Euseb., V.C., I, 49; II, 1 i 46; III, 3.

¹⁶⁰ Paneg. 6.; Barnes, 36. Барнс у наведеном делу сматра да је већи део описа Константиновог сна у пророчишту плод Панегиричаревог маште.

¹⁶¹ Paneg. 7. Више о овом дорађају у С.У.М. Kerboul, *Constantin et la fin du monde antique*, Meyenne, 1993., 28- 40 (у даљем тексту: Kerboul, Constantin)

¹⁶² Theod. Cod., II, 8, 1

Истовремено, Константин на једном крају Рима подиже хришћанске храмове а на другом поставља кипове мајке Кибеле и бога Сунца - (*Sol Invictusa*)- чија представа физички подсећа на самог Константина. Овакав однос Константина према различитим верама може се објаснити ранијим изједначавањем Христа са животодавним Сунцем – како Тертулијан наводи да су поједини хришћани његовог доба представљали свога Бога – какав је био култ Аполона.

Говорећи о Константиновом преобраћењу, Ж. Паланк подсећа на Лактанцијеве речи о три ступња преобраћења: “Први ступањ суди о лажним религијама и одбацује безбожне култове; други открива да постоји само један, врховни Бог; трећи открива помоћника кога је Бог послао на земљу у циљу да га најави”.¹⁶³ Према самом Паланку, Константин је у трећи ступањ ушао након победе над Максенцијем 312. године¹⁶⁴ - њему се лично јавио Бог дајући му инструкције како да врши Његову вољу. Сматрамо да се овај моменат код Константина заиста јавио али тек иза 323. године, бар судећи према говорима и законима које је у то време доносио.

Тако Едикт источних епархија (324) умногоме појашњава Константиново поимање верске слободе. У њему се император директно обраћа Богу и моли се за хришћане Истока, високе чиновнике и добробит царства и цара као Божјег слуге.¹⁶⁵ Један део Едикта гласи: “Верници, као и они који се још нису одредили по питању религије, треба да се једнако радују миру и спокоју. То ће оне који лутају навести на прави пут. Нико не треба да мучи друге а свако има право да има своја убеђења. Они разборити, који прихватише Твоје заповести и водише живот смеран и праведнички, о, мој Боже, треба Теби да захвале. Али они који то не прихватише нека задрже своје лажне храмове. Нас води реч истине. Они који не желе спасење не треба своју грешку да пребацују на друге, зато што је спасење свима надомак руке. Никога не треба присиљавати да верује. Онај ко је убеђен да је на правом путу вере не треба да чини зло другима. Треба у крајњем случају само да помаже другима. Ако то не жели, нека их бар пусти на миру. Треба свако од нас да уложи напор за спасење своје душе по слободној вољи а не да му то буде наметнуто на силу.”¹⁶⁶

Винћенцо Пођи указује на драгоцен податак да је крајем 1938. године један од водећих професора античке историје са Кембриџа и ауторет из палеографије Константиновог доба, др Арнолд Хју Мартин Џонс (Arnold Hugh Martin Jones), на основу једног списка са одломцима овог Едикта утврдио веродостојност осталих царевих одлука изнетих у делу *Vita Constantini*.¹⁶⁷ Овај податак нам битније помаже да схватимо не баш увек разумљив однос Константина према хришћанству.

Едиктом је Константин направио и добро подвукао разлику између пређашњих владара и, са друге стране, њега и његовог оца (“Због свирепости њиховог карактера увек сам сматрао царе из прошлости изузетно окрутним а мој отац је био једини изузетак...”¹⁶⁸) да би на крају набрајања греха лоших владара потврдио да су сви имали сраман крај: “Онда су се и починитељи толиких недела и сами сурвали у амбис Ахерона и допали тешких мука и доживели сраман крај.”¹⁶⁹

¹⁶³ Паланк, 65

¹⁶⁴ Паланк, 66

¹⁶⁵ Пођи, 15

¹⁶⁶ Euseb. V.C., 2,56

¹⁶⁷ A.H.M. Jones, Notes on the Genuineness of the Constantinian Documents in Eusebius “Life of Constantine”, Journal of Ecclesiastical History, 5, 1954, 196-200 према Пођи, 14-15

¹⁶⁸ Euseb. V.C., 2,49,1

¹⁶⁹ Euseb. V.C., 2,53

У наставку овог Едикта Константин се бави и даље верским слободама. Константин уверава да неће прогањати нехришћане, сматрајући да је претерана ревност у супротности са верском слободом. Са друге стране, Константин се боји да се хришћани, осетивши цареву наклоност, не почну да надмећу у прогонима са нехришћанима.¹⁷⁰

“Сада се молим теби, Свевишњи: буди добар и благ према твојим верницима са Истока и буди благ према свим твојим епархијама које је предуго сналазила невоља и преко мене, твога слуге, постарај се да се избаве од таквих мука.”¹⁷¹

Чини се да се последњи део ове молитве у којој се помињу друге епархије односи на онај део царства који је био још увек под Лицинијевом влашћу. Да ли се то овде осећа припрема верника за оно што је Константин започео баш те године – дефинитивно рашчишћавање односа са Лицинијем? Нама тако изгледа. На више места у овом Едикту, као и у напред наведеном цитату, Константин позива хришћане да се чувају сваке врсте прозелитизма истичући да је слободно исповедање вере у мешовитим срединама неопходни чинилац за мир и стабилност у држави. И по ко зна који пут наглашава да је његов једини циљ да сви становници царства живе у миру и на опште задовољство: “Ја желим да мој народ живи у миру и да буде спокојан што је за опште добро свих људи и читавог царства. Нека и они који греше, исто као и они који имају веру у себи, осете с радосћу добробит мира и спокојства. Наиме, тај благодетни мир који влада у друштву можда ће навести оне који греше да се врате на прави пут. Нека нико не зоставља друге и нека свако има оно што му срце жели, и нека поштује оно у шта верује.”¹⁷²

А онда, у наставку Едикта, иде катарзична заповест нехришћанима: “Они који нису са нама могу слободно да имају лажна светилишта, ако је то оно што они желе, важно је да ми имамо светли храм истине... ове речи упућујемо онима који не верују да би и они, захваљујући слози у којој живе, могли да осете потпуну срећу.”¹⁷³

А онда свима, и једнима и другима: “Уживајмо сви у добробити мира који нам је омогућен и нека нам ни на памет не пада све оно што је у супротности са њим.”¹⁷⁴

Непосредно пре овог надахнуто написаног Едикта, Константин је исте 324. у бици код данашњег Једрена у Турској победио Лицинија и на молбу сестре Констанције поштедео му живот наредивши му да не напусти Солун.¹⁷⁵ Па ипак, након пола године, Константин је убио Лицинија, наводно због завере и на тај начин постао 325. године једини владар царства.

Чињеница да је сада једини владар целе Империје увела је, како каже Х. Једин “одређеном нужношћу нову фазу у његовој верској политици, јер се више није морао обазирати на неког савладара или супарника који би мислио друкчије.”¹⁷⁶ Едикт је био добар наговештај, сазивање Првог васељенског сабора у Никеји 325. године је нагласило Константинова очекивања од хришћанске Цркве у чије руке ставља световну власт.¹⁷⁷ Већ до Никејског сабора је потпуно јасно да је стао на страну хришћана појединим законима ограничавајући

¹⁷⁰ Као што ће пажљиви читалац приметити, аутор овог текста избегава да користи прилично распрострањен термин “паган, паганин” који се (погрешно) употребљава да значи све оне који нису хришћани, замењујући га прецизнијим “нехришћани”.

Заиста, како реч *паган* (од лат. *Paganus*, и – сељак/ци) може да значи припадника Митраизма или Изидиних мистерија?

¹⁷¹ Euseb. V.C., 2,55,1

¹⁷² Euseb. V.C., 2,56,1

¹⁷³ Euseb. V.C., 2,56,2

¹⁷⁴ Euseb. V.C., 2,59

¹⁷⁵ Jedin, 453

¹⁷⁶ Jedin, 453

¹⁷⁷ Пођи, 22

нехришћане којима 319. забрањује приватно извођење обреда, 323. забрањује приношење одговарајућих жртви а сваке деценије одбија да се попне на Кампидољо да би прославио напуњену деценију владавине.¹⁷⁸ Док, са једне стране, руши нехришћанске храмове и затвара их, са друге стране кује новац са представама Аполона, Митре, Сол Инвиктуса и сл.¹⁷⁹ Највећа је иронија да он као *pontifex maximus*, заштитник Рима и његов првосвештеник, председава Никејским сабором!

После Никејског сабора долази до промене у Константиновој личности. Он који је пре само годину дана (324) онако надахнуто у Едикту писао о верској толеранцији, већ 325-326. године објављује посланицу епископима и народима скрећући пажњу да ће убудуће ономе ко буде ширио Аријеву јерес или буде ухваћен да је сачувао јеретичке списе, на лицу места бити одсечена глава. Писмо завршава речима “нека вас Бог чува, љубљена браћо”¹⁸⁰.

Константину су све нејаснији разлози раскола у Цркви, догматски сукоби који се умножавају представљају највећег противника кога је икада имао. У атмосфери потпуне конфузије, након убиства Лицинија (325) убија и његовог сина Лицинијана, свог сина Криспа и супругу Фаусту због наводне прељубе. На овај начин је себи доживотно осигурао престо јер више нема опаснијих претендената а мир који је некада имао неумитно нестаје. Колико га радује откриће Часног Крста (327) и подизање Новог Рима близу града Византа (330), толико га погађа смрт мајке Јелене.

Први хришћански цар је последњих пар година живота, одмах после прославе тридесете годишњице владавине, провео непрестано побољевајући све до коначне смрти 22. маја 337.

Ево како овај догађај описује поуздани Сократ Схоластик у својој *Црквеној историји*:

“Годину дана доцније, када је навршио шездесету годину живота, цар се разболе и отиде из Константинопоља у Еленополис, где има извор топле воде. Када је дознао да болест постаје све опаснија, оде у Никомидију. Док је био у једном предграђу, он се крсти и, препун радости због тога, он сачини тестамент којим своја три сина проглашава за наследнике царства и подели царевину између њих, онако како је то раније одлучио. Поврх тога, намени неке повластице Риму и Константинопољу, и тај свој тестамент преда свештенику, да његов тестамент преда у руку сину Констанцију и никоме другом. После тога, он поживе још неколико дана, па се упокоји. На самрти поред њега није био ни један од синова, те је стога истог трену јављено Констанцију о смрти цара.

Они који се затекоше око цара, положише његово тело у ковчег од злата и пренесоше га у Константинопољ. Ту га, у царском двору, ставише на узвишено место, окружише свим знацима почasti, а поврх тога поставише много чувара, онако како је било и за царевог живота. Тако је све било наређено, и чекало се да дође неки од синова. А када дође Констанције са истока, царско тело сахранише у храму Светих Апостола. Цар Константин је живео 65 година, владао је 31 годину, а умро је за време другог конзулства Филикијана и Таџијана, 22. маја. Онда се бројала 278. Олимпијада. Ова књига казује шта се догодило у току тридесет и једне године.”¹⁸¹

¹⁷⁸ Пођи, 21-22

¹⁷⁹ Н.Озимић, Константин Велики и култ Аполона, Ниш и Византија, В, Ниш, 2007, 495-502

¹⁸⁰ Socr. Scholl., HE, 1,9

¹⁸¹ Socr. Scholl., HE, 1, 39-40

IZVORI I LITERATURA:

- Alföldi A., *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*, London, 1969.
- Barnard W.L., *Church-State Relations, AD 313-337*, *Journal of Church and State*, 24, (1982) 337-355
- Barnes D.T., *Lactantius and Constantine*, *Journal of Roman Studies*, 63, (1973), 29-46
- Barnes D.T., *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press / Cambridge, Massachusetts, London, 1981.
- N.H. Baynes, *Constantine the Great and the Christian Church*, London, 1975.
- Bury J.B., *History of the Later Roman Empire*, London, 1923., I
- Дјурант В., *Цезар и Христ*, Народна књига, Београд, 1995.
- Dörries H., *Konstantin der Grosse*, Stuttgart, 1958
- Dörries H., *Constantine and Religious Liberty*, New Haven, 1960.
- Eusebius, *Life of Constantine*, New York, 1998.
- Eusebius, *History of the Church*, Penguin book, London, 1988.
- Jones H.A., *Constantine the Great and the Conversion of Europe*, London, 1948.
- Јовић М., *Акт о толеранцији вера и хришћанство, Култ св. цара Константина између истока и запада*, Ниш, 2001, 53-74, (потпуни превод на италијански у истом зборнику радова *Il culto di san constantino imperatore tra oriente ed occidente, L' Atto sulla tolleranza religiosa e il Cristianesimo*, 59-84)
- Kerbul K.I.M., *Constantin et la fine de la mond antique*, Paris, 1996.
- Lactantius, *On the manner in which persecutors died*, WORKS, Edinburgh, 1876.
- Озимић Н., *Војсковођа, цар, светац, друго, допуњено издање*, Просвета, Ниш, 2002.
- Озимић Н., *Галеријев едикт о толеранцији (311), АНТИКА И САВРЕМЕНИ СВЕТ*, Друштво за античке студије Србије, Београд, 2007., 228-239
- Озимић Н., *Константин Велики и култ Аполона, НИШ И ВИЗАНТИЈА*, В, Ниш, 2007., 495-502
- Pherr Clyde et al., *The Theodosian Code and Novels, and the Syrmundian Constitutions*, Lawbook Exchange, New York, 2001.
- Piaganiol A., *L' empereur Constantin*, Paris, 1932.
- Пођи В., *Константин и верска слобода, Култ св. цара Константина између истока и запада*, Ниш, 2001, 11-24 (потпуни превод на италијански у истом зборнику радова *Il culto di san constantino imperatore tra oriente ed occidente* prof. Vincenzo Poggi – *Constantino e la libertà religiosa*, 11- 27)
- Pohlsander A.H., *The Emperor Constantine*, 2.nd ed., Routledge, New York, 2004.
- Поповић Ј. *Опћа црквена историја*, И, Сремски Карловци, 1912.
- Поповић Р., *Васељенски сабори – одабрани документи- друго, допуњено издање*, Београд, 1997.
- Шаркић С., *Правне и политичке идеје у источном Римском царству од почетка Константинове до краја Јустинијанове владавине*, Београд, 1984.
- Shwartz E., *Kaiser Konstantin und die christliche Kirche*, 2. Ed., Leipzig, 1936.

ФОТОГРАФИЈЕ

са конференције

Сесија I, 25. фебруар 2011. године
Session I, February 25th 2011

Њ. П. епископ бачки др Иринеј, Милош Симонович и Божидар Ђелић
His Grace Bishop of Bačka Dr. Irinej, Milosh Simonovic and Božidar Đelić

Сесија I, 25. фебруар 2011. године
Session I, February 25th 2011

Сесија I, 25. фебруар 2011. године
Session I, February 25th 2011

Борис Вукобрат и Њ. П. Епископ бачки др Иринеј
Boris Vukobrat and His Grace Bishop of Bačka Mr. Irinej

Молитва
The prayer

Сесија I, 25. фебруар 2011. године
Session I, February 25th 2011

Сесија I, 25. фебруар 2011. године
Session I, February 25th 2011

Учесници и публика, 25. фебруар 2011. године
Participants and the audience, February 25th 2011

Њ. П. Епископ бачки др Иринеј, Милош Симоновић и Божидар Ђелић
His Grace Bishop of Bačka Dr. Irinej, Miloš Simonović and Božidar Delić

Сесија I, 25. фебруар 2011. године
Session I, February 25th 2011

Сесија I, 25. фебруар 2011. године
Session I, February 25th 2011

Борис Вукобрат и Њ. П. Епископ бачки др Иринеј
Boris Vukobrat and His Grace Bishop of Bačka Dr. Irinej

Др Јохан Марте, Њ. Е. Монс. Станислав Хоцевар и Њ. Е. Монс. Владислав Немец
Dr. Johann Marte, H. E. Mons. Stanisław Hocevar and H. E. Mons. Ladislav Nemet

Сесија I - дискусија, 25. фебруар 2011. године
Session I - discussion, February 25th 2011

Њ. Е. Монс. Орландо Антонини
H. E. Mons. Orlando Antonini

Н. П. епископ бацки др Иринеј и Н. Е. Монс. Орландо Антонини
His Grace Bishop of Bačka Dr. Irinej and N. E. Mons. Orlando Antonini

Коктејл - Хенри Боне и др Јохан Марте, 24. фебруар 2011. године
Cocktail - Henri Bohnet and Dr. Johann Marte, February 24th 2011

Н.П. епископ бацки др Иринеј, Борис Вукобрат и проф. др Никола Црнокрак, 24. фебруар 2011.
His Grace Bishop of Bačka Dr. Irinej, Boris Vukobrat and Prof. Dr Nikola Crnokrak, Feb. 24th 2011

Коктејл, 24. фебруар 2011. године
Cocktail, February 24th 2011

Посета Народном музеју у Нишу, 26. фебруар 2011. године
Joint visit to the National Museum in Niš, February 26th 2011

Група фотографија
Group photo

Коктел добродошлице
Welcoming cocktail

Свечани ручак који је приредио Град Ниш, 25. фебруар 2011. године
Lunch hosted by the City of Niš, February 25th 2011